

ЏОБАН МӘНӘММӘД

ЏОБАН
МӘНӘММӘД

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU

ÇOBAN MƏHƏMMƏD

(Şeirləri və dastlanları)

Toplayıb tərtib edəni
İslam Ələsgər

Bakı - 2009

REDAKTORU: Elxan MƏMMƏDLİ
filologiya elmləri namizədi

NƏŞRİNƏ MƏSUL: Əziz ƏLƏKBƏRLİ
filologiya elmləri namizədi

Çoban Məhəmməd, Şeirləri və dastanları,
Bakı, "Nurlan" nəşriyyatı, 2009.

Şair Məhəmməd özünün duzlu-məzəli şeirləri və maraqlı dastan-rəvayətləri ilə xalq arasında tanınan el şairlərindəndir. Onun bir neçə şeiri müxtəlif mətbuat səhifələrində dərc edilmişdir.

Yazı-pozu bilməyən Şair Məhəmmədin hafizələrdən qələmə alınmış əsərləri ilk dəfədir ki, kitab halında oxuculara təqdim edilir.

Ç 0503020907 Qrifli nəşr
N-098-2009

Ə.Ələkbərli, 2009.

QÜDRƏTLİ EL ŞAİRİ

Ulu Göyçə XIX əsrdə və XX əsrin əvvəllərində bir çox saz-söz sənətkarları yetirmişdir. Bunlardan biri də özünün duzlu-məzəli şeirləri və maraqlı dastanları ilə xalqın qəlbinə nüfuz etmiş olan Şair Məhəmməddir.

Şair Məhəmməd Aşıq Ələsgərin doğma qardaşıdır. Atası Alməmmədin ailəsində Ələsgər, Salah, Xəlil, Məhəmməd adlı dörd oğul, Fatma və Qızxanım adlı iki qız dünyaya göz açmışdır. Məhəmməd ailənin sonbeşiyi idi.

Bir çoxları kimi, Məhəmmədin neçənci ildə doğulduğu dəqiq məlum deyildir. Onun 1934-cü ildə yaratdığı bir qoşmasından şairin anadan olduğu ili təxmini olaraq müəyyənləşdirmək olur. "Baxın" rədifli həmin qoşmasında deyilir:

Əcəl yastığında, özüm can üstə,

Səksəndən üç əysik yaşımə baxın. Bundan sonra üç il yaşayan şair səksən yaşını da tamam elədi, ömrünü də. Buradan nəticə çıxarıb deyə bilərik ki, Şair Məhəmməd, təxminən, 1857-ci ildə anadan olmuşdur.

Ələsgər və o biri qardaşları kimi, Məhəmməd də məktəb təhsili görməmişdir. Şeirlərində işlətdiyi ifadələr onun savadsız olduğuna bir çoxların

da şübhə yaratsa da, bu sətrlərin müəllifi xalqın bu müdrik el sənətkarını görmüş, söhbətlərini dinləmiş, yazı-pozu bilmədiyinə şahidi olmuşdur.

Əsas məşğuliyyəti əkinçilik olan Alməmməd əkin-biçinindən sonra Kəlbəcərin meşələrindən gətirdiyi ağacdən kürək, şana, tabaq, nəhrə, cəhrə və sair əşyalar düzəldib satmaqla ailəni bir təhər dolandırarmış. Oğlanları böyüyüb, əlləri iş tutandan sonra Alməmməd bir dəyirman tikmiş, mal-qoyun saxlamış və yaxşı güzəran düzəltdir.

Qardaşları təsərrüfatın ayrı-ayrı sahələri ilə məşğul olurdular. Ələsgər də yaz və yay aylarında əlini işdən çəkmirdi. Qoyunları otarmaq isə Məhəmmədin payına düşmüşdü. Məhəmmədin çox səriştəli olduğunu, qoyunları yaxşı bəslədiyini görənlər qonu-qonşuların bir çoxu xahiş-minnətdən sonra qoyunlarını onun qabağına qatdılar. Beləliklə, Məhəmməd çoban oldu. O uzun müddət bu işdə gününü keçirdiyinə görə ona "Çoban Məhəmməd" deyirdilər.

Məhəmməd sazlı-sözlü bir mühitdə gözünü dünyaya açmışdı. Onun atası Alməmməd istedadlı bir el şairi idi. Məhəmməd atasının və Aşıq Ələsgərin şeirləri təsiri ilə yaradıcılığa başlamış və bir şair kimi el arasında tanınmışdı. Bu səbəbdən ona həm də "Şair Məhəmməd" deyirdilər. Xalq das-

tanlarını dinləməkdən doymayan bu gəncdə dastan düzüb-qoşmağa da bir meyl özünü göstərdi.

Məhəmməd sevib-seçdiyi Sərvnaz adlı bir qızla evləninib səmimi bir ailə qurmuşdu. Bir qədər keçdikdən sonra təbiət bu xoşbəxtliyi onun əlindən aldı; Sərvnaz və üç uşağı xəstələnib öldülər. Güman etmək olar ki, "Çoban Məhəmmədin Qars səfəri" dastanındakı Sərvnazın prototipidir. Şair bu yolla onun xatirəsini əbədləşdirmək istəmişdir.

Məhəmməd, bir müddət keçdikdən sonra, Bahar adlı bir qadınla ailə həyatı qurmuş və ömrünün sonuna qədər onunla yaşamışdır.

Şair Məhəmmədin də həyatının son dövrü acınacaqlı keçmişdir. 1917-ci ildə qardaşı Xəlilin ölümü Məhəmmədi çox sarsıtmışdır. 1918-ci ildə daşnaqlar Göyçəni viran edəndə, Məhəmməd onun beş nəfərlik ailəsini də öz ailəsi ilə birlikdə Kəlbəcəre köçürmüş və üç il orada yaşamışlar. Bu müddətdə Xəlilin 18 yaşlı oğlu Nəcəfi də yanına alaraq, xırda alverlə məşğul olmuş və bir sıra çətinliklərlə üzləşmişdir.

Şura hökuməti qurulandan, göyçəlilər öz doğma yurdlarına qayıtdıqdan sonrakı illərdə də mənəvi əzablar, ağır iqtisadi məhrumiyyətlər mənəgenəsində sıxılan Məhəmməd sonradan yaratmış

olduğu "Çoban Məhəmmədin çuxa əhvalatı", "Çoban Məhəmmədin Yalanbol səfəri" adlı dastanlarda və ayrı-ayrı şeirlərdə keçirdiyi məşəq-qətli günlərin bədii təsvir və ifadəsini yaratmışdır.

Şair Məhəmməd 1926-cı ildə bir dəyirman tikib, onunla güzəranını yaxşılaşdırmışdı. Lakin 1931-ci ildə həmin dəyirmanı onun əlindən alıb kolxozun ixtiyarına vermişdilər, özünü də dəyirmandan kənarlaşdırmışdılar. Yaxşı ki, Məhəmmədin dəyirmandan başqa mülkü və çox mal-dövləti yox idi. Yoxsa, bir çox günahsızlar kimi, onu da həbs edib, sürgünə göndərə bilərdilər.

Şair Məhəmməd onun haqqında olan bu ədalətsizliyə görə, rayon rəhbərliyinə müraciət etdi, kolxoz idarə heyətini məhkəməyə verdi, lakin şikayətinə məhəl qoymadılar. Nəhayət, Ermənistanın Ali məhkəməsinə yuxarıda adını çəkdiyimiz "Baxın" rədifli şeirlə birlikdə bir ərizə göndərdi. Bunun nəticəsində dəyirmanı bir mülk kimi ona qaytarmasalar da, özünü dəyirmançılığa bərpa etdilər.

1936-cı ildə Basarkeçər rayonunda keçirilən olimpiada zamanı Şair Məhəmməd Ermənistan hökuməti tərəfindən həm pul, həm də fəxri fərmanla mükafatlandırılmışdır.

Şair Məhəmməd həlim təbiətli, şux, zarafatlı

bir adam idi. O, hazırcavablığı ilə də hamının diqqətini cəlb edirdi. Piyada gəzməyi çox sevən Məhəmməd ovçuluqla da məşğul olurdu.

Şair Məhəmməd 1937-ci ilin yayında doğma Ağkilə kəndində fəvat eləmiş və Aşıq Ələsgərin məzarının yanında dəfn olunmuşdur.

Şair Məhəmməd uzun müddətli yaradıcılıq yolu keçmiş, aşıq şeirinin müxtəlif şekillərində saysız-hesabsız sənət nümunələri yaratmışdır. Çox təəssüf ki, yazı-pozu bilməyən bu el şairinin əsərləri vaxtında toplanmadığına görə, çoxusu unudulmuşdur. Onun yaradıcılığından əldə edilən ədəbi bədii nümunələr qardaşı oğlu Aşıq Nəcəfin və Aşıq Talıbın hafizəsindən qələmə alınmışdır.

Şair Məhəmmədin dörd dastanı məlumdur. Şeirlərin əksər hissəsi bu dastanların içərisində yerləşir. "Məhəmmədin Çələbyan səfəri" adlı dastanından bir neçə şeir mühafizə olunmuşdur; əsər bütövlükdə əlimizdə yoxdur.

Şair Məhəmmədin şeirləri o qədər sadə, təbii, bədii cəhətdən mükəmməl və məzmunludur ki, onları Aşıq Ələsgərin şeirlərindən fərqləndirmək çətin olmuşdur. Odur ki, onların bir neçəsi səh-vən kitablarda Aşıq Ələsgərin yaradıcılığı kimi oxuculara təqdim olunmuşdur. Bizim apardığımız dəqiqləşdirmələrə görə, "Bu dağlar mənim",

"Gördüm", "Sinəmdə var", "Yeddidi", qoşmaları; "Yara yetirər", "Ay sinə-sinə", "A yağa-yağa" təcnisləri; "Artıqdı", "Birə", "Betər" müxəmməsləri bu qəbildəndir.

Şair Məhəmmədin şeirlərindən indiyə qədər bir neçəsi ayrı-ayrı mətbuat səhifələrində dərc edilmiş, lakin dastanlarından heç biri, demək olar ki, oxuculara təqdim olunmamışdır. Ona görə "demək olar" deyirik ki, Əhliman Axundov 1980-ci ildə "Yazıçı" nəşriyyatında çap etdirdiyi "Azərbaycan xalq dastanları" kitabına "Məhəmməd və gürcü qızı" adlı bir dastan daxil etmişdir. Çox ciddi təhriflərə məruz qalsa da, oradakı şeirlərdən başa düşülür ki, dastanın qəhrəmanı Məhəmməd bizim indi burada haqqında söhbət açdığımız Şair Məhəmməddir. Amma elə qondarma epizodlar, elə məntiqsiz əhvalatlar daxil edilib, elə dolaylılıq yaradılıb ki, onları təshih etmək mümkün deyildir. Bu "dastan"ın üstündən çarpaz xətt çəkib, kənara qoymaq lazımdır.

"Çoban Məhəmmədin Qars səfəri" (bunu bəzən "Məhəmməd və Sərvxuraman" da adlandırırlar) adlanan bu dastanı Ə.Axundov 1946-cı ildə M.H.Təhmasiblə birlikdə Göyçəyə ekspedisiyaya gələndə eyni mənbədən (Aşıq Nəcəfdən) yazmışdır. Başa düşmək olmur ki, belə bitkin, cilalanmış,

aşıqlarımızın repertuarında yer tutmuş olan bir dastanı yenidən "işləyib" belə şəkllə salmaqda məqsəd nə imiş!? Niyə əhvalatın cərəyan etdiyi Qars Tiflisə, Dağıstan Gürcüstanla, "Yalanbol səfəri"ndəki Molla Cuppan buraya gətirilərək Keşiş Cuppanla əvəz edilmişdir?! Unudulmuşdur ki, gürcü qızının adı "Sərvxuraman" olmaz və o, türk dilində Məhəmmədlə deyisə bilməz.

Dastandakı şeirlər də çox yerdə təhrif və itisar edilmişdir ki, burada o barədə söhbət açmaq uzunçuluq olardı.

2001-ci ildə "Səda" nəşriyyatında çap edilən "Göyçə dastanları və aşiq rəvayətləri" (tərtib edən Hüseyn İsmayılov) kitabında bu dastan "Çoban Məhəmmədin Qars səfəri" adı ilə oxuculara təqdim olunmuşdur. Aşıq Mahmud Məhəmmədovun dilindən qələmə alınan bu dastan özünün qüsurlarına görə Ə.Axundov variantından geri qalmır.

Bu sətirlərin müəllifi şair Məhəmmədin dastanlarını (o cümlədən "Çoban Məhəmmədin Qars səfəri" dastanını) 37 il şairlə bir kənddə yaşamış, şeirlərini onun öz dilindən öyrənmiş, qardaşı oğlu Aşıq Nəcəfin hafizəsindən yazıya almışdır. Şair Məhəmməd bu dastanı Nəcəfin ifasında dəfələrlə dinləmişdir. Odur ki, əlimizdə olan bu variant

orijinal hesab edilə bilər.

Şair Məhəmmədin ədəbi irsinin çoxu itib-batmışdır. Əldə edilmiş şeirlər və dastanlar onun yaradıcılığı barədə fikir söyləməyə imkan verir. Əvvəlcədən onu da qeyd edək ki, dastanlardakı deyişmə şəkildə verilmiş şeirlər də şairin özü tərəfindən yaradılmışdır. Bütövlükdə dastanların ilk yaradıcısı da Məhəmmədin özüdür. İfaçı aşıqlar sonradan artırıb-əysiltmələr etmiş, dinləyicilərin zövqünə uyğun olaraq, müəyyən qədər bəzək-düzək vermişlər.

Şair Məhəmmədin yaradıcığını nəzərdən keçirdikdə, bizə elə gəlir ki, ayrı-ayrı misralardakı ifadələr bir bisavad çobanın yox, yaxşı təhsil görmüş bir şair qələminin məhsuludur. Sərvxuraman xanının Məhəmmədə xitabən dediyi:

Əcəm oğlu, nə mərd durdun,

Sözünü mərdana dedin.

Xof etmədin ölümündən,

Qıydın şirin cana, dedin.

- bəndə o belə cavab qaytarır:

Küllü nəfsin zai qətil

Mot haqdı insana, dedim.

Can alansan, al canımı,

Sən bat nahaq qana, dedim.

Çavabdakı birinci beyt bizdə təəccüb doğurur.

Əslində, burada təəccüblü bir şey də yoxdur. Çox kəskin hafizəsi olan Məhəmməd savadı şifahi şəkildə qazanmışdı. Onun bir sıra şeirlərində çox sənətkarlıqla işlədilmiş izafət birləşmələri vardır. Bəzən ona "Çoban Məhəmməd" desələr də, xalq arasında o, haqlı olaraq "Şair Məhəmməd" adı ilə tanınmışdır. Şeirlərində də o özünü bu şərəfli adla dinləyicilərə təqdim edir. "Çoban Məhəmmədin Yalanbol səfəri" dastanında onun yolunu kəsən Molla Cuppan:

Bir az ayaq saxla Şair Məhəmməd.

Reyhan xanımla deyişmə zamanı Reyhan xanım:

Gəl, sana söyləyim, Şair Məhəmməd,

- deyər müraciət edirlər. Molla Cuppan ona hətta:

Bizdən salam olsun, Şair Məhəmməd,

Şairlik elminin nədi binası?

O da bizim kimi candı, insandı,

Nə olub baisi, olublar xası?

- deyərək, şairlik elmindən sual verir və aşağıdakı cavabı alır:

Al cavabın verim, ay Molla Cuppan

Nütfəsin pak tutub ata-anası.

Baisi gün-fəkan, şahı-insü can,

Doldurub Kövsərdən veribdi tasi.

Şair Məhəmməd "Ələsgərin qardaşıyam",

"Şairdi nəslimiz hamı"" - deyərəkən onun iftixar hissi keçirdiyini aydınca görürük. Özünün şairliyini təsdiq edən Məhəmməd üzərinə düşən vəzifənin öhdəsindən bacarıqla gəlmişdir.

Başqa şairlərimizdə olduğu kimi, Şair Məhəmmədin də yaradıcılığında insan gözəlliklərinin, ismətli türk qızlarının əlvan bədii boyalarla təsviri diqqəti cəlb edir. Gözəllik aşıqı olan həssas qəlbli şairin ifadələri çox təbii və səmimidir.

Pünhan qulluğuna namə göndərdim,

Oxuyub, mətləbim qanasan, ay qız!

Mən yazığı saldın eşq atasına,

Səni də od tutub yanasan, ay qız!

Bənzətmələrdən çox yeri-yerində istifadə edən şair elə müqayisələr tapır, elə sözlər işlədir ki, tərif obyektini füsunkar bir gözəllik mücəssəməsi kimi göz önündə dayanır. "Mina gərdənli, incə belli"", "Tovuz bəzəkli, durna telli"", "Gözəlliyi Aydan Gündən alan"" saf məhəbbətli, mənəvi cəhətdən çox təmiz, "ərşdə mələklərə tay"" olan gözəllər şairin ilham mənbəyidir.

Cismanı gözəlliklə mənəvi gözəllikləri öz şəxsində birləşdirən sadə kənd qızlarını min dil ilə vəsf edən şair "biiman qarıları", əliəyri gəlinləri, "qonu-qonşunu zara gətirən" qızları görəndə, qəzəb və nifrətini gizlədə bilmir:

*Buraxsanız, mənə çəkəcək dara,
Əlaman əlindən, bax bu qız, bu qız!*

Qonunu, qonşunu gətirib zara,

Gümləsi deyirlər: Ax bu qız, bu qız!"

Şair Məhəmmədin şeirlərində vətən məhəbbəti çox güclüdür.

Şairi boya-başa yetirən, doğma vətəni Göyçə mahalının uca dağları, buz kimi sərin bulaqları, səfalı yaylaqları, təmiz havası, minbir dərindən dərmanı olan nabatat aləmi onu ilhama gətirir.

Yeri gəldikcə Göyçə mahalının adını qürurla çəkən Məhəmməd belə bir gözəl diyarın övladı olması ilə fəxr edir, onun haqqında xoşəgəlməz söz danışanları tutarlı cavablarla susdurur. Bütün varlığı ilə doğma yurduna bağlı olan şair üçün ən ağır dərd, ən dəhşətli faciə ondan uzaq düşməsi, vətən həsrəti çəkməsi idi. Təəssüf ki, incə qəlbli Şair Məhəmməd də belə faciəli günləri yaşadı. 1918-ci ildə Göyçə mahalının erməni daşnaqları tərəfindən viran edilməsi, var-dövlətinin talan olması, öz halal zəhməti ilə dolanan əhalisinin zorakılıqla qovulması şairin yaradıcılığında sinilməz kədərli bir iz buraxmışdır.

Hər mahalda dastan olub,

Söylənir halı Göyçənin;

Qəhr elədi çarxı-fələk,

*Döndü iqbalı Göyçənin;
Dağıldı ağır sürüsü,
Talandı malı Göyçənin;
Pozuldu qurğu-büsatı,
Şəni, çalalı Göyçənin;
Suyu saf, havası xoş,
Cənnət misalı Göyçənin.*

"Cənnət misalı" Göyçəni göyçəlilər asanlıqla tərk etməmişdilər. Onlar mühasirədə qalsalar da, "bir-birindən mötəbər" olan igid oğlanlar bir müddət silahlı mübarizə aparmış və çoxları şəhid olmuşdular. İndi olduğu kimi, o zaman da göyçəlilərə heç yerdən kömək gəlmədiyi halda, ermənilərə xarici ölkələrdən də silah və canlı qüvvə göndərilir və vuruşmağa təhrik edirdilər. Atalar yaxşı deyib: "Arxalı köpək qurd basar". Şairin:

*İngilisidən gələn şalon
Göyçəni qoydu virana;
Öləni öldü, qaçanı
Dağlarda düşdü borana.*

- misraları bu acı tarixi hadisənin bədii ifadəsidir. "Aslana döənən tülkülər" 1918-ci il aprel ayının 7-də Göyçəni tamam işğal etdilər. Əsir götürdük-ləri əlsiz-ayaqsızları iri tövlələrə doldurub yandırdılar.

"Vətəndən dərbəder" olan qaçqınlar çox

əzablı günlər keçirdi, çox məhrumiyyətlərə məruz qaldılar.

*Aman, Allah! Nə gün çəkdi!,
Qürbət eldə qaçqın olan?!*

- deyib, fəryad eləyən Şair Məhəmməd özü də didərginliyin acılıqlarını dadmışdı.

*Ah çəkməkdən qürbət eldə
Qara bağırım qana dönüb;
Çarx dolanıb, iqbal qaçıb,
Baxt yatıb, zamana dönüb.
Görün qəzanın qədərini,
Tülkülər aslana dönüb.*

Göyçəlilər öz doğma yerlərinə qayıtdıqdan sonra da onların güzəranı bir neçə il ağır olmuşdur. Bu dövrdə maddi ehtiyac üzündən çərçilik etməyə məcbur olan Şair Məhəmməd yaratdığı şeirlərdə özünün timsalında xalqın məşəqqətli günlərini müxtəlif bədii vasitələrlə əks etdirmişdir. Bu cəhətdən onun "Fələk" rədifli müxəmməsləri; "Allahı seversən", "Düşərsən", "Ayıbdı", "Eləyibdi" və sair qoşmaları daha səciyyəvidir. "Çoban Məhəmmədin çuxa əhvalatı" və "Çoban Məhəmmədin Yalanbol səfəri" dastanları adlarını çəkmədiyimiz və çəkdiyimiz bəzi şeirlərin deyilmə səbəbləri olan məlum hadisələr əsasında yaradılmışdır.

Fələyi həyatda baş verən bir çox bədbəxtliklərin, yoxsulluq və qəhətliyin səbəbkarı hesab edən Şair Məhəmməd əksər hallarda ürək sözlərini, ərizə və şikayətlərini fələyin özünə xitabən deyir:

*Dürüst fəhmim elə, gör məni
Salıbsan nə hala, Fələk!
Qarışdırıbsan başımı
Olmaz qilü qala, Fələk!*

O biri şeirində:

*Mən sana neyləmişdim,
Qurdun mana al, a Fələk!?
Ağlımı aldın başımdan,
Möhtacam kamala, Fələk!*

*Dərd-qəm ilə ətrafıma
Qurdun hasar-qala, Fələk!
Sübhü şəm sızıldaram,
Çəkərəm çox nala, Fələk!*

"Üzü qara olmuş bahalıqın" "neçə nahaq qan elədiyi", dolanmaq imkanının kəsildiyi, aclığın hökm sürdüyü günlərdə xalqın ağartı və yabanı bitkilər ümidinə qaldığını incə qəlbli sənətkar ürək ağrısı ilə ifadə etmişdir.

*Lalabidi, nəzıkbədən -
Onlar böyük ad elədi;*

*Ac qarınlar doydurdu,
Çox könüllər şad elədi.
Deyim, əvvəlik, dübərxtən
Mahala imdad elədi;
Şahpencəri yaddan çıxıb
Heç gəlmir xəyala, Fələk!*

Pəncərlərdən qırxbuğumun da adını çəkib, onun da əhəmiyyətini göstərən şair orada yenə davam edərək deyir:

*Gicitkan ilə unnuca
Yaxşı saxladı adamı;
Əgər ki, onlar olmasa,
Məxluqat batardı hamı.*

Bu əzab-əziyyətli günlərdə min cür ağır zəhmətə qatlaşanların əvvəlki xoş günlərdə naşükür olduqlarını yada salan Şair onlarla birlikdə özünü də məzəmmətləyir:

*Yaş yaşayıb, boy çəkəli
Dolu görmüşdük anbarı;
Deyirdik, nəyə lazımdı
Arpaynan dareqan, darı;
O qədər azdı əməlimiz,
Bəyənmədik kərdiyarı;
İndi ayran ilə pəncər
Dönüb bizə bala, Fələk!*

*Sonrakı bənddə deyilir:
Ağ lavaşı bəyənməyən
İndi hamı ayran içir;
Ah çəkir, boyun bükür,
Güzəranı belə keçir.
Ac qalır, əcəl gəlir,
Fanidən üqbaya köçür,
Gora kəfənsiz qoyulur,
Buyurur risala, Fələk!*

Yeri gəlmişkən onu da qeyd edək ki, Şair Məhəmməd "fələk" deyəndə yaradanı (Allahı) nəzərdə tutmur. Məhəmmədə görə, fələk Allah-dan fərqli olaraq, insanlara çox zaman bədbəxtlik gətirən, onların başına oyun açan başqa bir gözəgörünməz qüvvədir. O, bəzən günahkarın işinə rəvac verir, günahı olmayanlara isə zülm edir. Aşıq Ələsgərin:

*Fələkdən gileyliyəm,
Günü bizə qara verib;
Mömini zəlil eyləyib,
Suru günahkara verib.*

Yaxud:

*Çarxı dönmüş Fələyin
Sən kəc irəftarına bax.*

və başqa misralarındakı Fələklər də Allah mənasında işlədilməmişdir.

Çox zaman dərini Fələyə deyib, ondan çarə istəyən Şair Məhəmməd bunun əksini görəndə inciyir, hətta ona qarşı üsyan edir. Fələklə deyishmə şəklində yaratdığı bir qoşmasını belə başlayır:

*Əymə qamətimi, bükmə qəddimi,
Eyləməynən qoca, Allahı seversən!
Bol elə ruzumu, ver qismətimi,
Qoymagınan ac, Allahı seversən!*

Fələk isə cavabında:

*Aparma zəhləmi, tökmə beynimi,
Eləməynən gic, Allahı seversən!*

- deyərək, onun xahişini rədd edir.

Mübahisə şəklində yaradılmış bu şeirdə Şair Məhəmməd sözünü:

*Haqqın irahında dürüst bəndəyəm,
Baxma mana kəc, Allahı seversən.*

- misraları ilə bitirir.

İstər Məhəmmədin, istərsə də Fələyin "Allahı seversən" demələri açıq-aşkar sübut eləyir ki, "Fələklə Allah eyni mənələrdə deyildir. Biz bu fərqi şairlərimizin əksəriyyətinin yaradıcılığında görürük.

Həyatda baş verən mənfi hallara kəskin etiraz

edib şikayətlənən Şair Məhəmməd nə qədər
əzab-əziyyətə düşər olsa da, nə qədər məhrumiy-
yətlərə məruz qalsa da, öz nikbin əhvali-ruhiy-
yəsini itirməmişdir. Odur ki, şairin yaradıcılığı
boyu zarafat, şuxluq, incə bir yumor diqqətimizi
cəlb edir. Şair Fələyi şəxsləndirir, qarşı-qarşıya
dayanıb, onunla kəskin şəkildə söhbət edir, yox-
sulluğa düşər olduğuna görə onu məzəmmətlə-
yir, umu-küsü edir. Biz də şairin belə acınacaqlı
vəziyyətinə görə qəmlənirik. Amma şair öz dər-
dini elə yumoristik ifadələrlə verir ki, qəmlən-
məklə yanaşı, dodağımız qaçır - gülürük.

*Dost dedin, inandırın
Mənim kimi ağıl kəmə;
Qoltuğuma qarpız verdin,
Axırında gətdin dəmə.*

Yaxud:

*Dostluğun heç başa varmır.
Sən necə yaman balasan;
Hər kimə qəzəbləndin,
Az qaldı, oda salasan.
Tökülsün şalvar-sertoyun,
Mənim tək üryan qalasan;
Sözlərim xətrinə dəysə,
Qapından qovala, Fələk!*

Arvad-uşağı qırılan, mal-dövləti əlindən ge-
dən şairin Fələyə etdiyi bu qarğış bizi güldürdü-
yü kimi, həm də düşündürür. Onun yoxsulluq də-
rəcəsini müəyyənləşdirib qəmlənirik. Şairin
axırcı bəndində deyilir:

*Biçərə Məhəmmədin
Başına gətdin nə xata;
İki danası var idi,
Müştəri olmadı sata;
Birini payız öldürdün,
Birni yazda saldın ota.
Xain qarnın heç doymasın,
Ha çalış, çavala, Fələk!*

Bizə belə gəlir ki, burada izaha ehtiyac yox-
dur. Yenə də kədərli bir gülüş...

Qocaların söyləməsinə görə, bir ili Göyçədə
bərk quraqlıq olur. Mal-qara üçün qısa yem təda-
rükü çətinləşir. Aşıq Ələsgər mal-heyvanı qışdan
yaza salamat çıxarmaq üçün Göyçənin dağ kənd-
lərindən olan Qızılvəngə göndərir. Məhəmməd
də mal-qaranın üstüncə gedir. Yaza yaxın mala
azar düşür, çoxusu qırılır. Məhəmməd vəziyyəti
Aşıq Ələsgərə bildirmək üçün bir məktub yol-
layır. Şeirdən ibarət olan məktub belə başlayır:

*Min üç yüz on yeddinci sənədə
İlahi bir belə əmir eylədi.*

*Cüt yerə batmadı, kotan əkmədi,
Qurutdu yer-yurdu, dəmir eylədi.*

Sonrakı iki bənddə isə mal-qaranın qırılması-
nı, itlərin, qarğa-quzğunun leşə daraşmasını gül-
məli ifadələrlə bildirir. Məktubu (şeyri) yazdırır
və Ağkilsəyə gedən bir nəfərə verir. Məktubu
mütləq çatırması üçün, görün ona nə deyir, daha
doğrusu, əgər çatdırmasa, ona necə qarğayır:

*Hər kim bu naməni təxirə salsa,
Görüm, onun işi təxirə düşsün!
Qalayçı gəlməsin şenniklərinə,
Uşaqları tamam paxıra düşsün!*

*Siçanlar yığılsın, pişiyin yıxsın!
Uşağı ağlaşsın, qol-qıçın sıxsın!
Toyuğu sürüşsün, omması çıxsın!
Danası köndələn axura düşsün!*

*Məmmədə gülənin gəlsin başına!
Mığmıgalar vursun gözü qaşına!
Müsəlman dostları ayran aşına,
Erməni dostları çaxıra düşsün!*

Əlbəttə, belə bir "qarğış"dan qorxan qasid
məktubu Aşıq Ələsgərə mütləq çatdıracaqdı.

Göründüyü kimi, Şair Məhəmmədin yaradıcı-
lığı xalq ifadələri ilə çox zəngindir. O həm də be-

lə ifadələri özünə məxsus bir şəkildə işlədir,
Xalq arasında çox zaman birini ölümle hədələ-
yəndə "səni tikə-tikə doğrayaram" deyirlər. Gö-
rün, Məhəmməd bu məzmununda olan bir ifadəni
nə şəkildə işlətmişdir:

*Çıxsanız aradan, versəniz fürsət,
Doğrayacaq məni qax bu qız, bu qız.*

Birisinin fikrinə qərribə bir şey gələndə, yaxud
hirsələndə: "dəli şeytan deyir", "başımı cin qa-
şıyır", "cin vurdu başıma" kimi ifadələr işlətdiyini
dəfələrlə eşitmişik. Məhəmməd isə bu şəkildə
işlətmişdir:

*Cin başımı sıxır, şeytan - ayağım,
Bunları rusvayı-cahan eyləyim.*

Qonaqlara hörmətsizlik göstərən ev sahibi
haqqında deyir:

*Şeytan qulaqladı, cinlər buyurdu,
Dedi, al ağacı, döy qonaqları.*

Bir sənət öyrənməkdə gecikən, yaxud bir işə
vaxtından gec başlayanlar haqqında deyirlər: "Alt-
mışında zurna çalmağı öyrənən gorunda çalar".
Məhəmməd isə bu el məsəlindən aşağıdakı şə-
kildə istifadə eləmişdir.

*Dəli könül altmışında saz alıb,
Bilmirəm, çalmayım, yoxsa çalım mən.
Şairin bu sualına nə cavab verək? "Çal" deyək,*

yoxsa "çalma" deyək? Bunun cavabı gülməyi-mizdir.

Şair Məhəmmədin yaradıcılığı tərbiyəvi fikirlərlə də çox zəngindir. Bunlardan bir qismi atalar sözləri səviyyəsinə yüksəlir:

Güzeranın xoş keçəndə,

Qış da birdi, yaz da birdi.

Şər danışan axır tapacaqdı şər,

Əyri quyu qazan özü tez düşər.

Qışın tədarükün yayda görməsən,

Bivədə qurtarar, yaza yetişməz.

Həddin aşmayana qəza yetişməz.

Şair Məhəmmədin yaradıcılığında təhlil və izah edilməli məziyyətlər çoxdur.

İslam ƏLƏSGƏR

Ş E İ R L Ə R

QOŞMALAR

AY QIZ

Pünhan qulluğuna namə göndərdim,
Oxuyub, mətləbim qanasan, ay qız!
Mən yazığı saldın eşq ataşına,
Səni də od tutub yanasan, ay qız!

Görən deyir, məlakədi, pəridi,
Camalını gördüm, cismim əridi.
Sənan Quran aldı, nara yeridi,
Mən ondan betərəm sanasan, ay qız!

Məhəmmədin canı yolunda qurban,
Dərdini çəkməkdən olub bağı qan.
Tamaşan tovuzdu, qırımın tər lan,
Göllərdə çılxanan sonasan, ay qız!

AY SƏNƏM, SƏNƏM

Sübh-şəm dərindən "yahu" çəkərəm,
Öluncə deyərəm: ay Sənəm, Sənəm!
Gözlərindən qanlı yaşlar tökərəm,
Kirpiyi ox, qaşı yay Sənəm, Sənəm!

Bağbanıyam, gəl bağçaya, bar apar,
Gəzək, seyr eləyək bağı barabar.*
Yoxdu yer üzündə sana barabar, **
Ərşdə mələklərə tay Sənəm, Sənəm!

Buxağın büllurdu, yanağın lala,
Vəsin təzəlikcə düşüb mahala.
Məhəmmədi döndəribsən abdala,
Eləyibsən ömrün zay, Sənəm, Sənəm!

* Barabar (bərabər) - birlikdə

** Barabar (bərabər) - tay

AĞAQLAR BAR VERƏR FƏSLİ-ÇƏMƏNDƏ

Ağaclar bar verər fəsl-i-çəməndə,
Söyüdlər boy çəkib yırgalanmasın.
Alar qaynağına, parçalar atar,
Tülkü aslan üstə yorğalanmasın.

Bəzi adamın ağı başda səy olu,
Sənəti hərcayı söyləmək olu.
Dərə xəlvət olsa, tülkü bəy olu,
Şeşəldib quyruğun. dərğalanmasın.

Ey Məhəmməd, meyl eyləmə harama,
Naşı təbib, nəstər vurma yarama.
Mancanağa yaxşı sarın, barama,
Sapın hamar çıxsin, sırğalanmasın.

BAXIN

Başına döndüyüm, ali məhkəmə,
Tədqiqatnan mənim işimə baxın.
Haqsızlar haqqımı əlimdən alıb,
Çox çətinlik gəlib başıma baxın.

Qıçım invaliddi, bədənim xəstə,
Şura hökumətinə düşmüşəm bəstə.
Əcəl yastığında, özüm can üstə;
Səksəndən üç əysik yaşıma baxın.

Yazıq Məhəmmədəm, düşgün, ixtiyar,
Eşitsin yoldaşlr, olsun xəbərdar;
İnanmaqdan ötrü bir şahidim var,
Qalmayıb ağzımda dişimə baxın.

BU DAĞLAR MƏNİM

Yayda yaylağımdı, qışda ovlağım.
Yazda seyrangahım bu dağlar mənim.
Köçürüb elləri payız ayları,
Gözüm görüb, kölüm budu ağlar mənim.

Bir yaqut yanaqlım, yasəmən xallım,
Dahanı kövsərlim, ləbləri ballım,
İlə ilqar verib Leyli misallım,
Onçu məskənimdi bu dağlar mənim.

Kamil ovçu itirəndə maralı.
Kəsilər aramı, səbri, qərarı.
Məhəmmədəm, düşdüm eldən aralı.
Çəkildi sənəmə bu dağlar mənim.

DEYƏR SANA

Ey qəddi alışan, qoynu gülüşan,
Görənlər açılmış yaz deyər sana.
Cəmdə gözəlliğin nişanbanışan,
Şairlər tərəfi az deyər sana.

Bir bəri gəl, görüm kimə talıbsan,
Gözəlliyi Aydan, Gündən alıbsan.
Cəmi aşıqları eşqə salıbsan,
Götürüb əlinə saz, deyər sana.

Söylə mənə, görüm hansı ellisən,
Mina gərdənlisən, incə bellisən,
Tovuz bəzəklisən, durna tellisən,
Məhəmməd də quba qaz deyər sana.

GEDİM MƏN

İltimasım budur, qohum-qardaşım,
İzin verin, Çələbyana gedim mən.
Əgər ki, bu yolda kəsilsə başım,
Qorxu yoxdur, qıyım cana, gedim mən.

O bir quba qazdı, mən şahişonqar,
Çallam qaynağıma, elərim şikar.
Çəkərlər əlimdən aman, əl-hazar,
O meydana çox mərdana gedim mən.

Məhəmmədi siz qoymayın intizar,
Şövqi-bəndəm, gərək eyləyəm güzar.
Bilirsiniz, şairlikdə əlim var,
Cavab verim İreyhana, gedim mən.

GÖRDÜM

Gedirdim, güzarım düşdü bu dağa,
Ovçu bərəsində maralı gördüm.
Yatb inildəyir, durur boylanır,
Bir neçə yerindən yaralı gördüm.

Zalım ovçu onu alıb nişana,
Dəyib yaman güllə, bələyib qana,
Çox incidir, dönür o yan-bu yana,
Kəsilibdi səbri, qərarı gördüm.

Təbib olsam, yaraların bağlaram,
Sinəm üstün düyünlərəm, dağlaram.
Məhəmmədəm, o səbəbdən ağlaram,
Ananı baladan aralı gördüm.

GÖRƏNDƏ

Yenə yada düşdü fəsli-nobahar,
Zimistanda boran-qarı görəndə.
Dağlarda açılan güllər, lalələr
Xəzan oldu bu rüzgarı görəndə.

Gözüm görüb, könlüm tutubdu yası,
Al yerinə geyir qara libası.
Köçübdü yaylaqdan gözəllər xası,
Əbrü baran müşərrarı görəndə.

Köçüb gedib ellər, boş qalıb dağlar,
Məhəmməd görəndə ah çəkib ağlar.
Çəkər xədəngini kamana bağlar
Kamil ovçu maralları görəndə.

EYLƏDİ

Min üç yüz on yeddinci sənədə
İlahi bir belə əmir eylədi.
Çüt yerə batmadı, kotan əkmədi.
Qurutdu yer-yurdu, dəmir eylədi.

Boz ay Boz dananın boğazı şişdi,
Küt ilə, hörrəylə bir az ötüşdü.
Ayağı sürüşdü, köndələn düşdü,
Bu işləri məni kömür eylədi.

Gələn-gedən Məhəmmədə toxunu,
Biz görmüşük bunun azın, çoxunu.
İtlər sümüyünü, qarğa poxunu
Dağıtdı, gəmirhagəmir eylədi.

DÜŞSÜN

Hər kim bu naməni təxirə salsa,
Görüm onun işi təxirə düşsün!
Qalayçı gəlməsin şenliklərinə,
Uşaqları tamam paxıra düşsün!

Siçanlar yığılsın, pişiyin yıxsın,
Uşağı ağlaşsın, qol-qıçın sıxsın,
Toyuğu sürüşsün, omması çıxsın,
Danası köndələn axura düşsün!

Məmmədə gülənin gəlsin başına,
Mığmığalar vursun gözü qaşına.
Müsəlman dotsları ayran aşına,
Erməni dostları çıxıra düşsün!

QILIŞDILAR

Yetişmişəm cana, gəldim amana,
Sizin əlinizdən dad, qılışdılar!
Bu tərپənməyinən, deyim mərdana,
Alarsınız böyük ad, qılışdılar!

Karvançını incidirlər, soyurlar,
Üç şahı almaqnan bəyəm doyurlar!?
Biləsiniz, bizə hörmət qoyurlar
Qohum, dost, həmi də yad, qılışdılar!

Axtaraq, bu işin sonunu görək,
Əlinizdən ərzə haraya verək?!
Göycədə yemişik duzunun çörək,
Dərədə də şornan çad, qılışdılar!

Uymayın qəflətə, xaba yatmayın
Dünyanın malına dostu satmayın.
Tavaqqam var, sözü çox uzatmayın,
Qaçar aramızdan dad, qılışdılar!

Məhəmmədi incidənlər öyünər,
Müxənnət bərkünü başa geyinər.
Məni görəni iki dəfə söyünər,
Qurtaranda olar şad, qılışdılar!

OLA

Şuranın qanunu bir doğru yoldur,
İş başında olan gərək düz ola.
Qohumnan qırağa tafir* qoymaya,
Qohuma iki əlli, yada yüz ola.

Sən koprətivçisən, mən kasıb kəndçi,
Səmədi göndərdim sana minnətçi.
Qorxuram ki, gələ çox məzəmmətçi,
Aramızda uzun-gödək söz ola.

Bilmirsən, ərz edim, olgının halı:
Dünyada qalacaq dünyanın malı.
İstəmə ki, Məhəmmədnən Möhbəli
Bir meşokdan ötrü üzbəüz ola.

* Tafir - təfavüt, fərq

OLAN CANIM

Ay ağalar, nə bəlalı qul oldum,
El içində haqqı-sayı olan canım.
Qədirləməzlərin qədrini bildim,
Axırda əməyi zay olan canım.

Bağbanıydım bağa bardan öteri,
Bülbül idim gülüzardan öteri.
Bivəfa, biilqar yardan öteri
Divanə Məcnuna tay olan canım.

Məhəmmədəm, bir murada yetmədim,
Baş götürüb qılı-qaldan itmədim.
Özüm öz oxumu birçə atmadım,
Özgələr oxuna yay olan canım.

VERƏM

Dostum məndən bir əmanət istəyib,
Ümidvaram, yaxın zamana verəm.
İxtiyarım ola, qüdrətim çata,
Yaxşının dərini yamana verəm.

Divan olsam, nainsafam, çox nəsəm,
İsbat olan cinayətə tək bəsəm.
Qanmazın ömründən qayçıynan kəsəm,
Götürəm aşkara, qanana verəm.

Məhəmmədəm, halal etdim qanımı,
Eşqə düşən mənim kimi yanıımı?
Əzrayıla saxladığım canımı,
İnsafımı, indi canana verəm?!

YAZARAM

Cumlə Qarovullar, cəm əlinizdən
Müseyyib qardaşa nama yazaram.
Qoymaram aranı çox uzanmağa,
Ya səhərə, ya axşama yazaram.

Qarovul oğlanlar, a yaxşı canlar,
Arif olan mətləb qanar, iş anlar.
Məni az incidin, ay müsəlmanlar,
Vallah, sizə çox şahnama* yazaram.

İki boyunduruq, bir də bir yaba,
Tövcükar çağırın, vursan hesaba.
Salsanız araya qalmağal, dava,
Bir material İrvahama yazaram.

Qamışlı, Qılışdı, Nədirxanlılar,
Güneypəyə, Sarıdaş - adlı-sanlılar,
Alçalı, Göydərə**, kömüryanlılar,
İşinizi sərəncama yazaram.

* Şahnıma - həcb, məsxərə

** Qamışlı, Qılışlı, Nədirxanlı, Güneypəyə,
Sarıdaş, Alçalı, Göydərə kənd adlarıdır.

Qaraşı seçmişəm, yaxşıdı kişi,
İrəftar eyləyir, düz gedir işi.
Salsanız araya qovğa, təşvişi,
Bir ərzə də Urustama yazaram.

Əmrəh da çox çəkir qıraq-bucağın,
Yazır camaatın odun, ocağın.
Eşitsin, öyrənsin sözümlün sağın,
Götürərəm dəftəri-xama yazaram.

Əmrəh ki bizinə dədə dostudu,
Böyük gedib, qalan gədə dostudu.
Deyəsən, mən ilə vədə dostudu,
Bu dostluğu imtahana yazaram.

Qurban bəyi görən hamı xoşladı,
Kamalı sərində, ağı başdadı,
Neçə fağır-füqəranı boşladı,
O kişi yetişsin kama, yazaram.

Dəftərxanaları gətirərəm zara,
Çağırarlar sizi, çəkərlər dara.
Məhəmmədi çox saymayın fükəra,
Gerdə qalannızı dama yazaram.

YEDDİDİ (qıfılbənd)

Məğrurluq eyləyib, ustadam deyən,
O hansı ağacdı, tağı yeddidi?
O ağacda bir quş yuva salıbdı,
Çarpaz sinəsinin dağı yeddidi.

Bir hikmət görmüşəm, xəyalım çaşıb,
Huş başımdan gedib, dilim dolaşıb,
Şahın qulluğunda bir qul əyləşib,
Bədən birdi, əl-ayağı yeddidi.

Bir ali məclisdə var yeddi sağı,
Dolanır, dövr edir, yox əl-ayağı.
Nə piltəsi vardır, nə də ki, yağı,
Şölə çəkən şux çırağı yeddidi.

Onun gərdişində bir azca ləng var,
Aləmə ayandı, görünür aşkar.
Bir kasa içində on beş irəng var,
Qarası yeddidi, ağı yeddidi?

Məhəmməd, sözlərin de, müttəsildi,
Nə oldu, dəhnədən suyu kəsildi?
İl uzununu ona bahar fəsildi,
O hansı bağbandı, bağı yeddidi?

YETİŞMƏZ

Çoxu aşıqlığın həvəsindədi,
Çala bilməz, əli saza yetişməz.
Qışın tədarükün yayda görməsən,
Bivədə qurtarar, yaza yetişməz.

Qurdçulam, - deyərlər cəngi tulalar.
Qurd görəndə, qorxusundan ulalar.
Toyuq qığa çəkər, quyruq bulalar,
Bəhs edər, addımı qaza yetişməz.

Cik-cik edər, pərvəzlanar sərcələr,
Yada düşməz alıcılar, nərçələr,
Qırğı vurur, qaynağında parçalar,
Həddin aşmayana qəza yetişməz.

ZEYNALIN *

Yanşaqda bir igid gəlib ərşəyə,
Yoxdur bərabəri, tayı Zeynalın.
Qarşısına çıxan görünmür hələ,
Qüdrətdən verilib payı Zeynalın.

kəndində
~~Qarşısına~~ Qamışlıda atdığı güllə,
Gilas budağından saldı bir gilə.
Yazdım tərifini, yayılsın elə,
Qoy ucalsın haqq-sayı Zeynalın.

Aynalıxı xub yarışır boyuna,
Qoymaz ovu nəzərindən yayına.
Arzum budur, gələm oğul toyuna,
Şən dolansın yazı, yayı Zeynalın.

Kamil Səyyad oldu, sərrast kamandar,
Murovun sərinde elədi şikar.
Seyrangahı oldu qocaman dağlar,
Oylağıdı Meydançayı Zeynalın.

Məhəməmd salacaq hər yerdə bəhsin,
Yayacaq aləmə sədasın, səsin.
Bəlaya tuş olub, zaval görməsin,
Yaxşı gəlsin ili, ayı Zeynalın!

* Zeynal-Aşıq Ələsgərin qayını Kərbəlayı Zeynaldır. Şeir indiyə qədərki kitablarda səhvən Aşıq Alının yaradaıcılığı kimi təqdim olunmuşdur.

GƏRAYLILAR

BİRDİ

Həqiqi dost tək-tək olar,
İnsanlarda yüzdə birdi.
Sən arzula cansağlığı,
Çox da birdi, az da birdi.

Kəklik ötər qış keçəndə,
Ovçu yanar boş keçəndə.
Güzaranın xoş keçəndə,
Qış da birdi, yaz da birdi.

Məh
~~Məh~~ Məhəmədəm, düşdüm xəstə,
Canım qurban yaxşı dostu.
Eşqin olsa, sinən üstə
Tar da birdi, saz da birdi.

SƏNİN

Yaz olanda, gözəl dağlar,
Car olur sellərin sənin.
Dönəndə payız fəslinə,
Qayıdır ellərin sənin.

Yayda çiçəyin qaynaşır,
Üstündə bulud oynaşır.
Payız dərdin həddən aşır,
Solanda güllərin sənin.

Hanı o boyu şahbazlar?
Bir-birinə edər nazlar.
Üzüşmür ördəklər, qazlar,
Donubdu göllərin sənin.

Gələndə qışın sərbəsər,
Görəni eylər dəngəsər.
Boran gedikləri kəsər,
Bağlanar yolların sənin.

Başında qurdlar ulaşır,
Məhəmmədin ağıl çaşır.
Sümükləri sızılдаşır,
Əsəndə yellərin sənin.

TƏCNİSLƏR

AYAĞA, AYAĞA (dodaqdəyməz)

Dağlar sinəsində lələ seyr edər
Səri səcdə qılar ayağa, ayağa.
Darda qalanların dadına yetər,
Sidqilən çağırsa: "Ay ağa, ağa!"

Yazarlar kağızın "sin" arasına,
Nanı gətirərlər sini arasına.
Cəsəd cansız gedər sin arasına,
Nəkreyin qaldırar ayağa, ayağa.

Məhəmməd, eşq atın yayın təhrində,
Naqqaşlar yay çəkər yayın təhrində.
Dağlar al geyinər yayın təhrində,
Qışın çilləsində a yağa-yağa.

AY "SİN"Ə, "SİN"Ə

İbtidai "əlif"dən dərsimi aldım,
Oxudum, yetişdim ay "sin"ə, "sin"ə.
Siratın sualın yadıma saldım,
Nə deyim gedəndə ay sinə, sinə?!

Ovsunçular əllərinə mar alı,
Zənbur fəmə şaqayıqdan mar alı.
Kamil ovçu, yəqin, görüb maralı,
Gedir bərəsinə ay sinə-sinə.

Məhəmmədəm, sənə ərzim budu, ağa,
Yuyar qəssal, qəddim bükər budu ağa.
Məcnun könlüm məskən salıb bu dağa,
Müştaqdı Leylinin ay sinəsinə.

MÜXƏMMƏSLƏR

ARTIQDI

Bir gözəl gördüm bu gün,
Canlarda candan artıqdı;
Qaməti sərv ağacı.
Zülfü reyhandan artıqdı;
Qabağı ayna kimi,
Qası kamandan artıqdı;
Dodağı qaymaq təhər,
Dahanı şandan artıqdı;
Gözləri dan ulduzu,
Şöləsi şamdan artıqdı.

Qoşulub üç gözələ,
Bağları seyran eləyir;
Birisi sağında gedir,
Söhbəti hər yan eləyir;
Birisi solunda durub,
Canını qurban eləyir;
Dalınca bir özgəsi
Əmrinə fərman eləyir;
Özü rəiyyət balı.
Hökmü sultandan artıqdı.

Şah kimi divan qurdurub,
Gözəllərə cərmə kəsər;
Yanaqlar lalə kimi,
Cöhrəsində tellər əsər;
Durna tək sıgallanıb,
Ürəyimi dardan asar;
Ağlımı başdan alıb.
Ciyərimə dağlar basar;
Buxaqda fəfil kimi
Xalı mərcandan artıqdı.

Çevrilib, dörd yanına,
Deyərsən ki, tərən baxır;
Çalmasını əyri çalıb,
Telləri altından çıxır;
Zülfünə şənə çəkib,
Gözlərinə sürmə yaxır;
Qoynu cənnət bağıdı,
Müşk ilə ənber qoxur;
Buyu xoş bənövşədən,
Ətri süsəndən artıqdı.

Yeridikcə ikram edir
Zərli corab gül başmağa;
Hər tərəf yaxapulu,

Adət edib oynamağa;
Ləbləri məzələnib,
Daldalanıb zər yaşmağa;
Mələklər həya elər
Üzbəsurət danışmağa;
Görmədim bərabərin,
Deyəm ki, bundan artıqdı.

Tovuz kimi sıgallanıb,
Zər-zibə əlbət geyinib;
Hər zaman bəzəkli gəzir,
Eyləyib adət, geyinib;
Gümüş kəməri incə belə
Qurşanıb, rahat geyinib;
Qənövüzdən dizliyi var,
İpəkdən xələt geyinib;
Tərifini düşüb ellərə,
Şuru cahandan artıqdı.

Gül üzə ayna tutub,
Qələm qaşını əymələdi;
Tellərinə şənə çəkib,
Gözlərini sürmələdi;
Açılmışdı ağ sinəsini,
Məni görüb düymələdi;

İstədim, irəli gedim.
Yoldaşları hər bələdi;
Dedilər: "Yaraşmazsan,
Bu xanım səndən artıqdı".

Çəkəndə dəstəsini,
Yeriyəndə xanasına,
Zülf dəyir topuğuna
Oxşar göllər sonasına;
Qızıl üzük xub yaraşır
Ağ əllərin xımasına;
Məhəmməd "afərin!" söyləyər
Bu gözəlin anasına;
Doğubdu insan deyən,
Huri-qılmandan artıqdı.

BETƏR

Bir gözəl gördüm bu gün,
Yusif-Kənandan betər;
Gül yanaq, ayna qabaq,
Huriyü qılmandan betər;
Göz görüb gül camalın,
Bağrım olub qandan betər;
Dərdlərə dərman edər
Həkim-i loğmandan betər;
Yandırır eşqi məni
Atəşi-suzandan betər.

Ay gözəl, mürvət elə.
Eşq oduna yandı Kərəm;
Səhrada Məcnun kimi,
Leyli deyib, ah çəkərim;
Şirinin Fərhadı tək
Sahibi-səngi-düserəm;
Şeyx Sənan şövqdən
Söylədi: billah, kafərim;
Həsretindən olmuşam
Mən Şeyx Sənandan betər.

Hüsnün ərşin zinəti,
Qaşın hilala vermərim;
Süleyman həşmətin
Şənü cəlalə vermərim;

Ləblərin səhdi-şəkər.
Ləzzətdə bala verməyəm;
Telinin bir muyunu
Küllü mahala verməyəm;
Ay qabağın şöləsi
Mehri-dirəxşandan betər.

Görmədim mən bir belə
Gözəllər şahı, müxtəsər;
Bir görüb, ayrı düşən
Çox çəkər ahı, müxtəsər;
Camalı xəcil eylər,
Şəms ilə mahı, müxtəsər;
Bilmirəm, mən xəstənin
Nədir günahı, müxtəsər;
Başımdan aşan dərdim
Eyləyir tüğyandan betər.

Məhəmməd, bir fəhm elə,
Gözəllər sərdarıdı bu;
Hüsndə Züleyxa tək,
Firiştə kirdarıdı bu;
Yer üzündə varmı tayı,
Görən, kimin yaradı bu?
Dahanı gül qönçəsi,
Dişləri mirvarıdı bu;
Ləblərin ləzzəti var
Kövseri-Rizvandan betər.

BİRƏ

Qanlıda* qonaq qalanda,
Canıma sataşdı birə;
Bədənimi elə yandırdı,
Deyəsən ataşdı birə;
Günümü ah-vay elədi,
Gözümü qan-yaşdı birə;
Əl atdım, birni tutam,
Bacarmadım, qaşdı birə.

Axşamdan dəstə-dəstə
Gəlib, yatağa doldular;
Daraşdılar göynəyimə,
Başdan-ayağa doldular;
Kimi şalvara, sertoya,
Kimi papağa doldular;
Sayın, hesabın bilmədim,
Gördüm, həddən aşdı birə.

Bu yan- o yana dönməkdən
Daha məndə can qalmadı;
Əynimdə tuman-köynək,
Üstümdə yorğan qalmadı;

* Qanlı - Göyçədə kənd adıdır.

Sordular göy zəli tək,
Bədənimdə qan qalmadı;
Həmi sağdan, həmi soldan
Zənbur kimi sancdı birə.

Durdum, çırağı yandırdım,
Hərə bir yana qaçdılar;
Axtardım, tapammadım,
Dalda, pünhana qaçdılar;
Kimi yastığa, döşəyə,
Kimi yorğana qaçdılar;
Burnu biz, qarnı xaşal,
O neyvət, pis başdı* birə.

Qoymadılar bir söykənəm,
Durdum ayağa qaçmağa;
Dörd tərəf qonşulara,
Sola, ya sağa qaçmağa;
Tüstülüdən** pünhan keçib,
Qızılbulağa*** qaçmağa;
Tökülüb yolu kəsdilər,
Gör, nə tufan açdı birə.

* Başdı - başlı.

** Tüstülü - Göyçədə kənd adıdır.

*** Qızılbulaq - Göyçədə kənd adıdır.

Gördüm ki, bacarmıram,
Açıldım, aşkara dedim;
Hay saldım Qanlıya gecə,
İstəyən dostlara dedim;
"Qoymayın, birələr məni
Çəkəcəkdi dara" dedim;
Gələndə harayçılar,
Yolda qabaqlaşdı birə.

Yazıq Məhəmməd deyər,
Birə məndə qoymadı can;
Sübhədək cəng elədim,
Əllərindən çəkdim aman;
Eşitdi, gəldi haraya
Qızılbulaqlı Qəhrəman;
Yetişəndə, acıqlandı,
Dedi: nə savaşdı, birə?!

GÖYÇƏNİN

Hər mahalda dastan olub,
Söylənir halı Göyçənin;
Qəhr elədi çarxı-fələk,
Döndü iqbalı Göyçənin;
Dağıldı ağır sürüsü,
Talandı malı Göyçənin;
Suyu saf, havası xoş,
Cənnət misalı Göyçənin.

Çarxı-qəzanın qədəri
Göyçəni elədi talan;
Qaçan dağlarda qırıldı,
Əsir oldu dalda qalan.
Aman allah! Nə gün çəkdi
Qürbət eld qaçqın olan;
Nə qədər dorgu danışdıq.
Dedilər: "Söyləmə yalan,
Biz ki bilirdik, özəldən
Azdı kamalı Göyçənin".

Ah çəkməkdən qürbət eldə
Qara bağrım qana dönüb;
Çarx dolanıb, iqbal qaçıb,

Baxt yatıb, zamana dönüb.
Görün qəzanın qədərini,
Tülkülər aslana dönüb;
Cacıq* yeyib, çasırsatan
Hərəsi bir xana dönüb;
Həcv eyləyib deyir bizə:
"Bəddi amalı Göyçənin".

Göyçənin şəhəridi
Basarkeçərənin Kəvər.
Neçə iyidlər var idi
Biri-birindən mötəbər;
Dava düşdü, el qırıldı,
Olduq vətəndən dərbədər;
Dedilər, alver kəsilib,
Gələn-gedən gətirdi xəbər;
Heç yandan xırıd gəlmədi,
Bağlandı yolu Göyçənin.

Göyçəni abad elədi,
Yaşasın Şura hökməti!
Ayağının sayəsindən
Göyçə tapdı bərəkəti;
Hər şəhərə tel vurdular,

* Cacıq - yabanı göy-göyerti.

Gəldi güclü inayəti;
Həftədə bir payladılar,
Yaxşı saxladı milləti;
Qaldırıldı ortalıqdan
Dərdü mələli Göyçənin.

Məhəmmədəm, duaçıyam,
Şura ölkəsi yaşasın!
Artsın şanı, şöhrəti,
Ucalsın səsi, yaşasın!
Hər mahala səddi düşüb,
Söylənir bəhsi, yaşasın!
Qəniminə qan ağladır,
Alır qisası, yaşasın!
Halal olsun yoldaşlara
Əmliyi, bəli Göyçənin!

YAHYOĞLU*

Eşitmişəm, hədyan yazıb
Bizim mahala Yahyoğlu.
Altmışında zurna tapıb,
İstəyir çala Yahyoğlu.
Gözünü tikib harama,
Baxmır halala Yahyoğlu.
Qızların odun şəlsin
Götürür dala Yahyoğlu!

Şair Nağı, bəyənmədin
Bizim kürsünü-təndiri;
Odun şələsi çəkməkdən
Çiyini kəsib kəndiri.
Dədən Yahya çox yeyibdi,
Murdarlamaynan pendiri;

.....
Altını qala, Yahyoğlu!

* Şeir - Şair Nağının "Göyçəli" rədifli həcvinin müqabilində deyilmişdir. Bu barədə "Aşıq Ələsgərli Şair Nağı" dastan-rəvayətində ətraflı söhbət açılmışdır.

Səhər vaxtı xörəyindi
Pencər-kəngər, kortun, çaşır,
Qıjı, çiriş, cincilim,
Sündürük həddindən aşır.
İçirsən darı hörrəsi,
Saqqalın, bığın bulaşır;
Görən deyir: "Ağzını sil,
Batıbdı yala, Yahyoğlu!".

Mən deyirəm bu sözləri
Çünki sən düşsən başa:
Yeyirsən darı cadını,
Qursağında dönür daşa.

.....
.....
.....
....., Yahyoğlu!

.....
Bu oldu bədələ-bədəl.
Göyçəliylə bəhsə girdin,
Çox çəkərsən çəngü cədəl.
Gizlənmə tülkü kimi,
Çənbarək meydanına gəl!
Şairliyin isbat olsun,
Düşsün mahala, Yahyoğlu.

Sözümdə rəlik tutma,
Həm çobanam, həm naşıyam;
Müxənnətə xan olmaram,
Mərd yolunun peşkaşıyam.
Öz adım Məhəmməddi,
Ələsgərin qardaşıyam,
Nə sözün var, əsirgəmə,
Göndər dal-dala, Yahyoğlu!

MƏRSİYƏ

Gəldi şuri-aşura, islam olan qan ağlasın.
Eyləsin ahü fəqan, didəsi giryan ağlasın.

Hüseynin gül bədəni doğrandı aşura günü,
Qumlar üstə qaməti üryandı aşura günü,
Kərbəladə təşnələb qurbandı aşura günü,
Yada salsın şiələr, ciyəri şan-şan ağlasın.

Gəldi şuri-aşura, islam olan qan ağlasın,
Eyləsin ahü fəqan, didəsi giryan ağlasın.

Ağlayın, yada salın qolsuz ələmdar Abbasi,
Qasımın toy yerinə yasın tutubdur anası.
Meydanda var bir bədən, yeksərdi,
çoxdur yarası,
Cümlə "vay, Hüseyn", - deyib, hər qəlbi
yanan ağlasın.

Gəldi şuri-aşura, islam olan qan ağlasın,
Eyləsin ahü fəqan, didəsi giryan ağlasın.

Çün hüseynin başını Şümr kəsib, alıb ələ,
Lərzəyə gəldi sərbəsər, asmana düşdü vəlvələ,

Şahi-təşnə Əsgəri oxladı məlun hərmələ,
"Su" deyib gəldi şura, təşnə verib can ağlasın.

Gəldi şuri-aşura, islam olan qan ağlasın,
Eyləsin ahü fəqan, didəsi giryan ağlasın.

Şövqü var baş kəsməyə o Şümr ləin kafərin,
Qasımı nakam qoydu, doğrandı cismi Əkbərin.
Birini sağ qoymadı yetmiş iki dilavərin,
Nalə qılsın cümləsi, zəmin-asıman ağlasın,

Gəldi şuri-aşura, islam olan qan ağlasın
Eyləsin ahü fəqan, didəsi giryan ağlasın.

Ağlayın, yada salın Hüseynin qətligahıdı,
Şafeyi-məhşər odu, iki cahanın şahıdı,
Dünyanı yeksər tutan Məhəmmədin günahıdı,
Həşrdə, bəlkə, edə dərdinə dərman, ağlasın,

Gəldi şuri-aşura, islam olan qan ağlasın,
Eyləsin ahü fəqan, didəsi giryan ağlasın.

QƏZƏL *

Gəzdirim zari-dil, xəstə, gördüm bir yaxşı ruhanı.
Salam verdim, əleyk aldı, dedi: xoş gəldin,
mehmanı!

Çəkdi zəhmət, tutdu dəstim, soruşdu halı əhvalım,
Gördü qəlbim pərişandı, dedi: şükər eylə sübhani.

Xəbər verdi şəriətdən, təriqətdən, mərifətdən,
Xoş beləğət, şirin ləhcə, qumru tək açdı zəbanı.

Dedi ki, haqq o dünyadı, qoymayıb birçə
İsgəndəri, Süleymanı, Hatəmi - sahib-sufranı.

Hanı Harun ki, yığmışdı o qədər malü ənvalı?
Köçüb boş getdi dünyadan, axır fanı eylədi fanı.

Bu bir bazari-Yusifdi, mətahın bir kələf olsa,
Çıxart bazara mətahın, yox onun eybi, nöqsanı.

Qadir Allah, özün saxla pənahında bu oğlanı -
Məşəd molla Saleh adlı qazını - Hacızadəni!

Duaçındı ruzi-məhşər, mərhəmət qıl Məhəmmədə,
Xilas eylə əzabından, dəhrdə çoxdur üsyanı!

* Qəzəl "Aşıq Ələsgər" in 1963-cü il nəşrində Ələsgərin adına getmişdir.

REYHAN XANIMLA DEYİŞMƏ*

I

Reyhan xanim

De bismilläh, əcəm oğlu,
Gəlirsən, meydana gəl.
Heç kimsədən yoxdu bakım,
Durmuşam mərdana, gəl.
Bir əlimdə tiği-bürən**,
Bir əlimdə zəhri-cam;
İçirrəm əcəl şərbətin,
Boyaram al qana, gəl.

Mahmūd

Bir o qədər laf eləmə,
Danışma əfsana, gəl.
Sözlərini bənzəderəm
Həcv ilə hədyana, gəl.
Mən görürəm, sən görübsən
Toğlu-çəpiş davası;
Hünərin var, bu meydanda
Cavab ver aslana, gəl.

* Şeirlərin hər iki tərəfini Məhəmməd özü demisdir.

** Tiği-bür-ran - iti qılınç.

Reyhan xanım

Ağam mana badə verib,
Nuşəndərnüuş içmişəm;
Olmuşam adam sərrafı,
Yaxşı-yaman seçmişəm;
Harda aşıq, şair görsem,
Bəndə salıb keçmişəm;
Kəndinə gümanın varsa,
Gizlənmə pünhana, gəl.

Məhəmməd

Təbim coşdu, həddən aşdı,
Mən də girdim meydana;
Var əlimdə üryan qılınc,
Gərək çalam düşmana.
Bağladacam qollarını,
Saldıracam zindana;
Əhvalına aləm yansın,
Səs düşsün hər yana, gəl.

Reyhan xanım

Nə ki, şair-şüəra var
Eşidiblər avazım;
Meydanıma gələn yoxdu,
Görəkdi namə yazım.

Həm camalda, həm kamalda
Yoxdu mənim əvəzim;
Cəsarətin varsa əgər.
Meydani-Reyhana gəl!

Məhəmməd

Məhəmmədəm, sən çağırıdın,
Mən də gəldim cəngəha;
Var mətahım dürrü gövhər,
Ləli mərcan çox baha.
Qəni düşman qarşısında
Oluram bir əjdaha;
Nəfəs salıb bağrın yarram,
Döndərrəm şan-şana, gəl!

II

Reyhan xanım

Əcəb düşdün mənim cəngi-şirimə,
Əcəl səni bu meydana gətirib.
Ya iqbalın yatıb, ya baxtın dönüb,
Boyamağa əlvən qana gətirib.

Məhəmməd

Küsmürəm baxtımdan, nə iqbalımdan,
Sərraf olub, gövhərkana gətirib.

Laçın kimi dövr eləyib havada,
Şikar üçün Çələbyana gətirib.

Reyhan xanım

Sağlıqdan ümidin sən kəs, biçara,
Bir dərde düşübsən, tapılmaz çara;
Yandırırım ataşa, çəkdirrəm dara,
Ya saldırırım bərk zindana gətirib.

Məhəmməd

Elə hər bələrdən qorxmaram daha,
Olsa sən kim kimi neçə müddəha.
Taleyim nəhəngdir, təbim əjdaha,
Yetirməyə səni cana gətirib.

Reyhan xanım

Elə vəsiyyətin var kən məcəlin,
Sonra bir tərəfə yetişməz əlin.
Reyhan xanım söylər, gəlib əcəlin,
Heəblə gününü sana gətirib.

Məhəmməd

Mana hər bə gəlmə, şuxi-dərmdənd,
Ağzı şəkəristan, dil-dodağı qənd.
Axırda döndərər, bil ki, Məhəmməd
Baharını zəmistana, gətirib.

III

Reyhan xanım

Gəl sana söyləyim, Şair Məhəmməd,
Gəzər ikən gördüm bir əjdahanı.
Hər nəyi görəndə çəkir kamına,
Zəbanı, dəndən, yoxdur dəhanı.

Məhəmməd

Al cavabın verim, İreyhan xanım,
Mən də axtarırdım o əjdahanı.
Gəzirdi cahanı sərgərdan canım,
Gəldi güzarıma dəllək dükanı.

Reyhan xanım

Gah göydən endirir, gah çəkir yerdən.
Heyvandan, insandan cəmi bəşərdən.
Hər dənbir uruhu çıxanda sərdən,
Uçur balı pərsiz, gəzir cahanı.

Məhəmməd

Tutanda fitəni, qırxanda başı,
Bir əldə ülgücü, bir əldə daşı.
Qayırib ustası, çəkib nəqqası,
Dəllək dükanında varaq aynanı.

Reyhan xanım

İreyhanam, baxdım hər nizamına,
Hərdən gedib pünhan olur damına,
Görsə əjdahanı çəkir kamına,
Görən varmı belə sirri-nihani?

Məhəmməd

Xaliqi-ləmyəzəl bir pərvərdigar
Özü eləməsin həmdəm gülə xar!
Yazıq Məhəmmədəm, intizarım var,
Arzulardım görəm mən İreyhani.

İstəməyəm

Əli bəy Əliyəm, mənə qərib
Aldın mənə qərib, qərib
Qərib mənə qərib, qərib
Qərib mənə qərib, qərib

Qərib mənə qərib, qərib
Qərib mənə qərib, qərib
Qərib mənə qərib, qərib
Qərib mənə qərib, qərib

DASTANLAR

Qərib mənə qərib, qərib

Qərib mənə qərib, qərib

Qərib mənə qərib, qərib

Qərib mənə qərib, qərib

Qərib mənə qərib, qərib

Qərib mənə qərib, qərib

Qərib mənə qərib, qərib

Qərib mənə qərib, qərib

Qərib mənə qərib, qərib

Qərib mənə qərib, qərib

Qərib mənə qərib, qərib

Qərib mənə qərib, qərib

Qərib mənə qərib, qərib

Qərib mənə qərib, qərib

ÇOBAN MƏHƏMMƏDİN QARS SƏFƏRİ

Ustadnamə

Elə bir kişinin tut ətəyindən
Aləmə imdadı ol eylər, eylər.
Zərrəcə üstündə olsa nəzəri,
Yerdən daş götürsən, ləl eylər, eylər.

Böhtan demə, böhtan tutar adamı,
Qul eylər, bazarda satar adamı.
Cəhənnəm odundan betər adamı
Yandırır kasıblıq, kül eylər, eylər.

Düz yoldan azanı tez tapar qada,
Doğruluq - nemətdi həddən ziyada.
Alm Məhəmməd də bir at minər üqbada,
Sualsız cənnətə yol eylər, eylər.

Ustadlar ustadnaməni bir deməyib, iki deyib.
Biz də deyək, iki olsun:

Bilirsən ki, ölüm haqdı,
Nə damaqdı dünyada;
Kəlmeyi-şəhadət lazımdı
Ölən vaxtı dünyada.

Tut orucun, qıl namazın
Şükür eylə Allaha;

Gül olma dünya malına,
Qalacaqdı dünyada.

Yalan deyib, qeybət etmə,
Rəhmin gəlsin canına.
Öz-özünə fəxr eləyib,
Baxma şövkət-şanına;

Əzrayıl əlində çəngəl
Gələcəkdi yanına;
Qəzəbindən gül irəngin
Solacaqdı dünyada.

Şeyirdilikdə can çürütdüm,
Hərgiz ustad olmadım;
Nəfs öldürdüm, düz dolandım;
Dostumdan yad olmadım.

Ələsgərəm, qan ağladım,
Öluncə şad olmadım;
Əzəl gündən fələk mana
Qara baxdı dünyada.

Ustadlar ustadnaməni iki deməyib, üç deyib.
Biz də deyək, üç olsun. Düşmənin ömrü puç
olsun:

Vəfalı dost tək-tək olar,
İnsanlarda yüzdə birdi.

Sən arzula can salğılığı,
Çox da birdi, az da birdi.

Kəklik ölər qış keçəndə,
Ovçu yanar boş keçəndə.
Güzəranın xoş keçəndə,
Qış da birdi, yaz da birdi.

Məhəmmədəm, düşdüm xəstə,
Canım qurban yaxşı dostu.
Eşqin olsa, sinən üstə
Tar da birdi, saz da birdi.

Bəli, mənim əzizlərim, sizə hardan xəbər verim, Göyçə mahalının Ağkilsə kəndindən. Ağkilsə kəndində kimdən, Şair Məhəmməddən. Şair Məhəmməd dünyaya səs salmış olan Aşıq Ələsgərin qardaşıydı. Bunlar dörd qardaş idilər; Ələsgər, Salah, Xəlil, Məhəmməd. Məhəmməd qardaşların kiçiyiydi.

Neçə ki, qardaşlar böyüməmişdi, evə qazanc gətirmirdilər, ataları Alməmməd kişi ailəni dolandırmaqda bir qədər çətinlik çəkdi. Elə ki, qardaşlar böyüdü, hərəsi bir işin qulpundan yapışdı, Alməmmədin işi yüngülləşdi. Mal-qoyunun sayını artırdı, bir də bir dəyirman tikdi, dəyirmançılığa başladı.

Aşıq Ələsgər aşıqlıq eləyirdi, Salahla xəlil əkin-tikinlə məşğul olurdular, Məhəmməd də qoyunları otarırdı.

Məhəmməd çox zirək bir oğlanıydı. Öz işini yaxşı bacarırdı. O, heç kəs yuxudan o yanmamış yerindən qalxar, heyvanları otarmağa çıxardar, gecədən xeyli keçənə qədər örüşün ən otlu yerlərində otarar, sonra gətirib ağıla salardı. Qış aylarında da Məhəmməd özü qoyunlara qulluq edər, yaza çox gümrah çıxardardı.

Kəndin adamları, qohum-qonşular gördülər ki, Alməmmədin qoyunu üç-dörd ilin içində artıdı; bir sürü oldu. Bəs, onlarınki niyə artmır, yaza arıq çıxır!? Hamı yəqin elədi ki, bu Məhəmmədin hünəridi. Qohumlar, qonşular Məhəmmədə yalvardılar ki, onların da qoyunlarını otarsın. Məhəmməd əvvəlcə razılaşmaq istəmədi. Dedi ki, mən çoban deyiləm, öz qoyunlarımızı otarıram. Qonşular əl çəkmədilər; bu gün biri qoyunlarını gətirib Məhəmmədin qabağına qatdı, sabah o biri. Beləliklə, sürü böyüdü, Məhəmməd gördü ki, əməlli-başlı çobandı ki, çobandı. Kənddə Məhəmməd adlı bir neçə adam varıydı. Buna əvvəllər Alməmmədin oğlu Məhəmməd deyirdilər; qoyun otarandan sonra "Çoban Mə-

həmməd" deməyə başladılar.

Məhəmməd özündən yaxşı söz deyirdi. Onun da sözləri dillərə düşdü. Sazdan-sözdən başı çıxanlar Məhəmmədin dediklərini də əzbərləyirdilər. Odur ki, ona kənddə "Şair Məhəmməd" deyənlər də çox idi.

Yay vaxtıydı. El yaylağa çıxmışdı. Məhəmməd qoyunları dağın dönüşdə otarırdı. Bir də gördü ki, cavanlar obadan çıxıb, Kəlbəcər tərəfə qaçır. Birindən soruşdu:

- Əyə, niyə qaçırsan?

- Fəhləyiğan gəlir. Qaçmayaq, neyləyək?! Əgər tutub aparsalar, axşama qədər döyə-döyə işlədəcəklər. Ya qismət, evə salamat qayıdaq, ya qayıtmayaq!

Bundan xeyli əvvəl yenə fəhlə aparmışdılar. Doğurdan da, onların bəzisi tələf olmuşdu. Ancaq diribaşları, kəndə əlidolu gəlmişdilər.

Məhəmməd fikirləşdi ki, nə vaxta qədər çobanlıq eləyəcəksən?! Neçə ildir, dabandönməzdən qoyunların əziyyətini çəkirsen. Bir dostuna bir erkək kəsəndə, evdə soruşurlar ki, filan heyvan hanı? Bu gün, sabah qardaşlar ayrılanda, bu heyvanların beşdə biri sənənin payına düşsə, ya düşməyə. Yaxşısı budur ki, qoyunları yiyələrinə ver,

özün də fəhlə get. Bir də gördü ki, kənd yolu ilə üç atlı gəlir. Yəqin elədi ki, bunlar fəhləyığandılar. Məhəmməd sürünü yolun qırağına tökdü.

Atlılar gəlib Məhəmmədin yanına çatdılar.

- Salaməleyküm.

- Əleyküməsalam.

Məhəmməd gördü ki, bunların ikisi rusdu . Müsəlman Məhəmmədi sorğu-suala tutdu:

- Oğlan, adın nədi?

- Məhəmməd.

- Sən də bu kənddənsən?

- Bəli.

Məhəmməd özünü bilməzliyə qoyub dedi:

- Bunlar kimdi?

- Bunlar Nikalayın qulluqçularıdı.

- Nə əcəb təşrif buyurublar?!

Müsəlman gördü ki, Məhəmməd çox mərifətlə, cəsarətlə danışır, nə məqsəd üçün geldiklərini açıq söylədi:

- Fəhlə toplayacağıq. Sizin kəndə gəlmişdik. Dedilər cavanların hamısı dağda biçindədir. Ona görə buraya gəldik. Əgər bizə kömək etsən, səni fəhlə aparmayacağıq.

- Mən özüm fəhlə getmək istəyirəm.

Müsəlman Məhəmmədin dediyini ruslara tər-

cümə edəndə, onların ikisi də bir ağızdan dilləndi:

- Malades!

Müsəlman dedi:

-Məhəmməd, dur, bizimlə gedək birincilərin yanına, adamları siyahıya alağ.

- A kişi, adam nə gəzir. Sizin gələcəyinizi eşidib, hərə bir yana qaçıb.

- Bəs, necə edək?

- Yaxşısı budur ki, mən sürünü kəndə endirim, camaatın qoyununu paylayım. Birinçilər hərra qaçmış olsalar da, axşam evlərinə dönəcəklər. Onda işlər düzələr. Neçə adam olacaq?

- Ağkilsədən səkkiz, Zərzibildən on iki; cəmi iyirmi nəfər.

- Burada elə bir çətinlik yoxdu; iyirmi nəfəri mən düzəldərəm.

Məhəmmədin dediyini tərcümə edəndə, ruslər yenə öz dillərində razılıq elədilər.

Günortadan xeyli keçmişdi. Məhəmməd sürünü kəndə hayladı. Erkəc qabağa düşdü. Bir qədər gedəndən sonra sürü nəzilib yola düzəldi. Müsəlman Məhəmmədi atın tərəfinə aldı yavaş-yavaş, danışa- danışa gəlib kəndə yetişdilər.

Camaat işi belə görəndə, Məhəmməddən soruşdu:

- Heyvanları niyə kəndə endirdin?

- Endirməyim, nə eləyim. Bu fəhləyiğanlar yaylağa gələndə, cavanların hamısı qaçıb, Kəlbəcər tərəfə aşdı. Ələ keçən mən oldum; sürünü qoyub qaça bilmədim. Heyvanlarınızı seçin, aparın.

Məhəmməd qoyunları beləcə paylayandan sonra qonaqları evə gətirdi, bir kök erkək kəsdi. Yedilər, içdilər. Axşam oldu. Camaat evlərinə qayıdandan sonra Məhəmməd qapı-qapı gəzdi, yeddi nəfər cavan oğlanı fəhlə getməyə razı saldı. Sonra Zərzibilə getdilər.

Məhəmməd Zərzibilin adamlarını yaxşı tanıyırdı. Dostları ilə görüşdü, bu səfərdə çox qazanc gətirəcəklərinə onları inandırdı. Beləliklə, on iki nəfər də buradan siyahıya aldılar və tapşırdılar ki, sabah tezdən Ağkilsədə olsunlar.

Qonaqlar o gecə Məhəmmədgildə qaldılar. Müsəlman Aşıq Ələsgəri tanıyırdı. Ona böyük hörməti vardı, dedi:

- Məhəmmədi fəhlə aparmazdıq, özü getmək istəyir. Sən məsləhət görürsənsə, qalsın, əvəzinə başqa birini aparaq.

Məhəmməd söhbətə qarışdı, yenə israrla dedi:

- Mən özüm getmək istəyirəm.

Aşıq Ələsgər gördü ki, Məhəmmədi bu yoldan döndərə bilməyəcək, bircə bunu dedi:

- Səfərin uğurlu olsun!

O gecə keçdi. Sabah hamınızın üzünə xeyirliklə açılsın! Tezdən Zərzibildəki adamlar da gəldilər, Basarkeçərə yola düşdülər. Fəhlələr Basarkeçərdə cəm olandan sonra furqonlara doldurub Kəvərə, oradan da Kənəkirə apardılar. Burda adamları bölüşdürdülər, iyirmi adama bir böyük təyin etdilər. Məhəmmədi də onunla gələn adamlara böyük qoydular. Sonra fəhlələri furqonlara doldurub apardılar. Qars şəhərinin yaxınlığında bir dağın döşündə fəhlələri cəmləşdirdilər. Niqalayın bir generalı gəlib iclas elədi. Dedi ki, Rusya Türkiyə ilə, başqa dövlətlərlə müharibə eləyir. Biz buradan yol çəkməliyik. O tərəf dağın döşündə ağaranlar türk əsgərlərinin çadırlarıdır. Əgər güllə atsalar, qaçın gizlənin. Sonra dəstə başçılarına tapşırdı ki, siz iyirmi adama cavabdehsiniz. Onların çayını, qəndini, başqa ərzaqlarını alıb onlara çatdırmalısınız. Bel, külüng, lom və digər iş alətlərini alıb onlara verib, axşama qədər işlədəcəksiniz. Özünüz işləməyəcəksiniz. Fəhlələr sizdən narazılıq eləsələr, cəzalanacaqsınız.

Fəhlələr sabahdan işə başladılar. Onlara gündəlik tapşırıq verilirdi, axşam işi yoxlayırdılar. Hansı dəstə işi yerinə yetirməyibsə, onları danlayır, sabaha daha çox iş tapşıırırdılar.

Fəhlələrə pul da verirdilər. Birdən elə olurdu ki, hökumətin göndərdiyi ərzaq vaxtında gəlib çatmırdı. Onda gedib ərzağı şəhərdən alıb gətirirdilər. Məhəmməd adamlarını korluq çökməyə qoymurdu.

Məhəmməd bir gün gördü ki, fəhlələrin çayı, qəndi qurtarıb. Şəhər tezdən Qars şəhərinə yola düşdü. Gəlib şəhərə çatdı. Şəhərdə tək-tək adam gözə dəyirdi. Hansı dükanə yaxınlaşırsa, gördü qapısı qıfıllıdı. Bazara getdi. Bir qoca kişiylə rast gəldi.

- Salaməleyküm.
- Əleyküməsalam.
- Əmi, şəhərin adamları hamı?
- Oğul, bu gün hamı Qanlı meydandadı.
- Orya niyə yığılıblar?
- Dağıstandan bir qız aşığı gəlib. Onun sazına, sözünə qulaq asırlar. O, iki ildə bir dəfə gəlir, aşığıları meydana çağırır, kimlə deyişirsə, onu bağlayır, cəza verir. Onun qarşısına heç kim çıxa bilmir.
- Meydan hansı tərəfdədi?

Qoca meydanın yerini dedi. Məhəmməd duruş gətirə bilmədi. Üz qoydu meydan tərəfə. Gəlib nə görsə yaxşıdı!? Gördü ki, meydanda İynə salmağa yer yoxdu. Gödək adamlar uzun adamların çiyinə çıxıb, qız aşığını görmək istəyir. Bu qədər böyük yığıncaqda çox sakitlik idi. Danışan olsa da bir-birinə sözünü pıçiltı ilə deyirdi. Eşidilən sazın səsi, bir də bülbul kimi cəh-cəh vuran qızın insanı valeh eləyən şirin avazı idi.

Məhəmməd yığıncağın bu tərəfinə hərləndi, bir şey görə bilmədi, o tərəfinə hərləndi, bir şey görə bilmədi, dabanını nə qədər yuxarı qalldırdı, xeyiri olmadı, qızı görmək ümidi kəsildi, əlini bərkdən dizinə çırpdı. Elə bu dəmdə buraya yetişən çox yaraşıqlı, belində qızıl dəstəkli qılınc olan, ucaboy bir adam Məhəmmədin əlinin şap-pılıtısını eşidib, ayaq saxladı:

- Oğlan, əlini dizinə niyə çırpdın?
- Ay bəy, mən uzaq bir yerin adamıyam. Deyirlər, bu qız aşığı çox kamildi, çox da gözəldi. Öz yerimizə gedəndə belə bir yığıncaq olduğunu söyləyəcəm. Əgər soruşsalar ki, qızın özünü gördünmü? Onda desəm ki, gördüm, yalan danışmış olaram; desəm ki, görə bilmədim, onda hamı mana güləcək ki, sən nə maymaqsanmış.

Baxıram ki, görməyə imkan yoxdu, ona görə əlimi dizimə vurdum.

- Oğlan, hardansan?

- Bəy, Göyçədənəm.

- Belə de da! Eşitmişəm, göyçəlilər aşıqpə-rəstdilər. Mən səni məclisin yaxşı yerinə aparacağam. Ətəyimdən bərk yapış, dalımca gəl. Əgər ətəyim əlindən çıxsa, ayaq altında qalıb həlak olarsan.

Bəyin ağzından bu söz çıxan kimi Məhəmməd onun ətəyindən iki əlli yapışdı. Bəy camaata tərəf yeriyəndə, onu görənlər baş əyib, yol verdilər. Məhəmməd də onun arxasınca məclisə daxil oldu, gördü ki, qız bəzəkli bir taxtda əyləşib. Başının üstündə gölgəlik olsa da, iki qız əllərində olan yelpiklə onu yelləyirlər. Doğurdan da hava isti idi.

Bəy məclisə daxil olan kimi, salam verdi. Qız da, oradakı adamlar da onun salamını aldılar, tez bir stul gətirib, bəyin əyləşməsinə xahiş elədilər.

Bəy dedi:

- Bir stul da gətirin!

Bir stul da gətirdilər. Bəy sutulun birini Məhəmmədə verdi. Yer göstərdi, orada əyləşdirdi, sonra dedi:

- Mənim işim var, tez gedəcəyəm. Heç kəs bu oğlanı yerindən durğuzmasın. Məclis qurtarana qədər saza-sözə qulaq assın.

Bəyin belə deməsi oradakıları maraqlandırdı. Qız özünü saxlaya bilməyib soruşdu:

- Almurad bəy, bu oğlan nə qədər hörmətli adamdı ki, həm mənimlə qarşı-qarşıya əyləşirdin, həm də amanatladın?!

- Sərvxuraman xanım, bu oğlan qərribdi. Allah da buyurub ki, gerek qərribə hörmət eləyəsən.

- Hardandı, adı nədi?

- Xanım, özünün ağzı da var, dili də; özündən soruş.

Sərvxuraman xanım hər adamla kəlmə verib, kəlmə almazdı. Almurad bəyin belə deməsi ona bir cür göründü. Əlacı olsa, Məhəmmədi məclisdən qovdurardı. Məcbur oldu, üzünü Məhəmmədə tutub dedi:

- Oğlan, hardansan?

- Xanım, Göyçədənəm.

Xanım Məhəmmədin keyfinə soğan doğramaq üçün dedi:

- Hə, eşitmişəm, Göyçənin adamlarının çoxu axmaq olur.

Xanımın sözü Məhəmmədə güllə kimi dəydi,

özünü saxlaya bilməyib dedi:

- Xanım, onların axmaqlığını nədən bilirsən?

- Ondan bilirəm ki, bizim tərəflərin adamları gedib oradan çox ucuz qiymətə mal alıb gətirir, baha satırlar. Onlar mallarının qiymətini bilmirlər.

Sərvxuraman xanımın sözünün qabağına söz deyən olmurdu. O elə başa düşdü ki, Məhəmməd də cavab verməyəcək. Məhəmməd yenə dilləndi:

- Xanım, bizim adamlarda həm insaf var, həm qənaətçilik. Malı satanda insafla satırlar, pulu alanda qənaətlə alırlar. Sizin adamlar belə deyil.

Məhəmmədin bu cavabı xanımı bərk qəzəbləndirdi:

- Oğlan, nə diri-diri danışsın?!

- Xanım, diriyəm ki, diri-diri danışsın. Göyçədən buraya gələnə qədər yüz qəbristanlıq keçmişəm; əgər ölü olsaydım, bu qəbristanlığın birində basdırardılar.

Məhəmmədin belə deməsinə gülüşənlər oldu. Söz Almurad bəyin də xoşuna gəldi. Onun da dodağı qaçdı, yerini möhkəmlətdi, söhbətin axırını gözləməyə başladı.

Xanım çox pərt olmuşdu. Ancaq bunu camaata bildirməmək üçün bir az mülayimliklə so-

ruşdu:

- Oğlan, adın nədi?

- Adım Məhəmməddi.

- Məhəmməd, səndən bir söz soruşacam; görəkdüzünü deyəsən.

- Xanım, mən yalan danışmamışam. Ölənə qədər də yalan danışmayacağam. Nə soruşsan, soruş.

- Məhəmməd, deyirlər göyçəlilərin çoxu aşıqdı; bu düzdü, yoxsa düz deyil?

- Xanım, bu yalan deyil, amma yanlışlığı var.

- Bir şey başa düşmədim.

- Göyçəlilərin çoxu aşiq deyil, Göyçədə aşiq çoxdu.

Məclisdəkilər gördülər ki, Məhəmməd çox sərrast danışır, onun tərəfini saxlamağa başladılar. Almurad bəy az qalırdı, Məhəmmədi qucaqlayıb öpsün.

Sərvxuraman xanım yenə üzünü Məhəmmədə tutdu:

- Məhəmməd, sən də aşiqsanmı?

- Xanım, mən çobanam.

- Məhəmməd, axı, sən dedin ki, yalan danışmayacaqsan. Danışığın çoban danışığı deyil.

- Xanım, bizim yerin çobanları da söz altında

qalmır.

- Sazla-sözlə aran necədir?

- Aşıq söhbətinə qulaq asmaq çox xoşuma gəlir, sözdən də bir az başım çıxır.

Bayaqdan bəri sazın səsi kəsilmişdi. Xanım gördü ki, nə desə, Məhəmməd cavabını qaytarır, fikirləşdi ki, onu sazla susdursun. Sazı götürdü. Simlərə bir nizam verdi, aldı görək nə dedi, məclisdəkilər nə eşitdi:

De bismillah, əcəm oğlu,

Ayeyi-Qurandan danış.

Çəkib dü sərli Zülfüqar,

Əntəri vurandan danış.

Məhəmməd dedi:

- Xanım, sənə dedim ki, mən çobanam, oxumamışam. Oxumayan adam Qurandan nə danışa bilər?!

- Yəni heç nə bilmirsən?

- Onu bilirəm ki, Quran 114 surədi, 30 cüzdü, 90 min kəlmədi. Allah tərəfindən Məhəmmədə göndərilib. Osman onu yazıbdı. Zülfüqar Cənab Əlinin qılıncıdı. Əvvəl Əntəri şaqqalayıbdı.

- Hoy, hoy, hoy! Gördüm, heç nə bilmirsən! Mən necə deyirəm sən də elə cavab verməlisən.

- Xanım, axı, mən aşıq deyiləm ki, sazla ca-

vab verim.

- Heç elə şey yoxdu. Bir saatdı, mənə çənə çalırsan. Cavabı sazla verməsən, cəzan böyük olacaq.

Almurad bəy gördü ki, iş pis yerdə axşamlayıb. Məhəmmədin qulağına pıçıldadı:

- Məhəmməd, saz çala bilirsənmi? Bu işin axırı necə olacaq?

- Bir az dinqıldadıram. Qorxma!

Almurad bəy də xanıma xahiş elədi ki, sazla dəyişməkdən əl çəksin, xanım yola gəlmədi ki, gəlmədi. Almurad bəy dedi:

- Sərvxuraman xanım, indi Məhəmməd üçün sənə xahiş elədim, sözümlə eşitmədin. Amma sonra sənün üçün Məhəmmədə xahiş etməyəcəm ha!

Sərvxuraman xanım dediyindən dönmədi. Almurad bəy üzünü məclisdəkilərə tutub dedi:

- Məhəmmədə bir saz gətirin!

Beş dəqiqə çəkmədi. Bir saz gətirdilər. Almurad bəy sazı Məhəmmədə verdi. Məhəmməd sazı köklədi, çalmağa başladı.

Onu da deyim ki, Məhəmməd məclisə gələndən Sərvxuraman xanımdan gözünü çəkə bilmirdi. Xanım dünya gözəli idi. Qaş qara, gözlər ala. Sifə-

ti Alxatın alması kimi işıq salırdı. Əyninə ağ ipək-dən qofta geyinmişdi. Köynəyin açıq yaxasından görünən sinəsi Savalan qarı kimi ağarırdı. Məhəmməd bu tamaşanı heç yerdə görməmişdi. Deyirdi, mənə yemək-icmək də verməyələr, amma qoyalar bu qızla bir həftə həmzəban olam. Odur ki, bu söhbətin uzanmağı onun lap ürəyindən idi.

Məhəmmədin nə cavab verəcəyini səbrsizliklə göyləyirdilər. Məhəmməd sazi sinəsinə basdı, görək Sərvxuraman xanıma nə cavab verdi:

Xanım, soruşma Quranı,

Sinən gövhər kandan danış.

Qoynundu ləlin mədanı,

Simü zər əfşandan danış.

Məhəmməd belə deyəndə, xanım sazi yanındakı qıza verib, şilləni şəkldi.

İstədi ki, Məhəmmədi vura, qoymadılar. Məhəmmədin üstünə qışqırdı:

- Bic, vələdiəz zina! Üzünə bir şapalaq vuraram, gözünün ikisi də bir deşikdən çıxar. Neçə dəfədir, mən gəlib burada məclis keçirmişəm, mənim sinəmdən, qoynumdan söhbət açan olmayıb. Elə gözlü birçə sənsən ki, hərzə-hərzə danışırısan?!

Məhəmməd diksinib geri çəkilsə də, Sərvxuraman xanıma cəsarətlə cavab verdi:

- Xanım, əvvəlki gəlişlərində bu adamlar səni görüblər, üzünə deməsələr də, gözəlliyinə heyran olublar. Mən səni indi görəəm. Bəs, eşitməyibsənmi "aşiq gördüyünü çağırar" deyiblər.

Məhəmmədin bu sözü də məclisdəkilərin xoşuna gəldi. Amma xanımın qəzəbi daha da artmışdı. Aldı, görək bu dəfə Məhəmmədə nə dedi. Deyək, şad olun!

Oğlan, irahını tanı,

Danışma elə hədyanı.

Aralığa salma qanı,

Lal kimi durandan danış.

Sərvxuraman xanım saz çalmaqı dayandırdı, Məhəmməddən soruşdu:

- Oğlan, sözümdən baş tapdınmı?

- Xanım, yaxşı deyirsən. Nəsihət verirsen ki, dilin farağət olsa, başın salamat olar.

- Məhəmməd, arif adamsan. Amma yanqır-yunqur danışmaqın xoşuma gəlmir.

Məhəmməd gördü ki, xanım bir az yumşalıb, aldı görək bu dəfə nə dedi, məclisdəkilər nə eşitdi:

Sözümü saydın hədyanə,

Bağrımı döndərdin qanə.

Şamına oldum pərvanə,

Alışıb yanandan danış.

Məhəmməd belə deyəndə, Sərvxuraman xanım üzünü Almurad bəyə tutub dedi:

- Bəh, bəh, bəh! Almurad bəy, bu haranın zəlləsi idi ki, gətirib buraya çıxartdın?! Mən kiş-kiş dedikcə, o irəli-irəli gəlir. Xanım Məhəmmədə dedi:

- Bax gör, o meydandakı nədir?

Məhəmməd o tərəfə baxanda gördü ki, dar ağacı qurulub. Özünü bilməzliyə qoyub dedi:

- Xanım, bu bizim yerdəki bir şeyə oxşayır. Qoyun kəsəndə, keçi kəsəndə, oradan asıb so-yurlar ki, ətə toz-torpağa bulanmasın.

Sərvxuraman xanım gülüb, Almurad bəyə dedi:

- Bəy, deyəsən, doğurdan da bu çobandı. Dünyanın belə işlərindən xəbəri yoxdu.

- Xanım, onu bilmək olmaz.

Sərvxuraman xanım Məhəmmədə dedi:

- Məhəmməd, bu, qoyun-keçi soymaq üçün deyil, ayrı şeydi.

- Bəs, nədi?

- Qulaq as gör, nədi:

*Sən olma Sərviyə mayıl,
Ağlımı eyləmə zayıf,
Yatıbsan, qəflətdən ayıl,
O darı qurandan danış.*

Məhəmməd, indi başa düşdünmü, o nədir?

- Xanım, dar ağacı dedikləri budur?

- Xirtdəyin kəndirə keçəndə, biləcəksən ki, budur.

Məhəmmədi dar ağacı qorxutmadı, öz eşqini, məhəbbətini xanıma belə bildirdi:

Məhəmməd deyir aşkara,

Müştəqam qoynunda nara.

Dilim, çəksələr də dara,

Sərvxuramandan danış.

Sərvxuraman xanım Məhəmmədin üstünə bərk qəzəblənib dedi:

- Dara çəkiləndə biləcəksən ki, danışmaq nə cür olur. Sənlə mülayim rəftar elədikcə, ayağın yer alır. İndi növbət sənindi. Məhəmməd özünü bilməzliyə qoyub dedi:

- Xanım, növbət dəyirməndə olur. Burada növbət nədir?

- Sıra sənindi.

- Xanım, kənddə qoyunu olanlar bəzən sıra salıb qoyunu otarmağa aparırlar. Burada sıra nədir?

- Yenə başa düşmədin. İndi çalib oxumağa sən başlayacaqsan, mən də cavab verəcəyəm.

- Xanım, əlbəttə, belə olmalıdı. Atalar deyib: "Adın nədi, Rəşid, birini de, birini eşit".

- Di başla!

Məhəmməd bu dünya gözəlinin xətrinə dəymək istəmirdi. Odur ki, ona sərt cavab qaytarmırdı, söhbəti uzatmaq istəyirdi. Fikirləşdi ki, Sərvxuraman xanımdan üzr istəsin, bəlkə, o bir az yumşala. Sazı sinəsinə basdı, görək "Baş sarıtel" havası ilə nə dedi, oradakılar nə eşitdi. Deyək, şad olun:

*Xanım, bağışla təqsirim,
Bir xam xəyala düşmüşəm.
Ağlım çaşıb, abdal olub,
Mən bu mahala düşmüşəm.*

Xanım bərkədən gülüb dedi:

- Deyəsən, dar ağacı səni yola yaxınlaşdırdı. O, çoxlarını yavaşdıb. Qulaq as:

*Qadağa ver sən dilinə,
O, xam xəyala düşməsin.
İrəhmin gəlsin canına,
Min dərdü bəla düşməsin.*

Məhəmməd gördü ki, Sərvxuraman xanım yenə nəsihət verir, onun cəza vermək fikri yoxdu. Öz məhəbbətini izhar etməyə başladı:

*Yanağın dağlarda lala,
Dahan kövsər, dil piyala.
Zənbur kimi çəkib nala,
Ləbində bala düşmüşəm.*

Sərvxuraman xanım yenə qəzəbləndi:

- Məhəmməd, sən nə çobana oxşayırsan, nə də fəhləyə. Düzünü de görüm, sən nə azarın sahibisən? Dar ağacı səni qoruxtmadı. Quluq as, gör sənə nə divan eləyəcəyəm:

*Biyara gəlibsən Qarsa,
Elə, vəsiyyətin varsa.
Boynunu vurdurram tərsə,
Səsin mahala düşməsin.*

Sərvxuraman xanım belə deyəndə, Məhəmməd çox kədərlandı. Qərrib olması onun qəlbinə sıxdı. Aldı görək bu dəfə nə dedi:

*Məhəmməd ərz eylər dildə,
Bülbülün meyli var güldə.
Bir kəsım yox qürbət eldə,
Nə qalmağala düşmüşəm.*

Məhəmmədin bu sözü Almurad bəyə çox təsir elədi, üzünü Məhəmmədə tutub, bərkədən dedi:

- Məhəmməd, sən özünü kimsəsiz hesab eləmə. Səni bu məclisə mən gətirmişəm, səni bəlaya salan da mənəm, sənin adamın da mənəm. Onu bil ki, Qars şəhərinin adamının yarısı bir yana, Almurad bəy tək bir yana; əgər şələndə bir şey varsa, qorxma!

Almurad bəyin belə deməsi Məhəmmədi çox

ürekləndirdi.

Sərvxuraman xanım aldı, görək sözünü necə tamamladı:

*Adımdı Sərvxuraman,
Əlimdən çəkirlər aman.
Əgər burdan qurtarsan can,
Özgə bir qala düşməsin.*

Məhəmməd sazı bir tərəfə qoyub dedi:

- Xanım, mən səndən üzr istədim, bağışlanmağımı xahiş elədim. Sən elə yenə də mənə cəza vermək, boynumu vurdurmaq isəyirsən.

- Vurulası boyunu vururlar! Mənim gözəlliyimi bircə sən görürsən?! Bu bəs eləmir, hələ özünü bal arısına, mənim dodağımı ballı şana bən-zədib, oradan şirə çəkmək istəyirsən?! Üzr istəmək belə olur?!

Sərvxuraman xanım bu sözləri dedikcə hikkələndi, hirsindən əlləri əsdi, sazını qızların birinə verdi, istədi Məhəmmədə bir şillə çəksin, özünü bir təhər saxladı. Məhəmməd Sərvxuraman xanımın halını görəndə, onu dilə tutmağa başladı:

- Xanım, gözələ "gözəl" demək günah deyil. Arılar da gözəl çiçəklərdən şirə çəkir. Mənim bu sözlərimdən nəhaq bu qədər qəzəblənirsən. Sən qəzəblənəndə camalının gözəlliyi tamam dəyiş-

di; xumar gözlərin əlində siyirmə qılınc tutmuş amansız bir cəlladın gözüne döndü. Başa düşmürəm, bu nə işdi?

Sərvxuraman xanım sazını aldı, Məhəmmədün üstünə qışqırdı:

- Sazını götür!

Məhəmməd sazını götürdü. Sərvxuraman xanım sazı sinəsinə sıxdı, aldı, görək nə dedi:

*İstəyir ki, səni qoya kamana,
Uzaq bir diyara ata gözlərim.
Günahkar qul kimi tuta qolundan,
Apara, bazarda sata gözlərim.*

Məhəmməd gördü ki, yox, Sərvxuraman xanımdan üzr istəmək, ona yalvarmaq, könlünü almaq üçün xoş sözlər söyləməyin xeyiri olmadı. Odur ki, xanımın hədə-qorxusuna hədə-qorxu ilə cavab vermək, meydanda mərd dayanmaq qərarına gəldi, aldı görək xanıma necə cavab verdi:

*Deynən, bir o qədər havalanmasın,
İndi tapar böyük xəta gözlərin.
Ona bir yavaşca layla tutacam,
Məst ola, süst ola, yata gözlərin.*

Aldı Sərvxuraman:

*Çağır, nə var gəlsin qohumun, yadın,
Yığılsın yanına övlad-əcdadın.*

*Alacam canını, mənəm cəlladın,
Vaxtdır ki, qolların çata gözlərim.*

Aldı Məhəmməd:

*Şər danışan axır tapacaqdı şər,
Əyri quyu qazan özü tez düşər.
Şahmar kimi çallam, üfrülər, şişər,
İstəsə yekəlik sata gözlərin.*

Məhəmmədin bu sözlərini eşidəndə, neçə yerdən ona "afərin!" dedilər. Meydanda mərd dayanan Məhəmmədin bu cavabında həm də nəsihət var idi. Hamıdan çox şad olan Almurad bəy Məhəmmədin bu cəsarətini görəndə, az qaldı ki, onu qucaqlayıb öpsün. Sərvxuraman xanım hövsələdən çıxmışdı; sən Sərvxuraman xanım olasan, neçə-neçə adlı-sanlı aşıqları bağlayıb, zindana saldırasan; indiyə qədər sənə belə sərt cavab qaytaran olmaya; indi Göyçənin bir çobanı sənə belə hədə-qorxu gələ!

Sərvxuraman xanım aldı, görək sözünü necə tamamladı:

*Sərv deyər sana al eylərəm mən,
Qiyətin bir qara pul eylərəm mən.
Atdır ram odlara, kül eylərəm mən,
Tüstünü dumanə qata gözlərim.*

Sərvxuraman xanımın bu sözləri də Məhəmməd

mədi qorxutmadı. Götürdü, görək Məhəmməd sözünü necə tamamladı. Biz də sazla deyək, şad olun:

*Məhəmməd gündüzün eylər gecə,
Düşərsən qiymətdən, gəlməzsən vecə.
Bir gəliş gələcək sənə indicə,
Çaşa ağlın, huşun, bata gözələrin.*

Sərvxuraman xanım istədi ki, sazın kökünü dəyişə, qızlardan biri ona dedi ki, fayton gözləyir. Günorta yeməyinin vaxtı idi. Sərvxuraman xanım üzünü camaata tutub dedi:

- Sabah məclisimiz davam eləyəcək. Onda görəcəksiniz ki, mən bu çobana nə toy tuturam. Gözləyin, qaçmasın!

Məhəmməd dedi:

- Xanım, qorxuram, sən qaçasan.

- Məhəmməd, çox baş aparma! Sənin kimi-lərinin çoxunun sazının alıb, qollarını bağladıb, zindana salmışam. Bir çoxunu da gördüyün o dar ağacından asdırmışam. Qayıdanda dediyim sözlərə cavab verə bilməsən, öz bəxtindən küs.

- Xanım. Allah eləməmiş, bəlkə, mən səni bağladım, onda necə olacaq?

- Necə olacaq, dünya malıdı, "bədi" deyənə qədər verib yola salacağam.

- Xanım, bu hesab düzgün olmadı.

- Niyə düzgün olmadı?

- Ona görə ki, birinin canı əvəzinə sən dünya malı qoyursan. Dünya malının əvəzi dünya malı olar, canın əvəzi-can.

- Açıq danış görüm, nə demək istəyirsn?

- Xanım, sən məni bağlasan, mənim canımın ixtiyarı olur səndə. Zindana da saldırarsan, boynumu da vurdurarsan, dardan da asdırarsan. Mən səni bağlasam, sənin də canının ixtiyarı məndə olmalıdı. Mən sənin kimi insafsız deyiləm; sənə heç bir cəza verməyəcəyəm; Qarsdan Göyçə elinə bir töhfə kimi aparacağam, nə qədər ki, canımda can var, nazını çəkəcəyəm, razısan?

Sərvxuraman xanım dillənməmiş, bir ağızdan hamı dedi ki, haqlı sözdür, çox düzgün şərtdir. Sərvxuraman xanım inanmırdı ki, Məhəmməd onu bağlaya bilər. Ona görə dedi:

- Razıyam.

Sərvxuraman xanım belə deyən kimi, Almurad bəy oxumuşların birinə dedi:

- Kağız-qələm getir, şərti yaz!

Bir adam gözəl xətlə şərti kağıza yazdı. Almurad bəy əvvəl Sərvxuraman xanıma qol çəkdi, sonra Məhəmmədin qarşısına qoydu. Məhəmməd yazı bilmədiyinə görə, baş barmağını mürəkkəbə

bulayıb oraya basdı. Bundan sonra Almurad bəy də bunların içində yeddi nəfər kağıza imza atıb, barmaq basdılar. Belə bir şərt də əlavə elədilər ki, hər kim deyişməyə gəlməsə, o, bağlanmış hesab olunur. Kağızı Almurad bəy özü alıb saxladı.

Sərvxuraman xanım faytona minib getdi. Cammat dağılışdı, Almurad bəy Məhəmmədi öz evinə apardı, yaxşı hörmət elədi, gecə də evində saxladı. Sabah hamınızın üzünə xeyirliklə açılınsın! Sabah çay-çörəkdən sonra, yenə Qanlı meydana gəldilər. Gördülər ki, hələ Sərvxuraman xanım gəlməyib. Amma camaat əvvəlkindən çoxdu.

Bir az keçmiş Sərvxuraman xanım da gəldi. Faytondan düşdü, yenə taxtda əyləşdi. Gördü ki, camaat onun gəlişini gözləyir. Məhəmməd də əvvəlki yerində arxayın əyləşmişdi. Onun belə ürəkli dayanması Sərvxuraman xanıma çox qəribə göründü. O, əlini saza atdı. Bunu gören Məhəmməd də sazını götürdü. Hər ikisi saza bir nizam verdi. Sərvxuraman xanım dedi:

- Məhəmməd, sən deyəcəksən, yoxsa mən?

- Ay xanım, mən hesabımı həmişə düz saxlamışam. Birini sən dedin, mən cavab verdim; birini də mən dedim, sən cavab verdin. İndi yenə sən deyəcəksən.

Sərvxuraman xanım başladı bu dəfə öz yerlərini tərifləməyə, həm də Məhəmmədə hədə-qorxu gəlməyə. Aldı, görək nə dedi, oradakılar nə eşitdi. Biz də deyək, siz şad olun:

*Bihuda danışma, ay əcəm oğlu,
Olmaz hər adam kar bizim yerdə.
Hərcayı danışan keçər sərindən,
Cəllad bizim yerdə, dar bizim yerdə.*

Məhəmməd dedi:

- Ay xanım, bir yerdə ki, baş kəsilə, qan tökülə, dar ağacı qurula, ora heç yaşamalı deyil. Orada nə xeyir-bərəkət olacaq?! Oradan nə qədər uzaq olsan, o qədər yaxşıdır.

- Bəs, sizin yer necədir? Ora yaşamalıdır mı?

- Onda qulaq as. Aldı Məhəmməd:

*Eşit, ərz eyləyim, ay Sərvi xanım,
Bağça bizim yerdə, bar bizim yerdə.
Əyib budağını bar ağacları.
Alma bizim yerdə, nar bizim yerdə.*

Aldı Sərvuraman xanım:

*Bir basəfa yerdi mülki-Dağıstan,
Ordan xərac almır nə sultan, nə xan.
İyidləri cəllad kimi alır can,
Namus bizim yerdə, ar bizim yerdə.*

Aldı Məhəmməd:

*Dağların ucası Murov dağıdı,
Yazda, yayda onun yaxşı çağıdı.
Görsən, deyərsən ki, Cənnət bağıdı,
Hər nə könlün istər, var bizim yerdə.*

Aldı Sərvxuraman xanım:

*Sən Sərvi xanımı yetirdin cana,
Vurdurram boynunu, batarsan qana.
Əsir göndərərəm ol Dağıstana,
Çox çəkərsən ahu zar bizim yerdə.*

- Ay xanım, həm deyirsən ki, Dağıstan basəfa yerdi, həm də deyirsən ki, orada ahü zar çəkərsən. Bu, düz olmadı.

Aldı Məhəmməd:

*Məhəmmədin dərdin yetirdin yüzə,
Bu sözün az qaldı, canımı üzə.
Əzrayıl donunda görünür gözə,
Mərd iyid, nə oğlu nə bizim yerdə.*

Mənim əzizlərim, elə ki, sözlər tamama yetişdi, Sərvxuraman xanım üzünü Məhəmmədə tutdu:

- Məhəmməd, indi sən deyəcəksən.

- Xanım, olarmı, indi də təcnis oxuyaq.

- Təcnis nədi?

- Təcnis də sözdü. Amma orada elə kəlmələr işlədilir ki, hər biri dörd-beş mənə verir.

- Birin de görüm.

Aldı Məhəmməd:

*Elə qəfil atdın gözün müjganın,
Demədinmi, mana yara yetirər.
Gözəl sevən qoyar yolundan canın,
Ya ölər, ya əlin yara yetirər.*

- Xanım, fikir verirsənmi, burada "yara yetirər" sözləri iki dəfə deyildi. Bunlardan biri yaralamaq, o biri isə yara yetişmək mənalıdır. Sən də belə bir söz deyə bilərsənmi?

- Bizim yerdə belə söz dəb deyil. O biri bəndlərini də oxu, görüm necədir.

Adlı Məhəmməd:

*Bədi mana namus, qeyrət, az arım,
Baxtım kəsib, çox şən çəkib az arım.
Üzün görsem, qalmaz dərdim, azarım.,
Təbib qarşı gələr, yara yetirər.*

Xanım, bu yarpaqların axırındakı "az arım"ın hərəsi bir ayrı mənə verir.

- Məhəmməd, belə söz demək hünərdir. O biri bəndini də görüm. Aldı Məhəmməd:

*Haqq nəzərin Məhəmməddən kəsmədi,
Yar qəddinə yaraşanlar kəsmədi.
Mərdin qaydasıdı: basdı, kəsmədi,
Namərd təpə-dırnaq yara yetirər.*

- Məhəmməd, söhbət başlayandan, elə "yar"

deyirsən. İştahan böyükdü. Gözlə boğazında qalar.

- Xanım, sözün urfatlarını düzəltmək üçün elə deyirəm.

- Özün öləsən! Gərək gözünü mənə zilləyib "yar" deyəsən?! Başqa kəlmədən söz düzəltmək olmaz?! Hələ utanmaz-utanmaz deyirsən ki, ya öləcəm, ya əlimi sənə yetirəcəm. Dedim ki, gözələ boğazında qalar! İndi səni elə kökə salaram ki, adını da yadından çıxardarsan.

- Xanım, nə sözün var, əsirgəmə.

Aldı Sərvxuraman xanım:

*Məndən salam olsun, Şair məhəmməd,
O necə bağbandı, min bir bağı var?
Bağındakı açan qızılgüllərin
Necə budağı var, necə tağı var?*

Sərvxuraman xanımın bu bağlamasını eşidəndə Almurad bəyin əhvalı dəyişdi. Qorxdı ki, Məhəmməd cavab verə bilməyəcək. Sərvxuraman xanıma dedi:

- Xanım, Məhəmməd məktəb təhsili görməyib. Ondan belə sözləri soruşmaq düz deyil.

- Məhəmmədi oxumağa mən qoymadım?! Ağıl varıydı, oxuyaydı. Cavab verir versin, verə bilmir, qollarını bağladırıam. Bağlayın onun qollarını!

Pələng kimi iki cavan oğlan əllərində kəndir

irəli çıxdı ki, Məhəmmədin qollarını bağlasın.
Almurad bəy səsləndi:

- Əl saxlayın!

Cavanlar əl saxladılar. Almurad bəy üzünü
Məhəmmədə tutdu:

- Məhəmməd, Sərxuraman xanımın dediyin-
dən aqlın nə kəsir; bir yana yoza bilirsənmi?

- Bəy, mən oxumasam da, oxumuşların söh-
bətinə çox qulaq asmışam. Allahın köməkliyi ilə
xanımın suallarına cavab verə bilərəm.

- Cavab ver, dilinin qadasın alım!

Aldı Məhəmməd, görək Sərxuraman xa-
nımın sualına necə cavab verdi. Deyək, şad olun.

Mədhi bir xudadı, həzarü yek nam,

On səkkiz min aləm, min bir bağdı.

Pənc - Ali-əba, on iki imam,

Ata-babaları beş budağıdı.

Hamı yerbəyerdən "afərin!" dedi. Almurad
bəyin rəngi açıldı. Aldı Sərxuraman xanım:

O kimdi, doxsan min calalı cəmdı?

Neçəsi içində sədri-əzəmdı?

Neçə pəhləvanı çox möhtərəmdı?

Neçəsinin əcəb xoş növrağı var?

Aldı Məhəmməd:

Fürqanül əzimdi doxsan min kalam,

Sədridi yüz on dörd bismillah tamam,
Səcdəsi doqquzdur möhtərəm məqam,
Otuz cüz cəlalı xoş növrağıdı.

Aldı Sərxuraman xanım:

O kim idi, yerdən göylərə getdi?

Ərş üzündən nə götürdü, nə gətirdi?!

Sütunsuz qurulan hansı məsciddi?

İçində neçə min şəm çırağı var?

Aldı Məhəmməd:

Məhəmməd səmada çekdi zəhməti,

Gətirdi dəlili, həm nəsihəti.

Yüz iyirmi dörd min dünya hikməti,

Rəsulun şöləsi, şəm-çırağıdı.

Aldı Sərxuraman xanım:

Kərpicə qurulub, on iki otağı,

Qırx səkkiz hücrəyə bağladı tağı,

Neçə guşəsində yanır çırağı?

Nədəndi şöləsi, necə yağı var?

Aldı Məhəmməd:

Bir il on iki aydı, cahar fəsli var,

Qırx səkkiz həftəsi olsun aşıkar,

Üç yerdə deyirlər, şamlar yanar,

İkisi qəmgindi, namaz yağdı.

Aldı Sərxuraman xanım

*Dərd canımda qaynayıbdı, daşıbdı,
Qəzanın qəhrindən həddən aşıbdı.
Sərvi deyər, ağlım başdan çasıbdı,
Fələyin sinəmdə köhnə dağı var.*

Aldı Məhəmməd:

*Dünya işrətindən gözüm doyubdu,
Dərdü verəm sinəm başın oyubdu.
Fələk Məhəmmədi məlul qoyubdu,
Vəfasız ömrünün cavan çağıdı.*

Mənim əzizlərim, elə ki, sözlər tamama yetişdi, Sərvxuraman xanım istədi ki, sazı bir tərəfə qoyub söhbəti dayandıra. Almurad bəy dedi:

- Sərvxuraman xanım, sən bir bağlama dedin, Məhəmməd də açdı. Bununla iş bitmədi ha! İndi də Məhəmməd deməlidi, sən açmalısən.

Almurad bəy belə deyəndə, hamı onun sözü-nün təsdiq elədi. İstər-istəməz Sərvxuraman xanım razı oldu.

Aldı Məhəmməd:

*Yoxdan xəlfə eylədi xəllaqi-ələm,
Əvvəl bu ələmi nə irəng idi?
Ərşi-müəllada lohi vəl qələm
Yazdığı ələmi nə irəng idi?*

Sərvxuraman xanım belə bağlamaya haradan cavab verəcəkdi. Qaldı məəttəl. Başladı fikirləş-

məyə. Almurad bəy dedi:

- Xanım, niyə dayanıbsan, cavab ver.

- Qoy, Məhəmməd sözün o biri bəndini də desin, birdən cavab verəcəyəm.

Aldı Məhəmməd:

*Günbəzəl Xizranı kim qıldı təyin?
Kim qoydu binasın, vurdu dirəyin?
Ruf bəli deyib, yazan mələyin
Əlində qələmi nə irəng idi?*

Sərvxuraman qalmışdı fikirləşə-fikirləşə. Məhəmməd adlı sözün o biri bəndini:

*Haqq Turi-Sənani nə gündə qurdu?
Əvvəl kəlməsini kimə buyurdu?
Musa min danışdı, min birdə durdu,
Aldığı kalamı nə irəng idi?*

Sərvxuraman xanımın halı hal deyildi. Başını qaldırıb camaata baxa bilmirdi. Məhəmməd aldı sözün o biri xanəsinə:

*Əvvəl kim qər q oldu nurelən nura?
Məhəmmədin sözün gətir zühura.
Musa neçə min yol getmişdi Tura?
Verdiyi salanı nə irəng idi?*

Məhəmməd sözünü tamam eyləyəndə, Almurad bəy dilləndi:

- Sərvxuraman xanım, cavab ver. Əgər cavab

verə bilmirsənsə, yazılan şərtə əməl etməlisən.

Sərvxuraman xanım dinmədi. Almurad bəy əvvəlki şərti yazan mirzəyə dedi:

- Kağız-qələmini götür, dəyişmədə Məhəmmədin Sərvxuraman xanımı bağladığını yaz, qol qoysunlar.

Mirzə beş dəqiqənin içində kağızı hazır elədi. Yenə əvvəlcə Sərvxuraman xanıma qol çəkdi, dilər, sonra Məhəmməd barmaq basdı, ondan sonra da o biriləri imza qoyub, barmaq basdılar. Almurad bəy bu kağızı da alıb o birinə бүkdü, cibinə qoydu. Ürəyi lap sakit oldu, sonra Sərvxuraman xanıma dedi:

- Xanım, Məhəmmədlə getmək tədarükündə ol!

Sərvxuraman xanım dillənib cavab vermədi. Fikirləşdi ki, şərti poza bilməyəcək, Məhəmmədlə getməlidir. Bəs, sonrakı taleyi necə olacaqdır? Məhəmməd çox qabiliyyətli, çox da inadkar oğlandı. Axıra qədər sözünün üstündə durdu, dar ağacı, ölüm onu qorxutmadı.

Almurad bəy bir də dilləndi:

- Xanım, niyə fikirləşirsən? Bu şərti heç kəs poza bilməz. Ürəyində deyiləsi sözün var, de! Yoxdursa, hazırlaş ki, uzaq yol gedəcəksən.

- Ürəyimdə deyiləsi sözüm var. Əgər Məhəmməd icazə versə, sazla deyəərəm.

Məhəmməd dilləndi:

- İcazə verirəm, sazla de.

Sərvxuraman xanım indiyə qədər deyirdiyi adamlarda Məhəmməddəki qədər cəsarət, qorxmazlıq, hazırcavablıq görməmişdi. Ona ancaq tərif yaraşırdı. Odur ki, sazı sinəsinə sıxdı, görək Məhəmmədə nə dedi, məclisdəkilər nə eşitdilər:

Əcəm oğlu, nə mərddurdun,

Sözünü mərdana dedin.

Xof etmədin ölümündən,

Qıydın şirin cana, dedin.

Məhəmməd gördü ki, xanım onu həm tərifləyir, həm də sual verir. Sualı cavabsız qoymamaq üçün Aldı Məhəmməd:

Küllü-nəfsin xai qətil

Mot haqdı insana, dedim.

Can alansan, al canımı,

Sən bat nahaq qana, dedim.

Sərvxuraman xanım dedi:

- Məhəmməd, bəs sən deyirdin ki, oxumamışam. Sən ki, yaxşı mollasan. Sənin dediyini oxumuşların çoxu bilmir. İzah elə, qoy hamı eşitsin.

- Xanım, deyirəm ki, yaranmışların hamısı öləcek. İnsana da ölüm haqdır.

- Ona görə ölümdən qorxmادين?

- Xanım, elədir ki, var.

Aldı Sərvxuraman xanım:

Bakım yox paşadan, xandan,

Baratım var Alosmandan.

Məlum ki, bezibsən candan,

Ya sözü əfsana dedin.

Aldı Məhəmməd:

Mən ki, dünyadan əl çəkim,

Ölümdən olarmı bakım?!

Çoxdu dərdim, yoxdu həkim,

Yetirə dərmana, dedim.

Aldı Sərvxuraman xanım:

Sərvi deyər, əslim xandı,

Sakinətim Dağıstandı.

Bəs, sənin əslin hardandı?

And verrəm Qurani, dedin.

Sərvxuraman xanım öz yerini, əslini-nəslini deyirdi ki, Məhəmməd də əslini desin. Görsün, bunlar tanınmış, hörmətli adamlardır, yoxsa onu aparan çoban bir göyçəli gədəsidir. Məhəmməd adlı-sanlı nəsildən olmasa, bütün Dağıstan camaatı güləcəkdir ki, Sərvxuraman xanım gör gedib axırda kimə qismət oldu.

Aldı Məhəmməd:

Məhəmmədəm Göyçə adamı,

Pərvanalar gözlər şamı.

Şairdi nəslimiz hamı,

And verdin Qurana, dedim.

Sərvxuraman xanım dedi:

- Məhəmməd, nəslinizdə olan şairlərdən ən çox tanınanı kimdi?

- Xanım, bəlkə, Aşıq Ələsgərin adını eşitmiş olasan?

- Niyə eşitməmişəm. Onu bütün Qafqazda tanıyırlar, aşıqların oxuduğu sözlərin çoxu onundu.

- Mən Aşıq Ələsgərin dos-doğmaca qardaşıyam.

- Bunu əvvəldən de, da!

Sərvxuraman xanım üzə vurmasa da, ürəyində çox şad oldu.

Armurad bəy car çəkdi:

- Camaat, məclisimiz bitdi. Hərə öz işinin dalınca gedə bilər.

Məclis dağıldı. Məhəmmədlə Sərvxuraman xanım Sərvxuraman xanımı gözləyən faytonda, Almurad bəy də öz faytonunda əyləşdilər. Almurad bəy öz faytonunu qabağa saldı, o biri faytonçuya dedi ki, dalımca sür. Almurad bəyin qapısında dayandılar. Onun arvadı, qızları Sərvxuraman xanımı faytondan düşürüb evə apardılar. Çay-

çörək hazır idi. Yedilər, içdilər. Məhəmməd dedi:

- Almurad bəy, mənim bir nigarançılığım var.

- Məhəmməd, nədir?

- Mən on doqquz fəhlənin böyüyüyəm. İş yerindən gəlmişdim ki, onlara çay-qənd alım. İki gündür burada başıma belə-belə iş gəldi. İndi onlar da məndən sarı çox nigarandılar.

- Məhəmməd, darıxma.

Almurad bəy çoxlu azuqə, çay-qənd götürdü, Məhəmmədlə faytona əyləşdilər, fəhlələr olan yerə getdilər. Fəhlələr Məhəmmədi görəndə çox sevindilər. Bərk darıxırlarmış ki, görəsən, onun başına nə iş gəldi. Məhəmməd başına gələnləri onlara danışdı, həm gülüşdülər, həm də çox şad oldular. Almurad bəy Məhəmmədin fəhlələrinə üzünü tutub dedi:

- Qalib işləmək istəyirsiniz, yoxsa evə qayıtmaq istəyirsiniz?

Hamısı dedi ki, getmək istəyirik. Almurad bəy gedib idarədə işi elə düzəltdi ki, guya bunlar çoxdan burada işləyirmişlər. Bunların iş vaxtı qurtarıb. Fəhlələrə çatası pulları və azadlıq kağızını alıb onlara verdi. Məhəmmədgil faytona əyləşib, Almurad bəyin evinə qayıtdılar.

Almurad bəy iki gün də Məhəmmədgili qonaq saxladı. Məhəmmədə bir dəst bəy paltarı

alıb, əyninə geyindirdi. O gecə də keçdi. Səhər tezdən onları yola saldı. Faytonçusuna tapşırırdı ki, Məhəmmədgili düz evlərinə apararsan.

Məhəmmədgil Ağkilsəyə o biri fəhlələrdən tez çatdılar. Bir gün qaldıqdan sonra faytonçu qayıtdı.

Aşıq Ələsgər yaxşı hazırlıq görüb, qardaşına yeddi gün yeddi gecə toy elədi. Göyçənin adlısanlı adamları bu toyda onların qonağı oldu. Aşıq Ələsgərin şeyirdi daşkəndli Aşıq Nəcəf ustadının bu müxəmməsi ilə toy şənliyini tamamladı:

Aləmin padişahı,

Sən yetiş imdada bu gün;

Naqafil qarşımıza,

Çıxdı mələkzadə bu gün;

Göz gördü gül camalın,

Könül içdi bada bu gün;

Can cəsəddən ayrılır,

Gedir bu sevdada bu gün.

Ovçuyam, görməmişəm,

Belə bir sərxoş maralı;

Tökülüb şahmar zülfü,

Bürüyübdü qəddi-dalı;

Hüsndə Züleyxadı,

Loğmana bənzər kamalı;

Solmasın gül irəngi,

Pozulmasın bu calalı;
Mələklər də "amin!" desin
Ərşi-müəllada bu gün.

Ələsgərəm, mən deyirdim,
Pərvana əfsana yanır;
Eşqdən bir od düşüb,
Cismimə, mərdana yanır;
Deyirəm, danışiram,
Dönürəm hər yana, yanır;
Ürəyim bir Kərəmə,
Bir Şeyx Sənana yanır;
Qəlbdən yas tuturam,
Məcnuna, Fərhada bu gün.

Mənim əzizlərim, həmişə toyda, şənlik məclislərində olasınız! Allah hamını öz arzusuna çatdırsın! Allah heç bir mərdi namərdə möhtac eləməsin! Amin!

ÇOBAN MƏHƏMMƏDİN YALANBOL SƏFƏRİ

Ustadnamə

Axırı fikir eylə, qafil dolanma,
Qəlbini şeytandan yad elə, insan!
Elə iş tut, axirətdə utanma,
Baçar könül yıxma, şad elə, insan!

Bu dünya dediyin fanıdı, fanı,
Əvvəl Nuh gəlmişdi, qalmayıb, hanı?!
Puç eylədi İsgəndər tək xaqanı,
Bizə də əsəcək bad elə, insan!

am
Almməd dünyada hələ bihuşdu,
Bənadəm dediyin vətənsiz quşdu.
Səxasız dövlətin axırı puçdu,
Ye malın, dahana dad elə, insan!

Ustadlar ustadnaməni bir deməyib, iki deyib,
biz də deyək, iki olsun:

Yığdım bu dünyanın malın, dövlətin,
Əllini aşırdım, yüzə nə qaldı.
Ayaq getdi, əl gətirdi, diş yedi,
Baxmaqdan savayı, gözə nə qaldı.

Ölüm haqdı, çıxmaq olmaz əmirdən,
İpək tora halqa salma dəmirdən.
Aydı, gündü gəlir gedir ömürdən,
Darıxırıq, görən yaza nə qaldı.

Eşiyə çıxıram, hava məxşuşdu,
Gəzdiyim ovlaqlar yadıma düşdü.
Bir gün eşidərsiz, Alı da köçdü,
Sındı telli sazı, təzənə qaldı.

Ustadlar ustadnaməni iki deməyib, üç deyib.
Biz də deyək, üç olsun, düşmənin ömrü puç olsun.

Ələstidə "bəli" deyən
Sübhana baş endirir;
Məhəmmədə tabe olan
Qurana baş endirir.
Özü birdi, adı min bir
Vəhdəhu əl- laşərik,
Əhli- mömin görə bilməz,
Pünhana baş endirir.

Ölməyincə bu sevdadan,
Çətin, dönəm, usanam;
Həqiqətdən dərs almışam,
Şəriətdən söz qanam;
Şahi-Mərdan sayəsində
Elm içində ümmanam,

Dəryaların qaydasıdı,
Ümmana baş endirir.

Bıçara Aşıq Ələsgər,
Olma elmə nabeləd;
Danışanda doğru danış,
Sözün çıxmasın qələt.
Çox qazansan, az qazansan,
Beş arşın ağdı xələt;
Mal-dövlətə baş endirən
Əfsana baş endirir.

Mənim əzizlərim, sizə haradan xəbər verim,
Göyçə mahalının Ağkilə kəndindən. Ağkilə
kəndində kimdən, Aşıq Ələsgərin qardaşı Şair
Məhəmməddən.

1918-ci ildə ermənilər Göyçəni viran edəndə,
Məhəmməd də doğma yurddan qaçqın düşmüşdü.
O, ailəsini üç il Kəlbəcərdə saxladı, Şura hökü-
məti qurulandan sonra, Ağkilə kəndinə qayıtdı.
Ermənilər kəndi talamış, evləri yandırmışdılar.

Məhəmmədin üç keçisi, bir eşşəyi vardı. Holə
Kəlbəcərdə olarkən eşşəyi qabağına qatıb, xırda
alver eləyirdi. Keçiləri isə dostları vermişdilər.
Məhəmməd yaşamağa bir koma düzəldəndən
sonra yenə Kəlbəcərdə olduğu kimi, başladı xırda
alverə. Alver eləməsin, bəs, neyləsin; sürü ilə

qoyun yox idi otara, öküz yox idi kotan qoşa...

Məhəmməd gedib, Gəncədən çərçi xırdavatı gətirir, Göyçənin, Kəlbəcərin kəndlərində satır, bir təhər çörək pulu çıxardırdı.

Bir gün Məhəmməd alverçi yoldaşları ilə bərabər Göyçədən Gəncəyə yol başladı. Onlar gəlib Sarı Məyələ çatanda, daracaq bir yerədə qayanın dalından səsləndilər:

- Tərpənməyin!

Yazıq karvançılar tufəngin qabağından hayana tərpənə bilərdilər. Dayandılar. Tufəngli iki adam daşın dalından çıxıb, bunlara yaxınlaşdı, sorğu- suala başladı:

- Harya gedirsiniz?

Məhəmmədin yoldaşlarından biri dilləndi:

- Arana.

- Nə işə?

- A bəy, dolanmağa çətinlik çəkirik. Gedirik ki, Gəncədən xırda- para şeyəlr alıb gətirək, Göyçədə sataq, bir təhəri dolanaq. Çarəsizlikdir.

- Sizə hələ bu da azdı! Gərək hamınız dilənçi olasınız!

Məhəmməd özünü saxlaya bilməyib dilləndi:

- Axı, niyə?

- Ona görə ki, beş-on erməni dığasının qabağında davam gətirə bilmədiniz; hamınız qaçdı-

nız, dağıldınız. Onlar da Göyçənin var- yoxunu talan elədilər.

- A bəy, göyçəliləri o qədər də qorxaq, cəsə- rətsiz hesab eləmə. Göyçənin dağılmasının günahı bir bizdədisə, iki sizdədi.

- Niyə?

- Ona görə ki, bir aydan çox atışma getdi. Ermənilərə arxadan kömək gəldi. Göyçəlilər çapar göndərdi, sizdən kömək istədi; sizi kimi bir nəfər də Göyçə tərəfə boylanmadı ki, görək müsəlman qardaşlarımız nə gündədi. Əgər kömək versəydiniz, göyçəlilərin yarısı qırılsa da, qalanı Göyçədən çıxmazdı.

Məhəmmədin belə deməsi ona bərk toxundu. Butufənglilər kim ola, kim olmaya, biri Goran- boylu Ağamirzə, biri də Yevlaxlı Səməd.

Ağamirzə sərt- sərt dilləndi:

- A kişi, adın nədi?

- Adımı neynirsən, sözünü de!

Məhəmmədin yoldaşlarından biri Ağamirzəyə yaxınlaşıb, astadan dedi:

- Adı Məhəmməddi, Aşıq Ələsgərin qardaşıdı.

Ağamirzə Aşıq Ələsgərin adını eşidəndə, bir az yumşaldı:

- Məhəmməd, yoxsa, dediyim xətrinə dəydi?

- Bəy, dedin də, cavabını aldın da. Əslinə

baxsaq, günah heç kəsde deyil, Fələkdədi. Başımıza nə iş gətirsə, Fələk gətirir. Biləsən, bu üç-dörd ilin içində Göyçəlilər nə müsibətlər görüb; hamı kirpiyi ilə od götürüb.

- Məhəmməd, sən Ələsgərin qardaşısansa, Fələyi sözlə məzəmmətlə, görək başınıza nə iş gətirib.

Məhəmməd bir daşın üstündə əyləşdi, çəliyi sinəsinə saz kimi sıxdı, görək nə dedi, oradakılar nə eşitdilər. Biz sazla deyək, şad olun:

Dürüst fəhm elə, gör məni

Salıbsan nə hala, Fələk!

Qarışdırıbsan başımı

Olmaz qilü- qala, Fələk!

İki əlim olub, bir başım

Düşmüşəm mahala, Fələk!

Əlimə bir zurna verdin,

Qaldım çala-çala, Fələk!

İngilisdən gələn şalon

Göyçəni qoydu virana;

Öləni öldü, qaçanı

Dağlarda düşdü borana.

Ac qaldı uşaq, ağlaşdı,

Hamı yön tutduq Arana,

Çiynimizdə xurcun verdin,

Döndərdin hamala, Fələk!

Üzü qara olmuş bahalıq
Neçə nahaq qan elədi;
Mollalar dəftərə yazdı,
Aşıqlar dastan elədi.
Göyərdi gözəl qırxbuğum,
Maral güzəran elədi;
Görənlər qəh-qəhə çəkdi,
Güldü bu əhvala, Fələk!

Yaş yaşayıb, boy çəkəli
Dolu görmüşdük anbarı;
Deyirdik, nəyə lazımdı
Arpaynan dareqan, darı;
O qədər azdı əməlimiz,
Bəyənmədik gərdiyarı;
İndi ayran ilə pencər
Dönüb bizə bala, Fələk!

Ağ lavaşı bəyənməyən
İndi hamı ayran içir;
Ah çəkir, boyun bükür,
Güzəranı belə keçir;
Ac qalır, əcəl gəlir,
Fanidən uqbaya köçür,
Gora kəfənsiz qoyulur,
Buyurur risala, Fələk!

*Gicitkən ilə unnuca
Yaxşı saxladı adamı;
Əgər ki onlar olmasa,
Məxluqat batardı hamı.
Şükür, Allah, kərəminə!
Görmədim ata- anamı;
Çox oğlanlar atasına
Çöndəribdi dal, a Fələk!*

Ağamirzə dilləndi:

- Məhəmməd, gicitkan ilə unnuca ymidinə qalan yaşaya bilməz.

- A bəy, Göyçədə olan pencər bir bunlar ha deyil; yüzlərlə pencər var ki, hərəsi bir dərdin dərmanıdır.

- Onlar hansı pencərlərdir?

- Onda qulaq as.

Aldı Məhəmməd, görək hansı pencərlərin adlarını çəkdi:

*Laladibi, nəzikbədən
Onlar böyük ad elədi;
Ac qarınlər doydu, r
Çox könüllər şad elədi.
Deyim, əvəlik, dübərxtən
Mahala imdad elədi;
Şəhpencəri yaddan çıxıb,
Heç gəlmir xəyala, Fələk!*

Ağamirzə dinib danışmırdı. Bıkef halda qulaq asırdı. Məhəmməd aldı sözün o biri xanəsinı:

*Gözümüz yollarda qalıb,
Karvan havaxt yük gətirir;
Kiminin baxtı dolu,
Kimininki pük gətirir.
Bənadəm çəngəl yeməkdən
Heyvan kimi tük gətirir;
Hamısı löyündən çıxır,
Dönür arıq mala, fələk!*

Ağamirzə dilləndi:

- Məhəmməd, "pük gətirir" nə deməkdi?

- A bəy, qozu, fındığı sındıranda, bəzisinin içi boş çıxır. El arasında buna deyirlər ki, qoz pük çıxdı, fındıq pük çıxdı. Karvanın pük gətirməyi odur ki, karvançı çalışır, cəhd eləyir, ya bir şey alıb yükə vura bilmir, ya da yükə vurduğunu yolkəsənlər soyub əlindən alır, evə boş qaydır.

- Hə, aydın oldu. Sözün sonrasını de.

Aldı Məhəmməd:

*Getdi əldən var, güzəran,
Məhəmmədəm, qaldım naçar;
Kişinin varı olmasa?
Ənişə, yoxuşa qaçar.*

*Çağurram Şahi- Mərdanı,
Əlbət, bir xeyir qapı açar;
Sidqilə sığınmışam
Müşkülü həlləla, fələk!*

Mənim əzizlərim, elə ki Məhəmməd sözünü
tamam elədi, Ağamirzə dedi:

- Məhəmməd, bu yol sizin üçün həmişə açıqdı.
Gedəndə, ya da qayıdanda, sizə dəyib-dolaşan
olsa, mənim adımları verin, heç kəs sizi incitməz.

Məhəmmədgil Ağamirzə və Səmədlə
sağollaşdı, yollarına davam elədilər. Gün batandan
xeyli keçmiş Gəncəyə yetişdilər. Səhər tezdən
kimin pulu varıydısa, çarşı- bazara getdi ki, çərçi
xırdavatı alsın. Kimin pulu yoxduydusa, yaxında
olan kəndlərə yollandı ki, işləyib pul qazansın,
sonra lazım olan şeyləri alsın. Məhəmmədin pulu
azıydı. İki yoldaşla birlikdə o da kəndlərin birinə
yollandı. Gəlib Mülkədar kəndinə yetişdilər.

Ot biçininin vaxtıydı. Çoxları ot biçdirmək
üçün fəhlə axtarırdılar. Məhəmmədgili görəndə,
başlarına toplaşdılar. Bir kişi soruşdu:

- Ot çalmağı bacarırsınızmı?

Məhəmməd dedi:

- Niyə bacarmırıq. Əkin- biçin bizim dədə-
baba işimizdi.

Bir qadın Məhəmmədgili aparıb, ot basmış

çəpərini göstərdi:

- Bura mənimdi. Kimə göstərmişəm,
biçməyə çətinləşib. Siz biçə bilərsinizmi?

Məhəmməd dedi:

- Biçərik. Lap yaxşı biçərik.

Arvad tez çay- çörək hazır elədi, qonu-
qonşudan kərənti tapdılar. Məhəmmədgil yeyib-
içəndən sonra, kərəntiləri nizamladılar, otu
biçməyə başladılar, nə başladılar. Axşama qədər
çəpəri yarı elədilər. Bunların səliqəli, təmiz işi
hamının xoşuna gəldi. Qonşuda olanlar da
bunları behlədilər ki, çəpərlərini biçdirlsinlər.

Axşam yeməyinin vaxtı Məhəmməd gördü
ki, iki uşağıdan başqa, arvadın evində ayrı adam
yoxdu. Dili dinc durmadı:

- A bacı, evin kişisi hardadı?

- Evin kişisi olsaydı, mən niyə çəpəri biçdir-
məyə adam axtarırdım!? Dörd ildi rəhmətə gedib.

Məhəmməd söz soruşmağa pəşman oldu. Ar-
vadın böyük mülkü, neçə otağı varıydı. Axşam
otaqların birində Məhəmmədgilə yer saldı, ya-
tışdılar. Səhər hamının üzünə xeyirliklə açılınsa,
səhər açılanda, Məhəmməd yoldaşlarını da
yatağından qaldırdı. Səhərin sərin havasında işə
başladılar, günorta olmamış otu biçib qurtardılar.

Məhəmməd arvadın çox xoşuna gəldi.

Fikrindən keçirirdi ki, kaş indi olun belə bir əri olaydı. Məhəmmədin yoldaşlarından soruşdu ki, Məhəmmədin arvadı varmı? Bu mərdümazarlar onu aldadıb dedilər ki, yoxdur. Bu dəfə arvad belə bir qərara gəldi ki, Məhəmmədi evində saxlasın. Amma bu barədə ona açıq bir söz deyə bilmədi.

Qonu-qonşular növbə ilə Məhəmmədgili aparıb, çəpərlərinin otunu biçdirirdilər. Məhəmməd heç arvadın fikrindən çıxmırdı. Tez- tez gedib qonşuda onların işinə baş çəkir, "yorulmayasınız" deyirdi. Bu münvalla bir həftə keçdi. Bir gün arvad Məhəmmədə sözünü açıq dedi:

- Məhəmməd, öyrəndim ki, sənin arvadın yoxdur. Mənim evimi, mal-mülkümü də gördün. Əgər istəsən, bu mal-dövlətə sahib olub, burada qalarsan.

Məhəmməd bilmədi, nə desin. Gecdən-gec dilləndi:

- Ay xanım, qoy fikirləşim, bir söz deyərəm.

Məhəmməd məsələni yoldaşlarına dedi, gülüşdülər. Dedilər ki, arvadı aldatmışıq ki, Məhəmmədin arvadı yoxdur. Məhəmməd yoldaşlarını bir qədər məzəmmətlədi, incidi. Daha nə etmək olardı.

Arvad Məhəmməddən cavab gözləyirdi. Məhəmməddən isə bir xəbər çıxmırdı. Arvadın

səbri tükəndi, bir gün yenə Məhəmmədin yanına gəlib soruşdu:

- Məhəmməd, cavabın nə oldu?

Məhəmməd arvaddan yaxasını qurtarmaq üçün dedi:

- Ay xanım, mən özbaşına belə bir işə qol qoya bilmərəm. Mənim də qohum- qardaşım var. onlar "hə" desə, burada qalaram.

- Qohum-qardaşına kağız yolla, razılıqlarını bildirsinlər.

- Mən yazı bilmirəm.

- Mən mirzə gətirərəm.

Məhəmmədin sözü kəsildi. Arvad gedib qonşudan yaza bilən bir oğlan çağırdı. Tapşırıd ki, Məhəmməd nə desə, onu yaz. Özü də gözünü Məhəmmədin ağzına dikdi ki, görsün nə deyir. Məhəmmədin əlacı kəsildi. Aldı görək nə dedi, oğlan nə yazdı. Biz də sazla deyək, şad olun.

Könül bir gözələ aşiq olubdu,

Bilmirəm, almayım, yoxsa alım mən?

Aran çox istidi, yaylaq səridi,

Bilmirəm, qalmayım, yoxsa qalım mən?

Arvad dilləndi:

- Məhəmməd, niyə tez Aranın istiliyini yada saldın? Sən deməsən də göyçəliyənin hamısı bilir ki, Aran istidi, yaylaq sərindi. Yaxşı olar ki,

mənim barəmdə deyəsən.

Doğrudu, arvad ətli- qanlı idi, amma sifətdən çirkiniydi. Gördü ki, arvadı tərifləməsə, onun xətrinə dəyəcək. Aldı görək bu dəfə nə dedi:

Çox zibə gözlədi, gözəllər xası,

Geyinib əyninə əlvan libası.

Görünür gözümə eşqin dəryası,

Bilmirəm, dalmayım, yoxsa dalım mən?

- Xanım, xoşuna gəldimi?

- Çox yaxşı deyirsən. Dalını de!

Aldı Məhəmməd:

Məhəmmədəm, ağlım başdan azalıb,

Zimistan zəmhərin əldən yaz alıb.

Dəli könlüm altmışında saz alıb,

Bilmirəm, çalmayım, yoxsa çalım mən?

Arvad dedi:

- Məhəmməd, səndən qoçaq, səndən ağıllı kim var ki!? Niyə özünə elə deyirsən!?

- Xanım, sözün urfatı düz gəlmək üçün elə dedim.

- Kağızı kimdən göndərəcəksən?

- Tanış adam var, sabah yollayacam. Bir həftəyə cavabı qayıdar.

Məhəmməd kağızı oğlandan aldı, dörd qatladı, pul kisəsinin içinə qoydu.

Xanım bir həftə gözlədi, cavab çıxmadı, on

gün gözlədi, cavab çıxmadı, on beş gün gözlədi, cavab çıxmadı, səbri tükəndi, Məhəmmədin yanına gəlib dedi:

- Məhəmməd nə xəbər var?

- Xanım, gedən adam, bəlkə, kağızı çatdırmayıb. Əlimdəki işimi qurtarandan sonra özüm gedib, bir xəbər gətirərəm.

Məhəmməd arvadı beləcə başından elədi.

Məhəmməd zəhmət haqqını topladı. Özünü verdi Gəncənin bazarına. Yaxşı qiymətə gedən şeylərdən aldı, eşşəyin belinə yüklədi. Yoldaşları ilə bərabər Göyçəyə yola düşdülər.

Məhəmmədgil gəlib Ağyoxuş deyilən dağa çatanda, bunları güclü yağış tutdu. Bir qayalıqda daldalandılar. Yağış imkan vermədi ki, yollarına davam eləyələr. Gecə burada qaldılar. Səhər Məhəmməd gördü ki, halı hal deyil; düz əməlli xəstələnib. Yoldaşları birtəhər onu getirib, Ağkilsəyə çatdırdılar. Məhəmməd yorğan-döşəyə düşdü. Düz bir ay qızdırmadan yatdı. Ara həkimləri dedilər ki, dava-dərman bir yana, yemək-icmək bir yana. Gərək yeməyi yaxşı olsun. Bəs nə yesin? Yazlıq buğdanın çörəyi, inəyin sarı yağı, erkəyin eti, beçənin balı. Əgər bir müddət bu yeməklərlə özünə yaxşı baxsa, canı sağa çıxar.

Göyçədə bu zaman çox qəhətlik idi. İnek nə

gəzirdi ki, onun sarı yağı da olsun. Erkək nə gəzirdi ki, onun ətə də olsun. Arı nə gəzirdi ki, onun balı da olsun...

Bir neçə gün keçdi. Məhəmməd özünü bir az yaxşı hiss eləyən kimi, xırdavatı eşşəyin belinə yüklədi, həkimin buyurduğu şeyləri alıb gətirmək üçün Yalanbol vilayətinə yola düşdü. Gün batanda Yalanbol vilayətinin Qəsəmxor kəndinə yetişdi. Bir evin qapısında bir kişini görüb dayandı.

- Salaməleyküm.
- Əleyküməsalam.
- A kişi, bu gecə mənə qonaq eləyərsənmi?
- Niyə eləmirəm; qonaq Allah qonağıdır.

Məhəmməd eşşəyin yükünü açdı, eşşəyi bir ağaca bənd elədi. Kişi Məhəmmədi evə apardı, çay-çörəkdən sonra soruşdu:

- Adın nədi?
- Məhəmməd.
- Gətirdiyin nədi?
- Çərçi xırdasıdır.

Ev sahibinin adı Əziz idi. Bir qədər söhbətdən sonra o biri evdə Məhəmmədə yer saldılar, yatdı. Sabah hamınızın üzünə xeyirliklə açılsın! Sabah tezdən Məhəmməd yerindən durdu, çay-çörək yedi, eşşəyi yükləyib, kəndin ortasına gəldi. Məhəmməd yükü açdı, gətirdiyi əlvan-

əlvan ipək parçalardan tutmuş hər cür çərçi xırdavatını ortalığa tökdü. Camaat Məhəmmədin başına toplaşdı, malların qiymətlərini soruşmağa başladılar. Məhəmməd malların qiymətini dedi, sonra onu da bildirdi ki, hər kimin pulu yoxdursa, yağ, bal, ya da buğda unu gətirsin. Məhəmməd belə deyəndə bir kişi dilləndi:

- Güzdük unu, darı unu, arpa unu da götürürsənmi?

- Yox, bir az ağrıyıram, buğda unu lazımdı.

Buraya yığışanların bir çoxu evlərinə gedib, kimisi yağ, kimisi un gətirdi. Qız-gəlinlər parça demədi, sap demədi, sancaq demədi, iynə demədi... seçib bir tərəfə yığdılar. Məhəmməd seçilən şeylərin qiymətini yağ ilə də, un ilə də dedi. Un gətirənlər, yağ gətirənlər malların bir qismini alıb apardılar.

Səndəmə, un gətirənlərin çoxu altından darı, güzdük, arpa unu qoyub, üstündən isə bar az buğda unu töküblərmiş. And içib, Məhəmmədi inandırmışdılar ki, xalis yazlıq buğdası unudu.

Axşam Məhəmməd yenə Əzizin evinə qayıtdı. Gecə yatdılar. Sabah hamınızın üzünə xeyirliklə açılsın. Sabah tezdən Məhəmməd una baxanda, əhvalı qarışdı, Əzizə dedi:

- Əziz, bu un buğda unu deyil. Mən demiş-

dim, buğda unu götürin .

Əziz una diqqətlə baxdı, dedi:

- Qarışıqdı; buğda da var, arpada var, darı da var, güzdük də. Bəs, alanda baxmırdın?

- Baxırdım, niyə baxmırdım. Görürdüm ki, buğda unudu?

- Altından darı, arpa, güzdük unu; üstündən də buğda unu qoyub, səni aldadıblar.

Təzədən nə etmək olardı. Məhəmmədi od götürdü. Əziz gördü ki, qonaq durub-dincələ bilmir, dedi:

- Məhəmməd, Allah pis adamların üzünü qara eləsin, keçib.

- Mən bu dərdi sinəmdə apara bilmərəm. Gedək kəndin içinə. Camaata deyiləsi sözüm var.

Əziz daha Məhəmmədin sözünü çevirmədi. Məhəmməd Əzizlə bərabər dünən şey satdığı yerə gəldi. Beş-altı ağsaqqal burada söhbət eləyirdi.

- Salaməleyküm.

- Əleyküməsalam.

- Sizə deyiləsi sözüm var.

Buradakılar elə bildilər ki, nə isə bir şey soruşacaq. Ağsaqqallardan biri dilləndi :

- Buyur.

Məhəmməd camaatın gözlədiyi kimi cavab vermədi. Əlindəki çəliyi sinəsinə saz kimi sıxdı,

görək nə dedi, ordakılar nə eşitdilər. Biz sazla deyək, şad olun.

*Yəqin vərəmlərəm, tiqq gətirrəm,
Açmayam bu sirri, nihan eyləyəm.
Cin başımı sıxır, şeytan-ayağmı,
Bunları rüsvayi-cahan eyləyəm.*

*Nəfs aldadıb, dosta yalan satanlar,
Namusunu, qeyrətini atanlar,
Halal dövlətinə haram qatanlar,
Mən sizə nə üzr, bəhana eyləyəm!?
Axırda, Məhəmməd bu sirri açı,
Görən gözün yumu, eşidən qaçı,
Bir şəxs ki əsli ola qaraçı,
Mən onu haradan şahana eyləyəm.*

Bayaqkı kişi dilləndi:

- Bir şey başa düşmədik.

- Başa düşmədiniz, birini də deyim.

Aldı Məhəmməd:

*İstəmədim həcv-hədyan danışım,
Dedim, el eşidər, kənddən ayıbdı,
Yazlığa danışıb, darı verənlər,
Əl götürsün belə fənddən, ayıbdı.*

Əziz dilləndi:

- İndi başa düşdünüzmü?! Dünən şey-şüy alanlar kişiye buğda unu əvəzinə darı unu veriblər.

Məhəmməd aldı sözün o biri xanəsinə:
*Dedim ki, naxoşam, darı yemirəm,
Darınan dareqan mən istəmirəm.
Abırdan keçmirəm, hədyan demirəm,
Aralıqda məzəmmətdən ayıbdı.*

*Yalanmasın yemək ilə doymayan,
Ac qalar kasaya bir şey qoymayan.
Adam deyil mənə adam saymayan,
Demədimi Məhəmməddən ayıbdı!?*

Elə ki, Məhəmməd sözünü tamam elədi, Əziz dünən xırdavat alanlardan bir neçəsini çağırıb, məzəmmət elədi ki, kişini niyə aldadıbsınız. Gələnlərin hər biri and içdi, ağı yaladı ki, mən buğda unu götürmüşdim. Təzədən kimə nə sübut eləmək olardı.

Əziz Məhəmmədlə bərabər evlərinə gəldi, un çuvalının ağzını açdı, bir dağarcıq buğda unu doldurdu, Məhəmmədə dedi:

- Məhəmməd, bu unu sana qardaşpayı verirəm. Sən ki belə şairsənmiş, halaldı sənə!

Məhəmməd istədi ki, unu qəbul eləməsin, Əziz məcburən verdi, sonra gülümsünüb dedi:

- Gözlə ki, bunu da dəyişdirməsinlər.

Məhəmməd bal almamışdı. Eşşəyini yükləyib yola düşəndə Əzizə dedi:

- Əziz, mənə bal lazımdı. Görəsən haradan almaq olar?

- Fırıldaqqı kəndində arı saxlayanlar çoxdur. Nə qədər istəsən oradan ala bilərsən. Qabaqdakı Haramxor kəndidi. Bu kənddən keçib bir qədər gedəndən sonra görəcəksən ki, dağın döşündə bir kənd görünür; ora Fırıldaqqı kəndidir.

Məhəmməd Fırıldaqqı kəndinə yola düşdü. O, xırdavatı satıb qurtarmamışdı. Haramxor kəndinə çatanda, kəndin ortasında dayandı. Camaat onun başına toplaşdı. Məhəmməd gördü ki, eşşək yükün altında əziyyət çəkir, yükü açdı, satılacaq şeyləri açıb müştərilərə göstərdi, yavaş-yavaş satmağa başladı. Alıcının arası kəsiləndə, Məhəmməd yoluna davam eləmək istədi. Fırıldaqqı kəndi xeyli uzaqda görünürdü. Məhəmməd bu qərara gəldi ki, bu qədər yolu ağzı yoxuşa ulağı yüklü aparıb götürmək hədəf əziyyətdir; yaxşısı budur ki, yükü aç, bu kənddə qoy. Bir kişiye dedi:

- Fırıldaqqı kəndinə bal almağa gedəcəyəm; mən gələndə qədər bu unu sizdə qoymaq olarmı?

- Niyə olmur.

Kişinin evi yaxında idi. Ev sahibi də kömək elədi, un kisəsini də, dağarcığı da içəri apardılar. Məhəmməd unların ağzını bağladı, divara söykədi. Evdə olan bir gəlinlə bir qız Məhəmmədin

hərəkətlərinə fikir verirdi.

Məhəmməd qalan xırdavatı götürdü, Fırıldaqçı kəndinə tərəf üz qoydu. Yol çox yoxuş idi. Adam addım atdıqca nəfəsi darıxırdı. Həm də çox isti idi. Birdən hava qaraldı, güclü yağış başladı, dalını doluya çevirdi. Məhəmməd də təmiz islandı. İslanlığına baxmadı, çalışdı ki, bir təhər kəndə çatsın. Kəndə çatanda Məhəmməddə hal qalmamışdı. Onu möhkəm titrətmə tutdu. Yolun qırağındakı birinci evə döndü ki, əl-ayağını qızdırsın. Qapını açanda gördü ki, sarıyağız, göygöz bir qarı ocağın qırağında əyləşib. Dedi:

- Bacı, xəstəyəm, islanmışam, bərk üşümüşəm; olarmı, əl-ayağımı qızdıraram?

- Olmaz! Cəhənnəm ol! Çıx çölə!

Məhəmməd gördü ki, çölə çıxsa, vəziyyəti çox pis olacaq; xəstəliyi təzələnəcək. Qarının söyüş-qarğışına baxmadı, özünü verdi ocağın qırağına.

Qarı gördü ki, qonaq onu hesaba almadı; ocaqdan bir odlu kösöv çəkdi, istədi Məhəmmədin təpəsinə çırpsın. Məhəmməd qaçdı. Qarı bunun dalınca yüyürəndə, ayağı yun darağına ilişib yığıldı. Daraq onu ağır yaraladı, qarı al-qanına bulandı, çıxırıb haray qopardı. Səs-küyə qonu-qonşu toplaşdı. Tez qarının yarasını sarı-

dılar, yorğan-döşəyə uzatdılar. Sonra Məhəmməddən soruşdular ki, bu nə əhvalatdı?

Məhəmməd dedi:

- Bərk üşümüşəm, dilim söz tutmur. Qoyun ocağın yanında canımı qızdırım, sonra deyim.

Dedilər:

- Qızıdır.

Məhəmmədin canı qızandan sonra, çəliyi sinəsinə basdı, görək buradakılara nə dedi. Biz sazla deyək, şad olun.

Baxtın tənəzzülü, iqbaldın xəbə

Mana bir biiman qarı tuş gətirdi.

Məzəmmət elərim, onçu onları

Səbəb nədi o mürdarı tuş gətirdi!?

Sənətiymiş gəlib-gedənə hürmək,

Oba arasında yortub, yüyürmək.

Əntər qaş-qabaqlı, dişləri seyrək,

Gözü göy, irəngi sarı tuş gətirdi.

Məhəmmədəm, soruşmayın halımı,

Ürcəh oldu mana tanrı zalımı;

Kösövu götürdü, qıra belimi,

Cənab Əli Zülfüqarı tuş gətirdi.

Qonu-qonşu bu qarını tanıyırdılar. Məhəmməd belə deyəndə, bildilər ki, Məhəmmədin

burada heç bir günahı yoxdur.

Məhəmmədin titrəməsi kəsmirdi. Bir kişi onu evlərinə apardı. Paltarını dəyişdirib qurutdular, çay-çörək verdilər, o gecə qonaq saxladılar. Sabah tezdən Məhəmməd gördü ki, əhvalı bir az yaxşıdı. O, bir qədər bal aldı, Haramxor kəndinə qayıtdı.

Məhəmməd istədi ki, ulağını yükləyib yola düşsün. Kəsəyə, dağarcığa baxanda, gördü ki, özü qoyduğu kimi deyil; ikisinin də ağzı açıq, təzədən bağlanıb. Dağarcığın ağzını açanda məəttəl qaldı, gördü ki, darı unudu.

Qızla gəlin Məhəmmədə tamaşa eləyirdilər. Məhəmməd dayana bilməyib dedi:

- Dağarcıqdakı yazlıq buğda unu idi; kim bunu darı unuda döndərüb?

Hər ikisi dilləndi:

- A kişi, nə danışırısan?! Burada oğru var?! Heç kəs una əl vurmayıb; yəqin özgə yerdə dəyişiblər.

- A bala, mən unu alan kimi birbaşa buraya gəlmişəm, özgə yerdə ayağımı saxlamamışam.

- Yəqin, buğda unu deyilmiş; səni aldadıb, buğda unu əvəzinə veriblər.

- Mənim gözlərim hələ yaxşı seçir. Buğda unu ilə darı ununu ayıra bilərəm. Dağarcığa xalis buğda unu doldurmuşdum.

- A kişi, yalan danışma!

Məhəmməd astadan dillənirdi. Amma onlar, illah da ki qız, çağıra-çağıra, qəzəblə danışib, Məhəmmədə hədə-qorxu gəlirdi.

Səs-küyə yaxın evlərdən də gələn oldu. Məsələdən halı olub, qızı danladılar. Dedilər ki, Sona (ona hamı "Çəpəl Sona" deyirdi), bu kişi yalan danışan adama oxşamır. Sənin əlin əyri olduğunu hamı bilir. Qonşuların canını boğazına yığıbsan. Kişinin ununu gətir, yerinə qoy.

Elə ki, camaat oğurluğu təsdiq elədi, Sona cin atına mindi; hücum çəkdi ki, Məhəmmədi vura, mane oldular, imkan vermədilər.

Məhəmməd gördü ki, bu qalmağalın, bu cəhlin xeyri yoxdu. O, ulağını yükləyib yola düşdü.

Bir saat çəkmədi, bu əhvalat bütün kəndə yayıldı. Hamı eşitdi ki, Çəpəl Sona qonaqlarının ununu oğurlayıb, özünü də döymək istəyirmiş, qoymayıblar.

Məhəmməd evdən bir qədər aralaşmışdı, üç-dörd adam onu saxlayıb soruşdu ki, bu nə əhvalatdır, sənin başına gəldi. Məhəmməd gördü ki, elə-belə nağıllamaqla ürəyi soyumayacaq, çəliyi sinəsinə basdı, aldı görək nə dedi, buradakılar nə eşitdilər. Biz də sazla deyək, siz eşidin:

Bir evdə dağarı amanat qoydum,
Bölüb ev yiyəsi, yarı eləyibdi.

Bir az yaxşı yazlıq unu varıydı,
Götürüb, yerinə darı eləyibdi.

Mən ağzın bağladım, qız qulaq asdı,
Dırnaqları uzun, dabanı yastı,
Düluzlu qarı qız, məməsi pasdı,
Dünyanı başıma dar eləyibdi.

Gördüm çox qırışır, çox gülür gəlin,
Anladım işini, qandım əməlin.

.....
Görən desin, haqqı var, eləyibdi.

Məhəmməd bu bəndi deyəndə, gülüşdülər,
pərt olanı da oldu. Məhəmməd aldı o biri xanəsinə:

.....
Yeni çox götürüb bir batman unu,
Aləmdə özünü xar eləyibdi.

Bu bəndi deyəndə, Məhəmmədə acığı tutanlar
da oldu. Çəpəl Sonaya xəbər çatdırdılar ki, sizə
gələn çərçi sənə həcv dedi, söydü, tamam biabır
elədi. Çəpəl Sona əlinə bir ağac alıb gəlməkdə
olsun, Məhəmməd aldı sözün tapşırmasını:

Toşa çul nə lazım, ata çəkərlər,
Qiymətinə min manata çəkərlər.

Xalqlar bir iş tutub, xata çəkərlər,
Məhəmməd də dilmurdarı, eyəlyibdi.

Buradakı adamlardan biri dedi:

- Məhəmməd, başa düşmədik ki, "dilmurdarı"
nə deməkdir?

- Başqaları bir pis iş görür, bəd əməl işlədir,
onun da xatasını çəkir; mən bədbaxt birini həcv
edirəm, dilimin balasını çəkirəm.

Məhəmməd adamlardan ayrıldı, yoluna
davam etmək istədi. Beş-on addım getmişdi, bir
də gördü ki, Çəpəl Sona yolun daracığını kəsib.
Yanında özü kimi üç-dörd qız da dayanıb.
Məhəmməd bilmədi nə eləsin. Tez bayaqkı
adamların yanına qaçdı, onlara yalvarmağa baş-
ladı, görək necə başladı:

Buraxsanız, məni çəkəcək dara,
Əl aman əlindən, bax bu qız, bu qız!

Qonunu, qonşunu gətirib zara,

Cümləsi deyirlər: "Ax bu qız, bu qız!"

Camaat yenə Məhəmmədi əhatəyə aldı.
Gördülər ki, Çəpəl Sona yolu kəsib. Əlində bir
ağac var, kimə vursan, yerindən qalxa bilməz.
Məhəmmədə "qorxma" dedilər. O bir az ürək-
ləndi, aldı sözün o biri xanəsinə:

Bilin, unutmaram bu haqq-sayı,
Ölkənin murdarı, pisi, qolayı.

Götürüb əlinə bir çatma tayı,

Gör necə durubdu şax bu qız, bu qız.

Məhəmmədin oxumasını Çəpəl Sona da eşidirdi. Məridə duran ovçu kimi, addım-addım irəli gəlməyə başladı. Məhəmməd onun gəldiyini görəndə, yenə qorxuya düşdü, burada kılara yalvarmağa başladı, görək nə dedi:

Məhəmmədəm, sizə eylərəm minnət,

Qoymayın qanıma tökə bu cəllət!

Çıxsanız aradan, versəniz fürsət,

Doğrayacaq məni qax bu qız, bu qız!

Camaat Çəpəl Sonanı danladı. Qızları məcbur elədilər ki, onu buradan uzaqlaşdırsınlar. Məhəmməd Çəpəl Sonanın cəngindən xilas oldu, yoluna davam elədi. Onun gözü Çəpəl Sonadan elə qorxmışdu ki, tez-tez arxasına baxırdı.

Məhəmməd qorxa-qorxa getməkdə olsun, sizə Yalanbol vilayətinin camaatından deyim. Məhəmmədin bu vilayətin adamlarını həcv etməsi xəbəri tez yayıldı; bir günün içində hamı eşitdi. Bir "çərçi"nin onları biabır eləməsi çoxlarına yoxuş gəldi.

Yalanbol vilayətində Molla Cüppan adlı bir şair varıydı. Həcv olunan kəndlərin adamları tez gəlib, əhvalatı ona xəbər verdilər. Molla Cüppan özündən çıxdı:

- Bu saat gedək, hansı kənddədirsə onu tapaq. Ona bir gəliş gələcəyəm ki, adını da yadından çıxartsın!

Molla Cüppan üç-dörd adam da yanına aldı, Məhəmmədi axtarmağa başladılar. Haramxor kəndində dedilər ki, burada idi, bir saat olmaz, getdi. Molla Cüppan soruşdu:

- Hansı tərəfə getdi?

- Göyçə tərəfə.

Allah kasıblığı yox eləsin. Məhəmməd neçə gün idi ki, Yalanbol vilayətində dolanırdı, deməmişdi ki, haralıyam, hansı kənddənəm. Göyçəyə gedən yol Girəvəli gəldikdən aşırıdı. Molla Cüppangil kəsə yol ilə gəlib, həmin gədiyin daracığında yolu kəsdilər, Məhəmmədin gəlib yetişməsinə gözləməyə başladılar. Bir qədərdən sonra gördülər ki, bir kişi, qabağında da bir yüklü eşşək yavaş-yavaş gəlir. Məhəmmədi kənddə görənlərdən biri dedi ki, həmin adamdır, çərçi Məhəmməddir. Məhəmməd adamların yanına çatanda, ucadan dilləndi:

- Salaməleyküm.

- Əleyküməsalam.

Məhəmməd istədi ki, yoluna davam eləsin, Molla Cüppan qəzəblə səsləndi:

- A kişi, dayan!

Məhəmməd dayandı. Molla Cüppan əlindeki ağacı sinəsinə saz kimi sıxdı, aldı görək Məhəmmədə nə dedi. Biz də sazla deyək, şad olun:

*Bir az ayaq saxla, Şair Məhəmməd,
Doğru söylə görüm, gəlibsən hardan?
Bil ki, fot etmərəm bu fürsəti mən,
Bağlaram qolunu, asdırram dardan!*

Məhəmməd gördü ki, bu adamların yolu kəsməkdə xüsusi məqsədləri var. Onlar əvvəlcə fikirləşib, düşünüb-danışıb, yolu kəsməyi qərara alıblar. Yoxsa, nə bilirdilər ki, gələn kimdir. Bunlar soyğunçu deyil; Məhəmmədlə haqq-he-sab çəkmək üçün bu daracaqda durublar. Məhəmməd birçə ona şükr elədi ki, bu adamlar qolzoru göstərüb, onu əzişdirməyəcəklər; bu söz meydanıdır. Məhəmməd də çəliyi sinəsinə basdı, görək yolkəsən kişinin sözünə nə cavab verdi:

*Sığınıb Allaha, meydana girrəm,
Sıdqilə çağıraram; "Ya Şahi-Mərdan.
Qəvi düşman ilə rubəru durram,
Olgunan köməyim, sən qurtar dardan!"*

Molla Cüppan Məhəmmədin yolunu kəsməyinin səbəbini bildirmək üçün aldı, görək bu dəfə nə dedi:

*Hədyan söyləyibsən sən bizim yerdə,
Niyə danışibsən xeyirdə, şərdə!*

*Ürcah eləyərəm elə bir dərdə,
Ölənədek qurtarmazsan azardan!*

Aldı Məhəmməd:

*Məni aciz bilmə, sahib-hünərəm,
Haqqın dərgahından sinədəftərəm.
Sən ki, bir danasan, mən şiri-nərəm,
Sərçə bac alarmı şahişonqardan!?*

Molla Cüppan da özünü öymək üçün savadlı olduğunu bildirib, Məhəmmədi belə hədələdi:

*Molla Cüppan deyər, böyük adım var,
Sahibi-qələmə, çox savadım var,
Tufan qopardaram, tünd badım var,
Yağdırram üstünə borandan, qardan.*

Molla Cüppanın belə hərbi-zorbasını Məhəmməd heç hesaba almadı, görək bu dəfə nə dedi:

*Sənin sözlərini mən saydım hənək,
İndən belə gəl, biz olaq əhli-cəng.
Sana top nə lazım, bağlaram tüfəng,
Məhəmmədəm, yaman çallam şahmardan.*

Molla Cüppan gördü ki, Məhəmməd onun dediklərini zarafata sayır, bir dediyinə beş cavab verir. Odu ki, Məhəmmədi aciz qoymaq üçün bağlama deməyə başladı, görək necə başladı:

*Bizdən salam olsun, Şair Məhəmməd,
Şairlik elminin nədir binası?*

*O da bizim kimi candı, insandı,
Nə olub bəisi, olublar xası?*

Aldı Məhəmməd:

*Al, cavabın verim, ay Molla Cüppan,
Nütfəsin pak tutub ata-anası.
Bəisi gün-fəkan, şahi-insü can,
Doldurub Kövsərdən veribdi tasi.*

Aldı Molla Cüppan:

*O nədi, sayılar sayağı yeddi?
Kim boyar irəngsiz boyacağı yeddi?
O necə taxtdır ki, dayağı yeddi?
De görüm, kim idi onun bənnası?*

Aldı Məhəmməd:

*Cəhənnəm sayılır sayğı yeddi,
Haqq boyar irəngsiz boyacağı yeddi,
Namazın taxtıdır dayağı yeddi,
Möminin qəlbidir onun bənnası.*

Aldı Molla Cüppan:

*Hansı ər övrətlə eylədi bəhsi?
Onların birinə kim verdi səsi?
Şairlərin şeri, nəzmi, həvəsi,
Cüppanın sərinin nədir sevdası?*

Aldı Məhəmməd:

*Adəm ilə Həvvə eylədi bəhsi,
Cəbrayıl Həvvəyə yetirdi səsi,
Sən, gəl, Məhəmmədlə tutma bu bəhsi,
Haqqın vergsidir, gözəl sevdası.*

Molla Cüppan gördü ki, Məhəmmədi bağlama ilə də susdura bilmədi. O belə hazırcavab şairi heç yerdə görməmişdi. Məhəmmədin haralı olması onu maraqlandırdı. Aldı, görək bu dəfə nə dedi:

*Bir sual eyləyir Molla Cüppan,
Deyir Məhəmmədə: sən haralısan?*

Məhəmməd imkan vermədi ki, Molla Cüppan sözün dalını desin; onun sözünü kəsib, dedi:

*Sualına cavab verir Məhəmməd:
Qarasoranmısan, nə karalısan!?*

Molla Cüppan Məhəmmədin bu sözündən çox pərt oldu. Onu məzəmmətləyərək dedi:

- Məhəmməd, mən haralı olduğumu soruşdum, sən niyə elə cavab verdin?!

- Haralı olmağım nəyinə lazımdır? Mən bir türk oğluyam.

- Türk oğlu olduğumu bilirdim. Bəyəm, türk oğlunun haralı olduğumu soruşmaq qəbahətdir?!

- Qəbahət deyil. Amma döyüş meydanında belə sualı verməzlər.

- Verməzlərsə də, mən verdim. Davamız davadır, meydandan qaçmıram. Amma görək bu

sualımı da cavabsız qoymayaydın.

- Onda qulaq as:

Al, cavabın verim, ay Molla Cüppan,

Göyçə ki deyirlər, mən oralıyam.

Gözün aç, yaxşı bax, sən mənə tanı,

Cəngdə düşmanı tez yoralıyam.

Məhəmməd yerini nişan verəndə, Molla Cüppan arabanı düzə endirdi, bir qədər yumşaq danışmağa başladı, aldı, görək nə dedi:

Çox sözlər demişəm ağaya, bəyə,

Dost gərək dostuna boynunu əyə.

Elə söz demədim, xətrinə dəyə,

A zalım, sən qəlbi nə qaralısan!

Məhəmməd yenə əvvəlki hava ilə getdi. Yenə Molla Cüppana hədə-qorxu gəldi, görək bu dəfə nə dedi:

Sən qulaq as, mən söyləyim bir neçə,

Ariflər yaxşıyla yamanı seçə.

Mən alıcı quşam, sən çolpa beçə,

Çalıb caynağıma, mən varalıyam.

Molla Cüppan gördü ki, Məhəmmədin yolunu kəsib, onunla söz meydanına çıxmaqda səhvə yol verib. Sözün tapşırmasında aldı, görək üzür-xahlıqla nə dedi:

Girəvəli gəldikdə biz ki, görüşdük,

Salam verdik, əhval tutduq, sorşduq.

*Molla Cüppan deyər, nahaq vuruşduq,
Bilmirəm, mənmi, ya sən yaralısan.*

Aldı Məhəmməd:

Elə hər bələrdən qorxaram daha,

Olsa sənə kimi neçə müddəyə.

Taleyim nəhəngdi, təbim-əjdaha,

Məhəmmədəm, belə macəralıyam.

Mənim əzizlərim, elə ki, sözlər tamama yetişdi, Molla Cüppan mehrəbanlıqla soruşdu:

- Məhəmməd, Göyçəli olduğunu bildim. Çox sağ ol! Xahiş edirəm, deyəsən görüm, hansı kənddənsən, Aşıq Ələsgəri tanıyırsanmı?

- Mənim Göyçəli olduğumu bildiyin bəsidir. Daha özgə sual lazım deyil.

- Səni and verirəm Allaha, gərək bu sualımı da cavabsız qoymayasan.

- Allah sənə insaf versin, niyə mənə bu qədər çətinliyə saldın!?

- Sabahdan bir dediyimə beş cavab verirsen; bunda niyə çətinləşirsən?!

Məhəmməd dillənmedi. Bir qədər fikrə getdi. Allah heç kəsin işini əysiyyə salmasın! Məhəmməd özünü nişan verməyə arlanırdı. Axı necə desin ki, Aşıq Ələsgərin qardaşıyam. Bir də fikrinə gəldi ki, "El ilə gələn qara gün toy-bay-

ramdır" deyiblər. Ağalar, bəylər də indi Məhəmməd kimi çərçilik edir. Bu ki, oğurluq eləmir; mal alıb, mal satır. Bunun elə bir əysikliyi yoxdur. Odur ki, Molla Cüppanın sualına cavab verməyi lazım bilib dedi:

- Göyçənin Ağkilsə kəndindənəm, özü də Aşıq Ələsgərin doğmaca qardaşıyam.

Molla Cüppan da, o biri adamlar da gəlib, Məhəmmədə əl verib, təzədən görüşdülər. Molla Cüppan dedi:

- Sən Aşıq Ələsgərin qardaşı Məhəmmədsən-miş!? Gərək məni bağışlayasan!

- Burada heç üzr istəmək lazım deyil; nə de-yibsənsə, cavabını da alıbsan.

Molla Cüppan Yalanbol vilayətinin qarasınca söyləndi; onları asdı-kəsdi ki, niyə Məhəmmədi incidiblər.

Molla Cüppangil Məhəmmədlə xudahafizləşib, Yalanbol vilayətinə qayıtdılar. Məhəmməd də axşam-tərəfi gəlib Ağkilsə kəndinə yetişdi.

Allah heç kəsin işini əysiye salmasın! Allah mərdi namərdə möhtac eləməsin! Allah darda qalanların hamısının dadına yetsin!

ÇOBAN MƏHƏMMƏDİN ÇUXA ƏHVALATI

Ustadnamə

*Bəd övladı əzəl başdan tanıram,
Çör-çöp yığar, yad ocağın yandırar.
Səhər durar, namus-arın gözləməz,
Suyu tökər, öz ocağın söndürər.*

*Uluğun cuşa gəlsə, köpük yağ olmaz,
Söyüd bar gətirsə, bağça bağ olmaz.
Zibil təpə olsa, küllük dağ olmaz,
Yel əsəndlə alçaqlara endirər.*

*Abbas bu sözləri deyər sərindən,
Arxı vurun, suyu gəlsin dərdindən.
El bir olsa, dağ oynadar yerindən,
Söz bir olsa, zərbi kərəm sındırar.*

Ustadlar ustadnaməni bir deməyib, iki deyib, biz də deyək, iki olsun:

*Bu dünyada mən təcrübə elədim,
Namərd körpüsündə heç bünyad olmaz.
Bir mərd ilə ağı yesən, şirindi,
Yüz namərdlə şəkər yesən, dad olmaz.*

Yadın oğlu yağlı aşə mehmandı,
Dar günündə görərsən ki, ustandı,
Düşman günü düşmanınla düşmandı,
Yül il keçsə, qohum sənə yad olmaz.

Ələsgərin sözün yetir nisaba,
Sərf edənlər səbt eləsin kitaba.
Heç namərdin adı gəlməz hesaba,
Mərd bir olar, onda iki ad olmaz.

Ustadlar ustadnaməni iki deməyib, üç deyib;
biz də deyək, üç olsun, düşmənin ömrü puç
olsun!

Dərd üz verib, nitqim söylər kalamı,
Bəlkə, sözüm yatanları oyada.
Səs gəlsə guşuna, alar salamı,
Kişi gərək baxsın dost ilə yada.

Qəlbli doğru olan keçəmməz üzdən,
İnsan çox inciyər tənəli sözdən.
Biqeyrət oğuldan, binamus qızdan
Sonsuzluq yaxşıdı fani dünyada.

Tərbiyə gərəkdir ata-anadan,
Mərifət lazımdı əvvəl binadan.
Yüz də cəhd eyləsən, olarsan nadan,
Xidmətin olmasa kamil ustada.

Özgə zəhmətindən dövlət-var olmaz,
Kimsəyə bir zərrə xeyir-kar olmaz.
Kasıblığı kişi üçün ar olmaz,
Bu şərt ilə, doğru çıxə üqbada.

Arif olan, huş ver sən bu sözlərə,
Namərd hər bəlanı gətirər sərə.
Kimdir səyyah olub düşə çöllərə,
İman kimi gəzə dərdin dəryada?!

Mənim əzizlərim, sizə haradan xəbər verim?
Göyçə mahalının Ağkilsə kəndindən. Ağkilsə
kəndində kimdən? Çoban Məhəmməddən.

Allah heç kimsənin işini əyməsin; Məhəmmədin işi birdən-birə çox tənəzzülə düşdü. Yaxşı ailəsi, xoş güzəranı var idi. Bir-birindən gözəl iki qızı, bir oğlu; çox mərifətli arvadı ilə yaxşı günlər keçirirdi. Elə oldu ki, uşaqların üçü də bir ilin içində xəstələnib öldülər. Arvadı Səlbinazin bir gözü oldu, min yaşı; gecə-cündüz ağlamaqdan görən gözləri görməz oldu. Yemədi, içmədi, axırda xəstəldəndi, dərdinə dərman tapılmadı. Az keçmiş Səlbinaz da ömrünü sizə bağışladı. Məhəmmədin dərd-qəmi başından aşdı. O, bir neçə il ailəsiz yaşadı. Aşıq Ələsgər, o biri qardaşları Məhəmmədi danladılar, öyüd-nəsihət elədilər ki, evlənsin. O, iki ayağını bir başmağa di-

rədi ki, daha mənə evlənmək yaraşmaz, evlənməyəcəyəm. Nəhayət, qonu-qonşular da onu üz-dən-gözdən saldılar, evlənməyə məcbur elədilər.

Kənddə dilli-dilavər, vaxtı keçmiş qara bir qız varıydı. Bu qız hərəkətindən çox qoçaq görürdü. Bu qızı peyğəmbəri qaydada Məhəmmədə aldılar. Səndemə bu, dil pəhlivanı imiş; əlindən bir iş gəlmirmiş.

1918-ci ildə ermənilər Göyçəni viran eləyəndə Məhəmməd Kəlbəgərə köçmüşdü. O, xıralı ilə güzəran edirdi. Burada qaçqın ailəsindən olan qız-gəlinlər bir gün boş dayanmırdılar; gəbə, kilim, şal toxuyurdular, haqqını alırdılar. Məhəmmədin arvadı isə özünü işə vermirdi. Bu barədə söhbət düşəndə deyirdi:

- A kişi, sən kimin adamının arvadının başqasına xallı-gəbə toxuması ayıbdı. Allah qoysa, Göyçəyə qayıdanda, mal-qoyunumuz olanda, gör nələr toxuyacam!

1921-ci ildə Şura hökuməti qurulanda Məhəmməd köçüb, Ağkilə kəndinə qayıtdı. Kəndə qayıtmaqla nəyi var idi ki, dolana. O, Kəlbəcərdən gələndə üç keçi, bir də bir uzunqulaq gətirmişdi. Uzunqulağı Məhəmməd hələ qaçqın olduğu zaman Kəlbəcərli dostları vermişdilər. Məhəmməd orada üç il çərkilik eləmişdi.

Hökumət qurulsa da, Göyçədə vəziyyət ağır idi. Hamı çətinliklə dolanırdı. Öküz tapılmırdı ki, əkin eləyələr. Məhəmməd yenə çərkilik eləməyə başladı.

Məhəmməd uzunqulağını qabağına qatıb, günlərlə yol gedirdi, çərçi xırdavatı alıb-satırdı, amma bir şey artıra bilmirdi. Hər dəfə Məhəmməd səfərdən gələndə, arvadını qaş-qabaqlı görürdü.

Məhəmmədin arvadının adı Bahar idi. Amma çox zaman Məhəmməd ona yarızarafat, yarıgerçək "qara qız" deyirdi. Əvvəllər bu söz onun xətrinə dəyirdi; sonra öyrəşmişdi.

Məhəmmədin bu arvaddan üç oğlu olmuşdu. Böyüyünün adı Allahverdi, o birilərin adları isə Həsən və Hüseyn idi. Həsənlə Hüseyn əkiz idilər. Ailənin xərci artmışdı. Bahar yenə də əlini ağdan qaraya vurmaq istəmirdi. Hər dəfə Məhəmməd səfərdən gələndə, güman edirdi ki, ona yaxşı paltar, parça alıb gətirəcək. Bunu görməyəndə, Məhəmmədi heç dindirmək istəmirdi.

Bir dəfə Məhəmməd yenə Gəncədən çərçi xırdavatı ilə qayıtmışdı. Bahar onun gətirdiklərini tökdü-töküşdürdü, gördü ki, ona yenə bir şey almayıb. Qaş-qabağını salladı. Məhəmməd bunu belə görəndə dedi

- Arvad, nə olub, niyə elə eləyirsən?

- Heç.

- "Heç" danaya, buzova deyərlər. Düzünü de görüm, nə olub?!

- Bundan artıq nə olacaq?! Neçə ildir, sənin evindəyəm, mənə Allah yaratdı bilib, arvad gözündə görmürsən!

- A Qara qız, sənə xətrini çox istəyirəm. Qoy, əlim bir az qalınlasın, sənə hər şey alacağam. Görürsən ki, öz əynimə-başıma da bir şey ala bilmirəm.

Məhəmməd dedi, arvad dedi, Məhəmməd dedi, arvad dedi... Axırda, Bahar Məhəmmədi yordu. Məhəmməd gördü ki, cəhldən bir şey çıxmıyacaq, səsini kəsib fikrə getdi. Arvadının evə xeyir verməməsi, Kəlbəcərdə olanda da əlini işə vurmaması, onun bir sözüne həmişə beş cavab qaytarması, hər səfərdən gələndə də üzünə soyuq baxması Məhəmmədi lap haldan çıxardı, onu qəm dəryasına qərq elədi.

Bahar gördü ki, Məhəmməd fikirdən ayrılırmır, əhvalı çox pərişandı, dedi:

- A kişi, yoxsa elə dediyim xətrinə deydi? Bilsəydin ki, inciyəcəksən, deməzdin. Düzünü de görüm, halın niyə qarışdı?

Məhəmməd gördü ki, arvadı əl çəkməyəcək, belə çənəbazarı onu tənəgə gətirəcək. Odur ki, çə-

liyi sinəsinə saz kimi sıxdı, dərđini sözlə deməyə başladı. Görək nə dedi, biz sazla deyək, şad olun:

Biləsən gönlümün nədir davası,

Neçə yaraların, yar, sinəmdə var.

Yandırır cismimi eşqin havası,

Bimürvət, demirsən: qar sinəmdə var.

Gəlirəm, altım palaz atmırsan,

Səbəb nədi, mənə alıb-satmırsan,

Axşam olur, gəlib yerdə yatmırsan,

Məlum, qocalıqdan kar sinəmdə var.

Yazıq Məhəmmədəm, yorğun, naçağam,

Belə işlərindən evdən qaçağam.

Çox qocalmamışam, hələ qoçağam,

Köhnə namus, qeyrət, ar sinəmdə var.

Söz tamam olan kimi, arvad yağlı dilini işə saldı

- A kişi, sənə qadan-balan bu ürəyimə tökülsün! Deyəsən, məndən inciyibsən. İndi kasıbiq. Allah qoysa, varlanarıq da. Ürəyini heç sıxma. İndən belə başına pərvana kimi dolanaram.

- Arvad, sənə, - qadam-balam.-ürəyinə tökülsün! Mən də elə onu istəmirəmmi?!

Arvad Məhəmmədin nə dediyinin fərqi nə varmadı:

- A kişi, sən Allah, elə demə. Sənsiz Allah mənə bir gün də ömür verməsin!

Məhəmməd güldü. Arvad elə bildi ki, onun sözü Məhəmmədə xoş gəldiyinə görə güldü.

Arvadın könüü açılmışdı. Evdə olandan çörək-xörək hazırladı. Uşaqları da süfrə qırağında əyləşdirdilər. Yaxşı yedilər, evlərinin on addımlığında olan bulağın buz kimi sərin suyundan içdilər. Əhvalları bir qədər yaxşılaşdı. Arvad Məhəmməd təzə gətirdiyi saqqızdan bir parça qırıb ağzına saldı, şirin-şirin çeynəməyə başladı. O gün beləcə keçdi.

Məhəmməd heç fikirdən ayrıla bilmirdi. Əgər bir qədər də belə getsə, dərd-qəm onu üzüb, əldən salacaqdı. O, belə güman eləyirdi ki, bu işlərin hamısını eləyən Fələkdir. "Fələyin o qədər at işləməz yolları var" ki, səni də salıb onun birinə, bir yana çıxma bilmirsən. Məhəmməd durub, fikirli-fikirli tövləyə getdi ki, eşşəyi aparıb hörükləsin. Tövlədə beş-altı toyuq cücədən başqa, bir şey yox idi. Qızıl inəyin axurunda pişik balalamışdı... Məhəmmədi od tutdu. Əlindəki əsanı sinəsinə saz kimi sıxdı, onu bu günə salan Fələyə görə nə dedi. Biz sazla deyək:

*Əymə qamətimi, bükmə qəddimi,
Eyləməynən qoca, Allahı seversən!
Bol elə ruzumu, ver qismətimi,
Qoymagınan ac, Allahı seversən!*

Məhəmməd sözün o biri bəndini demək istəyirdi ki, gördü, tövlənin o biri başından səs gəlir. Bir az irəli getdi, bir şey görə bilmədi. Səs atın taxçasından gəlirdi. Məhəmmədə qeybdən cavab verirdilər. Bildi ki, cavab verən Fələkdir. Görək Fələk Məhəmmədə necə cavab verirdi:

*Aparma zəhləmi, tökmə beynimi,
Eləməynən gic, Allahı seversən!
Əlin ağrımayıb, zəhmət çəkməyib,
Görməyib iş-güc, Allahı seversən!*

Məhəmməd gördü ki, Fələk onu haqsız günahlandırır. Fələyin öz günahı isə yerə, göyə sığışası deyil. Aldı, görək bu dəfə nə dedi:

*Çoxların özünə sən dost əylədin,
İçirtdin şərbəti, sərməst əylədin,
Axırda, ömrünə çox qəsd əylədin,
Olma belə bic, Allahı seversən!*

Məhəmmədin bu sözündən Fələk bərk qəzəbləndi. Aldı, görək bu dəfə nə dedi:

*Yəqin bil ki, zəhləm gedibdi səndən,
Gəlmə yaxınım, gəz, dolan gəndən.
Necə pəhləvanlar gəlibdi, məndən
Almayıbdı bac, Allahı seversən!*

Arvadı eşitdi ki, Məhəmməd tövlədə öz-özünə oxuyur. Elə bildi ki, başına hava gəlib. Yerindən durdu, yavaş-yavaş tövlənin qapısına

yaxınlaşdı, dayandı. Fikir verəndə gördü ki, qeybdən Məhəmmədə səs verirlər. İçəri girmədi, qulaq asmağa başladı.

Məhəmməd fikirləşdi ki, Fələyin onu belə çətinliklərə salması insafsızlıqdır. Çünki Allahın yanında onun heç bir günahı yoxdur. Aldı, görək bu dəfə nə dedi:

Məhəmmədəm, doğru sözü mən deyəm,

Yoxsulluq əlindən çox şərməndəyəm.

Haqqın irahında dürrüst bəndəyəm,

Baxma mana kəc, Allahı seversən!

Deyəsən, Məhəmmədin bu sözündən sonra Fələk də bir qədər yumşaldı, ona məsləhət verdi, görək nə dedi:

Dilin öyrənibdi həcv-hədyana,

Deyib-danışığın bütün fəsana.

Bəsdir sana iki, ya üçcə dana,

Olmayacan hacı, Allahı seversən!

Fələk sözünü tamam eləyən kimi, arvad qapıdan girdi, üzünü Məhəmmədə tutdu:

- A kişi, çəpinə çəkmə. Görürsən ki, Fələk yaxşı məsləhət verir. Gəl, iki-üç dana ala; iki ildən sonra hərəsi bir inək olacaq. Sən çılpalığın dərini çəkmə. Yun alsan, şal toxuyaram, sənə ürəyin istədiyi paltar tikərəm. Başdan-ayağa bəy kimi bəzəyəyəm.

- Arvad, düz deyirsən, yoxsa zarafat eləyirsən?

- A kişi, zarafat nədi. Başqa arvadlar bir ildə gördüyü işi mən bir ayada görərəm. Sən yun al!

Arvadın bu sözünə Məhəmməd inandı da, inanmadı da. Amma indiyə qədər yun almamışdı ki, görsün arvadı dediyinə əməl edə biləcəkmi? Dedi:

- Arvad, şalvar-serovum nimsdaş olsa da, bir təhər yola gedirəm. Mana bir çuxa çox fərzdır. Geyinəndə, o biri paltarların da üstünü örtər.

- A kişi, sənə dedim, yun al!

- Arvad, bilirsən ki, pulumuz azdır. Nə qədər yun alsam, görər?

- Put yarım bəs eləyər.

Məhəmməd elə başa düşdü ki, arvadı bu qədər çox yun aldırmaqda, çox iş görmək fikrindədir. Dedi:

- Günü sabah, gedib alacağam.

Məhəmməd Gəncədən gətirdiyi xırda-xuruşu satmışdı. Bir az da ondan-bundan boc götürdü, özünü verdi bazara. Bir put yarım yun aldı, iki kisəyə basdı, aşırı eşşəyin belinə, üz qoydu kəndə. Elə bil ki, işlərinin hamısı düzəlib. Şad-xürrəm gəlib evə çatdı. Arvadı onu yaxşı qarşıladı. Yuna baxanda ağzını büzdü:

- Yox, yaxşı yun deyil.

- Şal toxumaq olmaz?

- Niyə olmur. Mənim əlimdə çox asan işdir.

- Arvad, Allah səndən razı olsun. Bəs, danaları almağa pulumuz yoxdur, neyləyək?

- Üzün tutan adamlardan borc götür. Yavaş-yavaş qazanıb verərsən.

Məhəmməd dost-tanışdan, qonu-qonşudan borc pul götürdü, o biri bazar gedib, iki diş dana aldı.

Kənddə naxırçı yox idi. Hardan da olaydı?! Beş evdən birinin ya bir inəyi, ya da bir danası varıydı. Naxırçı on-on beş maldan ötrü papağını günə yadırmayacaqdı ki! Malı olanlar növbə ilə otarırdılar.

Məhəmməd gördü ki, səkkiz-on gündə bir ona da mal otarmaq növbəsi çatır. Özünün də al-verdən macalı yoxdur. Əgər alveri tərgitsə, borcu da qaytara bilməz, özləri də çətin dolanarlar. Odur ki, danaların hərəsinə də bir hörük düzəltdi. Səhər tezdən danaları hörükləyir, tez-tez hörüyünü dəyişir, günorta olanda da sulayırdı. Bu münvalla bir neçə gün keçdi.

Bir gün Məhəmməd səfərə hazırlaşanda arvadına dedi:

- Arvad, bilirəm, yun başını çox qatacaq. Amma danaların hörüyünü tez-tez dəyişməyi

yaddan çıxartma ki, əməlləşsindər. Əgər borclu olduğumuz adamların pulunu düzəldə bilməsək, birini satıb, borcumuzu kəsərik, birini də saxlayırıq, inək olar.

- A kişi, arxayın ol!

Məhəmməd olan qəpik-quruşunu götürdü, eşşəyi qabağına qatdı, üç-dörd adamla birlikdə üz tutdu Gəncə tərəfə. Onun Gəncəyə gedib-gəlməsi bir həftə, ya da on gün çəkirdi.

Məhəmməd gedəndən sonra arvadı yunu yumaq istədi. Bir az o tərəf-bu tərəfə çevirdi, sonra islağa qoydu ki, yuyanda kiri yaxşı təmizlənsin. Bir həftə keçdi, canı tutmadı ki, yunu islaqdan çıxarıb yusun. Səkkiz ötüb, doqquz deyən günü Məhəmməd səfərdən qayıtdı. Gördü ki, danalar kökəlmək əvəzinə, arıqlayıblar. Niyə də arıqlamasınlar?! Çox zaman axşama qədər bir hörükdə qalırdılar. Bahar qonşuda olan arvadlarla söhbət eləməkdən doymurdu. Sakkızı da çörək yeyəndən-yeyənə ağzından çıxardırdı.

Məhəmməd evə göz gəzdirdi, daraqdan, cəhrədən bir əsər-ələmət görmədi. Soruşdu:

- Arvad, yunun başına nə iş gətirdin?

- A kişi, yunu islağa qoymuşam. Yuyub qurudandan sonra, darayıb əyirəcəyəm.

Məhəmməd gətirdiyi xırdavatı satdı, yenə

Gəncəyə qayıtdı.

Məhəmməd gedəndən sonra arvadı yunu sudan çıxardı, daşın divarın, çəpərin üstünə sərdi ki, qurusun. Yun bir həftə də çöldə qaldı, yarısını yellər apardı. Məhəmməd qayıdanda yunu sərili gördü, daha bu barədə bir söz soruşmadı. Çay-çörəəkdən sonra arvadına kömək elədi, yunu daşdan, divardan, kol-kosadan yığdılar. Məhəmməd gördü ki, yun lap azalıb, soruşdu:

- Arvad, yunun qalanı hanı? Burda bir pud da yoxdur.

- A kişi, yun çox kirli idi. Onu təmiz, çırpacı yudum, bu qədər qaldı.

Yunun azalmağından daha çox arvadının yubanmağı Məhəmmədi narahat eləməyə başladı. Gördü ki, bu hesabla arvadı ona bir ildə də bir çuxalıq şal toxuya bilməyəcəkdir. Hövsələsi daraldı, dedi:

- Arvad, darağı gətir, yunu dara!

- A kişi, darıxma, darayacağam.

- Yox, gözümün qabağında işə başla!

Arvad gördü ki, Məhəmməd əl çəkməyəcək, yerindən durdu, darağı tapıb gətirdi. Daraqda daraqlıqımı varıydı? Nəmli yerə atıblar, dişləri elə pas bağlayıb ki, bir-birinə söykənib. Arvad dedi:

- A kişi, bunnan yun daranmaz.

Məhəmməd darağı götürdü, baxdı. Gördü ki, doğrudan da, yun daranası deyil. Bir gün axşama qədər darağın dişlərini pasdan təmizlədi. Sonra şal çırığı ilə sürtüb, par-par parıldatdı. Darağın dili olsaydı, yuna deyərdi ki, gəl, səni darayım.

Məhəmməd arvadının bəhanəsini kəsmək üçün dedi:

- Gətir, cəhrəyə də baxım!

Arvad durub, cəhrəni gətirdi. Cəhrədə cəhrəlik qalmamışdı; çitəyin ipləri çürümüşdü, kirişi də üstündə yox idi.

Məhəmməd çitəyin iplərini təzələdi, yaxşı bir kiriş də düzəltdi, dedi:

- İyi gətir görüm!

Arvad nə qədər axtardı, iy tapılmadı ki tapılmadı. Axırda Məhəmmədin əlacı kəsildi, polad məftildən bir iy düzəltdi, cəhrəyə saldı, cəhrə də hazır oldu. Elə bil ki, cəhrə yunu çağırır deyirdi: "Gəl, səni əyirim". Məhəmməd arvadına dedi:

- A Qara qız, gör necədir?

- A kişi, əlin-qolun ağrımazın! Lap yaxşıdır.

- A Qara qız, yun da var, daraq da, cəhrə də. Daha əysik elə bir şey qalmadı ki?

- A Məhəmməd, mən darağın, cəhrənin fikrini çəkirdim. Arxayın ol. Gecəni gündüzə qatıb, şalı hazır eləyəcəyəm.

- Arvad, Allah özü sana kömək olsun!

Məhəmməd yenə səfərə çıxdı. Bahar gördü ki, bəhanəsi kəsilib, gətirib yunu daramğa başladı. Hər gün bir az darayandan sonra onu yuxu tuturdu. Doyunca yatdıqdan sonra gedib danaların hörüyünü dəyişdirdi, yemək hazır edib, uşaqlara yedirdirdi. Yeməkdən sonra yenə bir az yatırdı. Hər gün qonşu arvadları ilə doyunca söhbət eləməyini də yaddan çıxartmırdı. Bir də görürdü ki, axşam olub. Gedib danaları gətirib tövləyə salırdı. Gecə qara çıraq işığında yun daramaqdan qorxurdu ki, əli darağa düşər.

Məhəmməd səfərdən qayıdanda gördü ki, arvadı yundan bir az darayıb, evin küncünə yığıb. Dedi:

- A Qara qız, deyəsən tilsimi sındırıbsan. Amma yaman yubanırsan ha!

- A kişi, vallah, heç macalım olmur. Gündə neçə dəfə danaların hörüyünü dəyişirəm, sula-yıram. Pencər yığıram. Uşaqlara yemək hazırlayıram, toyuq-cücəyə qulluq eləyirəm... Evin işini özün bilmirsənmi?

- Arvad, sən şal toxumağın bu hesabla bir ilə başa gəlməz.

- Məhəmməd, razı olsan, şal toxumaq işini hələ dayandırırıq. Görürsən ki, mənim nə qədər

işim var. Gündə nə qədər pencər yığıb xörək hazırlayıram. Çuxasız yola getmək olar, pencərsiz yox. Bir azdan da ot biçini başlayacaq, başımız ona qarışacaq. İstəyirəm, şal toxumağı payız saxlayım.

Məhəmməd gördü ki, arvadı ilə söz güləşdirməkdən fayda yoxdur, dedi:

- Nə deyirəm, payız başla.

- Bahar Məhəmmədin bu sözündən çox xoşhal oldu.

Aradan bir müddət keçdi. Ot biçininin vaxtı gəlib çatdı. Məhəmməd qışda danaları, keçiləri, uzunqulağı saxlamaq üçün üç araba ot yığdı, arxayın oldu. Sonra Bahara dedi:

- A Qara qız, mal-heyvanın ələfini düzəltдик, qaldı öz yeməyimiz. İndidən taxıl alıb üyütməsək, sonra işimiz çətinə düşəcək.

- Nə etmək istəyirsən?

- Deyirəm, danaları sataq. Həm taxıl alağ, həm də borcluların borclarını qaytaracağ. Onları görəndə utanıram. Yazda yenə dana alarıq.

Bahar Məhəmmədin bu fikri ilə razılaşdı.

Danalar arıq idi. Məhəmməd özü danalara qulaq asmağa başladı. Gündüzlər otarırdı, gecələr isə yığdığı otdan qabaqlarını doldururdu., danalar səhərə qədər yeyirdi. Bir ayın içində danalar

yaxşıca kökəldi. Məhəmməd qonu-qonşuya bildirdi ki, danaları satır. Heç kəs "alıram" demədi. O, bir səhər tezdən danaları bazara apardı. Yaxşı qiymət verən olmadı. Fikirləşdi ki, gələn bazar yenə gətirsin. Danaları kəndə qaytardı.

Kənddə mala azar düşmüşdü. İki gün keçəndən sonra Məhəmməd gördü ki, dananın biri ələf yemir. Ağına gəlmədi ki, xəstəlik tutub. Üçüncü gün nə elədi, dana yerindən qalxmadı. İndi başa düşdü ki, "yanıqara" xəstəliyi onu tutub. Qonşulardan gəlib baxanlar da dedilər ki, dirilməz. Dananı kəsdilər. Gördülər ki, bir tərəfi qap-qara yanıb. Bu xəstəlikdən ölən malların ətinə yeməyə həkim icazə vermirdi. Odur ki, əti bir köhnə quyuya salıb basdırdılar.

Bəli, Məhəmmədin danasının biri belə getdi.

Bahar dananın o birini satılmağa qoymadı. Dedi ki, özüm saxlayıb, onu inək eləyəcəym. Məhəmməd razılaşıdı. O yenə alverin dalınca getdi ki, pul düzəldib, həm taxıl alsın, həm də borcu kəssin.

Qış gəlib yetişdi. Məhəmməd Bahara dedi:

- Arvad, əynimdə olan paltar da töküldü. Camaat üçün çıxası deyiləm. Bəs, nə fikirləşirsən?!

- A kişi, indi bu qarda, soyuqda eşikdə iş görmək olmaz. İçəridə yun darayanda, əyirəndə,

tozu adamın nəfəsini kəsir. Qoy, yaz açılsın, havalar isinsin, evin kölgəsində yunu bir həftəyə darayıb əyirərəm, sonra şalı toxuyaram. Bir ayın müddətində şal hazır olar. Darıxma!

Məhəmməd gördü ki, arvadla söz güləşdirmək faydasızdır, dedi:

- Nə deyirəm, sən deyən olsun.

Məhəmməd yenə alverin dalınca getdi. Bahar danaya qulluq eləməyə başladı, görək necə başladı. Çox zaman gün çeşmə qalxana qədər yatırdı. Duranda çörək-xörək qayıyırıb yeyəndən sonra dana yadına düşürdü. Gedib qabağına bir az ələf atırdı. Elə gün olurdu ki, danaya tezdən ələf vermək yadından çıxırdı. Dana mələyəndə, yadına düşürdü ki, danaya ələf verməyib. Yazıq dana çox zaman suyu da mələyib alırdı.

Məhəmməd səfərdən gələndə gördü ki, dana yaman gündədi. Bir həftə, on gün, on beş gün özü yaxşı baxırdı, dana bir az əməlləşirdi. Məhəmməd gedəndən sonra dana yenə öz dili ilə ələf-su istəyirdi.

Bu minvalla, dananı bir təhər yaza salamat çıxartdılar. Yenə hörükləməyə başladılar. Bir gün belə, beş gün belə. Bahar fikirləşdi ki, dananın hörüyünü gündə üç-dörd dəfə dəyişməkdənsə, onun hörüyünü uzadıb, ikicə dəfə dəyiş-

mək yaxşıdır. Hörük çox uzun olsa, axşama qədər bir hörükdə də qala bilər. Bəs, uzun hörüyü nədən düzəltsin? Gətirdi, keçən il daradığı yunu ortaya tökdü, kemeşən cırcırı götürdü, iyirmi arşın uzunluğunda bir yoğun ip eşdi. Bundan sonra dananı bu iplə hörükləməyə başladı, onun hörüyünü dəyişmək qayğısından qurtardı. Bundan sonra dana axşama qədər bir hörükdə qaldı. Baharın yadına düşəndə, ərinməyəndə günortalar ona su verirdi.

Məhəmməd səfərdən qayıdanda gördü ki, dananın vəziyyəti yenə yaxşı deyil. Arvadından soruşdu:

- Bahar, dana niyə bu gündədi?

- Nə bilim, a kişi! Yeməkdən korluq ha çəkmir. Bir gör, nə uzunluqda hörük güzəltmişəm. Ağı var, otlasın, kökəlsin.

- Arvad, səhər yerindən gec durursan. Gün qızandan sonra dananı hörükləyirsən. Mal-heyvan sabahın, axşamın sərinində yaxşı otlayır.

Məhəmmədin belə deməsi arvadına gülle kimi dəydi. Acıqlı-acıqlı dedi:

- Məhəmməd, indən belə gözümə yuxu getməz. Gecənin yarısından durub, dananı hörükləmə. Sən yerindən duranda, dananı hörükdə görərsən.

- Arvad, gecənin yarısı lazım deyil; səhər açılarda hörükləsən, qoçaqsan.

Məhəmmədin "qoçaqsan" deməsi də Baharı yandırdı. O gecə ilan vuran yatdı, Bahar yatmadı. Səhər açılan kimi dananı aparıb hörüklədi. Məhəmməd yerindən durdu, uzunqulağı aparıb hörüklədi, evə qayıtdı.

Aradan bir qədər keçdi. Bahar çörək-xörək hazır elədi. Yedilər-içdilər, gün çeştə qalxdı. Məhəmməd heyvanların hörüklərini dəyişməyə getdi. Gəlib nə görsə, yaxşıdır?! Gördü ki, dana arxasını yerə verib, ayaqlarının dördünü də göyə qaldırıb. Qarnı da o qədər şişib ki, az qalır partlasın. Məhəmməd başalovlu evə qayıtdı. Bahara dedi:

- Dana gəbərib.

- Əşi, elə şey olmaz.

- Vallah, gəbərib.

Bu dəfə ikisi də dananın yanına qayıtdı. Bahar dananın leşinə bir qədər baxandan sonra, kinayə ilə dedi:

- A kişi, maşallah, gör dana nə qədər kökəlib; dərisinə sığmır.

Məhəmmədin dili gödəlmişdi. Dillənib arvadına cavab vermədi. Buraya gələn qonu-qonşular dedilər ki, buralarda ağılı ot var; dana şəhli-

şehli otlayıb, zəhərlənib.

Məhəmməd bikeflədi. Arvadı isə müharibədə qalib gəlmiş bir qəhrəman kimi şax dayanmışdı. Məhəmməd dananın gönünü soymadı da. İpi açdı, dəstələdi. Bahara verdi, evə gəldilər. Bahar dilləndi:

- Dananı şəh götürüləndən sonra hörükləşəydik, başımıza bu iş gəlməzdi.

- Camaat gecenin yarısından durub mal-heyvanını otarır; bəs, niyə onlarınına bir şey olmur?!

- Baş açıq heyvanla hörükdəki bir deyil. Səni sağ olasan, qoymadın ki, həmişəki vədə hörükləyəm.

Məhəmməd gördü ki, arvadının dili çox uzanıb; bir dediyinə beş deyəcək. Daha dinmədi. Onu fikir götürmüşdü. Taleyinin əvvəldən kəc gəlməsi yadına düşürdü. İndi işinin belə olmasında da Fələyi günahkar bilirdi. Axı, Fələyin özü Məhəmmədə dana alıb saxlamağı məsləhət bilmişdi. Bəs, danalardan niyə xeyir görmədi? Danaya bilmədi. Durub tövləyə getdi. Çəliyi sinəsinə saz kimi sıxdı. Üzünü o dəfə Fələyin səsi gələn taxça tərəfə tutdu, görək nə dedi. Biz sazla deyək, eşidin:

Mən sana neyləmişdim,

Qurdun mana al, a Fələk!?

Ağlımı aldın başımdan,

Möhtacam kamala, Fələk!

Dərd-qəm ilə ətrafıma

Qurdun hasar-qala, Fələk!

Sübhü şəm sızıldaram,

Çəkərəm çox nala, Fələk!

Məhəmməd bir qədər sakit dayandı ki, görsün Fələk ona nə cavab verir. Nə qədər gözlədi, Fələkdən bir cavab eşitmədi. Aldı sözün o biri bəndini:

Dost dedin, inandırdın,

Mənim kimi ağlıkəmə;

Qoltuğuma qarpız verdin,

Axırında, gətdin dəmə.

Cəmi dərdlərdən ziyada,

Bir dağ çəkibsən sinəmə;

Sənin qəhrindən ağarıb,

Xəddim olub çal, a Fələk!

Fələkdən yenə bir cavab gəlmədi. Məhəmməd aldı sözün o biri xanəsinə:

Nə qədər dostluq elədim,

A bivəfa, inanmadın;

Zülüm, sitəm işlərindən

Əl götürüb usanmadın;

Aldın dövləti, külfəti,

Ondansa da utanmadın;
Özümlü düşgün eylədin,
Qoydun daldan- dala, Fələk!

Dostluğun heç başa varmır,
Sən necə yaman balasan;
Hər kəsə qəzəbləndin,
Az qaldı oda salasan;
Tökülsün şalvar- sertoyun,
Mənim tək uryan qalasan;
Sözlərim xətrinə dəysə,
Qapından qovala, Fələk!

Bu işlərindən ülmüşəm,
Onçu səndən yan çəkirəm;
Ölmürəm, dirilmirəm,
Zülüm ilə can çəkirəm,
Qoymuşuq pəncə- pəncəyə,
Sən çəkirsən, mən çəkirəm;
Bir gün camaat yığılar
Bizim qalmağala, Fələk!

Biçərə Məhəmmədin
Başına gətdin nə xata;
İki danası var idi,
Müştəri olmadı, sata;
Birini payız öldürdün,

Birin yazda saldın ota;
Xain qarnın heç doymasın,
Ha çalış, çavala, Fələk!

Mənim əzizlərim, Məhəmməd sözünü tamam
elədi. Bir qədər də gözəldi, Fələkdən bir cavab
ala bilmədi, fikirli- fikirli evə qayıtdı. Bahar
bunu pərişan görəndə, dilləndi:

- A kişi, darıxma. Qəpik- quruş topla, yenə iki
dana al, saxlayaq.

- Arvad, daha dana almaqdan keçdi. Fələk də
bizlə düz demir. Onun sözünə baxdım, axırı da
belə.

- Bəs, nə eləmək istəyirsən?

- Əlac ancaq alverə qalıb. Borçluların
borcunu kəsə bilsək, böyük işdir. Sən əl tərpet,
mənim çuxamı hazır elə. Görürsən ki, camaat
içinə çıxası abırım qalmayıb.

- A kişi, istəyirəm, yunun qalanından eşşəyə
bir yaxşı çulluq toxuyum.

- Arvad, qoy, çul hələ dursun, çuxanı qurtar.

- A kişi, səninlə alverə gedən yoldaşlarının
eşşəklərinin çulu təzədi, həm də yaraşıqlıdı.
Vallah, onların eşşəklərinin belindəki çula bax-
xıb, bizim eşşəyin belindəki çula baxanda, xə-
calətlənirəm. Bu yun yaxşı yun deyil. Allah qoy-
sa, ağ yun alarsan, sən çuxalıgımı ağ yundan

toxuyaram.

Məhəmməd dedi, Bahar dedi; Məhəmməd dedi, Bahar dedi...

Məhəmməd gördü ki, cəhl çəkmək fayda verməyəcək, axırda ələcsiz qalıb dedi:

- Yaxşı, sən deyən olsun.

Məhəmməd hazırlaşdı, yenə səfərə çıxdı. Onun bu dəfə səfərdən qayıtmağı düz on yeddi gün çəkdi. O belə hesab edirdi ki, bu qədər vaxtda arvadı eşşəyin çulluğunu toxumuş olar. Amma bu xam xəyal idi. Məhəmməd səfərə çıxandan sonra arvadı yenə əlini ağdan qaraya vurmadı, İş- peşəsi qonşu arvadları ilə söhbət etmək və saqqız çeynəmək oldu.

Məhəmməd gördü ki, arvadı yunu heç əyirməyib də. Qəmli- qəmli soruşdu:

- Bahar, çulluğu niyə toxumayıbsan?

- A kişi, üstünə sağlıq, sən gedəndən sonra yaman xəstələnmişdim. İki gündür, ayağa durmuşam. Darıxma, on günə çulu hazır eləyəcəm.

Məhəmməd gördü ki, arvad xəstələnmiş adama oxşamır. Onun azarı tənbellik azarındır. Yəqin elədi ki, arvadı nə çulluq toxuyacaq, nə də çuxalıq. Yaxşısı budur ki, ucuz-bahalığına baxmasın, özünə paltarı bazardan alsın.

Məhəmməd gətirdiyi xırdavatı bir həftənin

icində dəyər- dəyməzinə verdi, qəpik- quruşunu cəmlədi, bir dəst paltarın pulunu düzəltdi.

Məhəmməd bazar günü tezdən yerindən durdu, Bahara dedi:

- A Qara qız, mənim çay- çörəyimi hazır elə, bazara gedəcəyəm.

- Məhəmməd, bazara nəyə gedirsən!? Satılası nə var ki?!

- Satmağa getmirəm, almağa gedirəm.

- Nə alacaqsan?

- Özümə paltar alacağam.

- Sənə paltarlıq şal toxuyacağam, darıxma!

- Arvad, iki ildir toxuyursan, heç bir şey ortaya çıxmır. Görürsən ki, lüt qalmışam. İndi paltar alım, sən şalı arxayın toxu. Bir dəst paltar da sən hazır eləyirsən.

Məhəmməd dedi, Bahar dedi, Məhəmməd dedi, Bahar dedi..., bu dəfə Məhəmməd Baharı bozartdı:

- Sənə deyirəm ki, paltar almasam olmaz.

Bahar gördü ki, Məhəmməd dediyindən dönəsi deyil, dedi:

- Onda mənə də al!

- Arvad, pulum azdır; bu dəfə özümə alım, sonra sənə alaram.

Bahar iki ayağını bir başmağa dirədi ki, əgər

özünə paltar alsan, gerek mənə də alasan. Əgər mənə paltar almasan, daha bu evdə durmayacağam!

Məhəmməd hirslandı, özünü saxlaya bilmədi. Əlindəki çəliyi iki dəfə arvadının kürəyinə çırpdı. Arvadı qəddini düzəldən kimi evin küncünə tərəf yüyürdü. Məhəmməd bərk qorxdı. Elə hesab elədi ki, Bahar baltadan, dəhrədən birini götürüb, onun üstünə qayıdacaq. İstədi qaça, kişilik qeyrəti qoymadı. Çəliyi şəkəyib, hazır dayandı. Bir də nə görsə, yaxşıdır; gördü ki, Bahar çömçə əlində qayıtdı. Məhəmmədin qarşısında dayandı, çömçəni sinəsinə saz kimi sıxdı, aldı görək, nə dedi, biz də sazla deyək, şad olun:

*A kişi, get, mana paltar al gətir,
Boşanaram, günü qara düşərsən.*

Bahar sözün bu iki yarpağını deyən kimi, Məhəmməd onun sözünü kəsib dedi:

-Arvad, qadan alım, qoy bu iki yarpağın cavabını verim, sonra qalanını deyərsən.

- De görüm!

Aldı Məhəmməd:

*Arvad, məndən qeyri, səni kim saxlar,
Burdan özgə, gedib hara düşərsən!?*

Məhəmmədin belə deməyi onu yandırır yaxdı.

Aldı Bahar:

*Məndən gözəl kimdi qızda, gəlində,
Ağkilsə kəndində, Göyçə elində!?*
*Yaxanı qoyaram yetim əlində,
Ah- vay çəkib, ahu zara düşərsən.*

Aldı Məhəmməd:

*Səndən gözəl birisini alaram,
Qul olaram, qulluğunda qalaram.
Yəqin bil ki, səni gözədən salaram,
Filan kimi qapılara düşərsən.*

Aldı Bahar:

*İşin, gücün söhbət olub, dəm olub,
Qocalıbsan, ağlın başdan kəm olub,
Qamətin əyilib, qəddin xəmə olub,
Püşk atarlar, kora, kara düşərsən.*

Aldı Məhəmməd:

*Dedim, mana yaman qulluq eyləmə,
Arvad, çuxalığı çulluq eyləmə,
Özünü bir qara pulluq eyləmə,
Qiyməti bir quruş para düşərsən.*

- Məhəmməd, quruş para nə deməkdir?

- Quruş qəpiyin dördə biridir, paranı da özün hesabla.

- Bununla nə demək istəyirsən?

- Harda danışsalar ki, bu qədər yundan iki ildə

bircə arşın da şal toxuya bilməyibsən, sənə quruş para qiymət verərlər.

Arvadı yenə od götürdü, dedi:

- Mən quruş-muruş bilmirəm. İndi ki, bazara paltar almağa gedirsən, gerek mana da alasan!

Məhəmməd arvadı sakitləşdirmək üçün dedi:

- Arvad, hansı parça xoşuna gəlir, nədən alım?

Bahar Məhəmmədin sözüne inandı, aldı görək nə dedi:

*Get mana paltar al yaşıldan, aldan,
Əbrüdən, ətlazdan, tirmədən, şaldan,
Hamısı pürqiymət, bahalı maldan,
Neyləyim ki, qərzidara düşərsən!*

Məhəmməd gördü ki, arvadının aqlını kəsdirir, özü bir az da yuxarıdan getdi. Aldı, görək nə dedi:

*Çəpgən alalım, qızıl düymə taxılı,
Onu gören hamı yanar, yaxılı.
Ocağım qaralı, evim yıxılı,
Qorxuram ki, baxtavara düşərsən.*

Bahar bu sözdən lap yumşaldı. Elə bildi ki, Məhəmməd ona qızıl düyməli paltar alar, amma baxtavara düşməkdən qorxur. Çox mehribanlıla dedi:

- A kişi, elə bilirdim ki, mənə çox istəmirsən. Sağ ol! Allah səndən razı olsun! Mən də baxtavara düşməkdən qorxuram.

- Arvad, baxtavara düşməmək üçün sənə nə cür paltar alım?

Arvad fikirləşdi ki, ucuz qiymətli paltar istəsin, bəlkə söz Məhəmmədin xoşuna gələ, bir az bahalı paltar ala. Aldı görək nə dedi:

*Get mana paltarı tezdən al gətir,
Nə bacarsan, çoxdan, azdan al gətir,
Ucuz yollu ağdan, bezdən al gətir,
Qəfil gedib bahalara düşərsən!*

Arvad Məhəmmədin ona da paltar alacağına tamamilə inanmışdı. Paltar barədə olan bu söhbət çox uzun çəkdi, gün günorta oldu. Basar keçərə bir şey almağa piyada gedənlər gerek tezdən yola düşə idilər ki, işlərini görüb, axşam olmuş evə qayıda bilsinlər. Odur ki, Məhəmməd aldı, görək nə dedi:

*Məhəmməd söyləsin müxtəsər, gödək,
İndi günortadı, səhərdən gedək.
Yaraşır boyuna bez ilə qədək,
Qane ol ki, qeyri kara düşərsən.*

Mənim əzizlərim, o gün keçdi. Sabah hamınızın üzünə xeyirliklə açılsın! Sabahısı gün Məhəmməd yerindən tez durdu, çay- çörəkdən sonra xurcununu da götürdü, bazara yola düşdü.

Məhəmməd gedəndən bir qədər sonra arvadı onun yolunu gözləməyə başladı. Gözlə ki, gözlə-

yəsən. Gün günortadan xeyli keçdi, gözləməkdən arvadın gözünün kökü saraldı. Axşam tərəfi gördü ki, çiyi xurcunlu bir kişi gəlir. Yolun ayırıcına çatanda Məhəmmədgil tərəfə döndü. Bahar diqqətlə baxanda gördü ki, bu kişi Məhəmmədə oxşayır da, oxşamır da. Gəlhagəl, gəlhagəl, gəlib qapıya çatanda gördü ki, Məhəmməddi. Əynindəki mahud çuxa onu tanınmaz eləmişdi. Bahar dedi:

- Kişi, çuxan mübarək olsun!

- Arvad, sağ ol!

Məhəmməd ağzıbağlı xurcunu bir tərəfə qoydu, mütəkkənin üstündə əyləşdi. Arvad tez qayğanaq bişirdi, yedilər, içdilər.

Arvadın fikri xurcunun yanında idi. Tez- tez ona baxırdı. Dayana bilmədi, gətirib ağzını aç-aça dedi:

- Görüm, daha nə alıbsan.

- Nə almışam ordadı.

Arvad xurcunu boşaltdı. Gördü ki, bir sertov, bir şalvar, bir çüt də məstdən başqa bir şey yoxdur. Əhvalı dəyişdi, bu paltarlara görə Məhəmmədə "mübarək olsun!" deməyə dili tutmadı. Boş xurcunu qapının ağzına tulladı, dedi:

- Bəs, mənim paltarım hanı?!

- Arvad, pul ancaq bu paltarlara çatdı.

- Çuxa almışdın, qoyaydın şalvar, sertov hələ duraydı.

- Camaat içinə çıxıram, xeyir- şərdə oluram. Onda gerek çuxa həmişə əynimdə ola.

- Bəs, mən camaat içinə çıxmıram!? Toya, yasa getmirəm!?

- Arvad, qoy bir az əlim qalınlasın, sana da yaxşı paltar alacağam.

- Yox, sabah get al!

- Bəs, cibimdə bir qəpik də yoxdur, nə ilə alım?

- Apar, eşşəyi sat!

- Arvad, bilirsən ki, eşşək olmasa, biz dolana bilmərik. Onu necə satım!

- Bilmirəm, yerdən çıxart, göydən endir, pul tap, mana da paltar al!

Məhəmməd dedi, arvad dedi, Məhəmməd dedi arvad dedi... Məhəmməd gördü ki, bu səsini alçaltdıqca, arvadı səsini ucaldır. Hirs vurdu başına, əlindəki çəliklə arvadın kürəyinə bir- iki sıyırtırdı. Bahar yıxıldı, haray- həşir qopartdı, Məhəmmədə qarğamağa başladı: ay sənin qolun qurusun! Bazardan salamat gəlməyəydin!... Sonra yerindən durdu, ufuldana- ufuldana, qarğaya- qarğaya bayıra çıxdı. Məhəmmədin açığı bərk tutmuşdu. Tənbəki qutusunu çıxartdı, bir papiros

bükdü, yandırır çəkməyə başladı. Xeyli gözlədi, Bahar içəri gəlmədi. Haradan da gələydi? O, evdən çıxan kimi dedəsi evinə yollanmışdı. Məhəmməd bir qədər də gözlədi, sonra durub bayıra çıxdı, evin həndəvərini axtardı. Bahar qeybə çəkilmişdi. Bildi ki, kəsib, dedəsi evinə gedib.

Axşam oldu. Uşaqlar analarından ötrü ağlamağa başladılar. Məhəmməd uşaqlara yemək- içmək verdi. Bir qədərdən sonra yenə də səsləri kəsilmədi. Məhəmməd birtəhər onları sakitləşdirib inandırdı ki, sabah analarını gətirəcək. O gecə keçdi, Sabah hamınızın üzünə xeyirliklə açılsın! Sabah açılanda Məhəmməd qohum- qonşunun arvadlarından bir neçəsini minnətçi göndərdi ki, Baharı gətirsinlər, Bahar gəlmədi. Üç- dörd dəfə minnətə gedən oldu, hamısı boş qayıtdı. Məhəmməd gördü ki, evdə uşaqların səsi kəsilmir. Məcbur oldu, özü arvadı gətirməyə getdi.

Baharın qohumları gördülər ki, Məhəmmədin özü Baharın dalınca gəlib. Onlar da Baharı danladılar, öyüd- nəsihət elədilər, o, heç kəsi eşitmək istəmədi. Məhəmməd gördü ki, arvadı sözlə yumşaltmasa, belə çənə söhbəti ilə yola gəlməyəcək. Odur ki, çəliyi sinəsinə sıxdı, görək Bahara necə minnət eləməyə başladı. Biz sazla deyək, şad olun:

*Yar heç soruşmadı mənim halımı,
Mən minnət eyləməm yara: dur gedək!
Mən sana neylədim, tanrı zalımı,
Axmaq olma, günüqara, dur gedək!*

Bahar dilləndi:

- Elədiyini özün bilmirsən?!

Məhəmməd elə başa düşdü ki, çəliklə onu vurduğunu deyir. Gizləmədi, dedi:

- Sən məni çox hirsələndirdin, mən də sənə bir çəlik vurdum. Allaha şükür, qolun sınımayıb, qabırğan sınımayıb...

- Məhəmməd, doğru deyiblər ki, "qılınc yarası sağalar, dil yarası sağalmaz".

- Arvad, mən sənə söymüşəm ki!?

- Elə söz deyibsən ki, söysən, ondan yaxşı idi.

- Axı, nə demişəm ki, belə inciyibsən?

- Qulaq as, gör nə deyibsən. Bahar aldı, görək nə dedi, oradakılar nə eşitdilər:

Mən sana demirəm, məni döyübsən,

Heç minnət eyləmə, adı getmərim.

O zaman ki, mana "qara" deyibsən,

Qaçıb ağzımızın dadı, getmərim.

Məhəmməd gördü ki, arvadın dərdi döyülmək dərdi deyil, çoxdan bu azarı sinəsində gəzdirirmiş. Onun könülünü almaq üçün gözəlliyini yalandan təriflədi. Aldı, görək necə təriflədi:

*İnşallah, ağzımız tez tapar dadı,
Güldürmə üstümə qohumu, yadı.
Yanağın almadı, ləbin qonçadı,
Buxağın bənzəyir qara, dur gedək!*

Aldı Bahar:

*Xalqa tərif sən şüara deyirsən,
Camalına mahi- para deyirsən.
Hərdən- hərdən mana "qara" deyirsən,
Vurursan sinəmə odu, getmərəm.*

- Arvad, sənə "Qara qız" deməyim, yoxsa xətrinə dəyir? Mən səni istədiyimdən elə deyirəm.

Məhəmməd gördü ki, arvadı onun bu de-
diyinə inanmadı, evə qayıtmayacaq. Fikirləşdi
ki, gəl uşaqların ağlamağını onun yadına sal, bəl-
kə, bir az yumşala. Aldı, görək nə dedi:

*Məhəmməd öz zəhmət, ey nuri- eynim,
Sözümü sındırsan, boynuna deynim.
Ağlar Allahverdim, Həsən, Hüseynim,
İrəhm eylə uşaqlara, dur gedək!*

Məhəmməd belə deyəndə, Bahar daha ona
cavab vermədi. Qohum- qardaşı, ordakıların ha-
mısı onu danladılar, yenə dinmədi. Uşaqların ağ-
laşması xəbəri onu yumşaldıb, ipək kələfinə
döndərmişdi.

Məhəmməd yenə dilləndi:

- A Qara qız, nə fikir eləyirsən?

Məhəmmədin Bahara "Qara qız" deməsinə
buradakılar gülüşdülər. Baharın özü də
gülümsündü, dedi:

- Nə fikir eləyəjəyəm. Gedək deyirsən, ge-
dək.

Məhəmməd də Bahar da ayağa durdular, üz
qoydular ev tərəfə. Bahar qabağa düşdü. Mə-
həmməd nə qədər yeyin yeridisə də, evə qədər
ona çata bilmədi. Gələndə gördü ki, Bahar
uşaqları bağrına basıb.

Məhəmmədlə Bahar beləcə barışdılar. İki
gün keçəndən sonra Məhəmməd yenə alverin
dalınca getdi. Bir ayın içində çoxlu pul qazandı,
borcunu kəsdi, Bahara da yaxşı paltar aldı.

Allah heç kəsin işini çətinliyə salmasın! Allah
heç kəsə yoxsulluq əzabı göstərməsin! Amin!..

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Qüdrətli el şairi (İslam Ələsgər).....3

Ş E İ R L Ə R.....25

QOŞMALAR.....27

Ay qız.....27

Ay Sənəm, Sənəm.....28

Ağaclar bar verər fəli-çəməndə.....29

Baxın.....30

Bu dağlar mənim.....31

Deyər sana.....32

Gedim mən.....33

Gördüm.....34

Görəndə.....35

Eylədi.....36

Düşsün.....37

Qılışdılar.....38

Ola.....39

Olan canım.....40

Verəm.....41

Yazaram.....42

Yeddidi.....44

Yetişməz.....45

Zeynalın.....46

GƏRAYLILAR.....47

Birdi.....47

Sənin.....48

TƏCNİSLƏR.....49

Ayağa, ayağa.....49

Ay "Sin"ə, "Sin"ə.....50

MÜXƏMMƏSLƏR.....51

Artıqdır.....51

Betər.....55

Birə.....57

Göyçənin.....60

Yahyoğlu.....63

Mərsiyyə.....66

Qəzəl.....68

Reyhan xanımla deyişmə.....69

D A S T A N L A R.....75

Çoban Məhəmmədin Qars səfəri.....77

Çoban Məhəmmədin Yalanbol səfəri.....121

Çoban Məhəmmədin çuxa əhvalatı.....158

Çoban Məhəmməd,
Şeirləri və dastanları,
Bakı, "Nurlan" nəşriyyatı, 2009.

Nəşriyyat direktoru:
Nadir Məmmədov

Kompüterdə yığdı:
Aygün Balayeva

Kompüter tərtibçisi və
texniki redaktoru:
Ramin Abdullayev

Kağız formatı: 60/84 1/16

Mətbəə kağızı: №1

Həcmi: 196 səh.

Tirajı: 500

Qiyməti müqavilə ilə.

Kitab AMEA Folklor İnstitutunun
Redaksiya-Nəşriyyat şöbəsində yığılmış,
səhifələnmiş, "Nurlan" nəşriyyatında hazır
diapozitivlərdən ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.